Søllerødbogen 2003

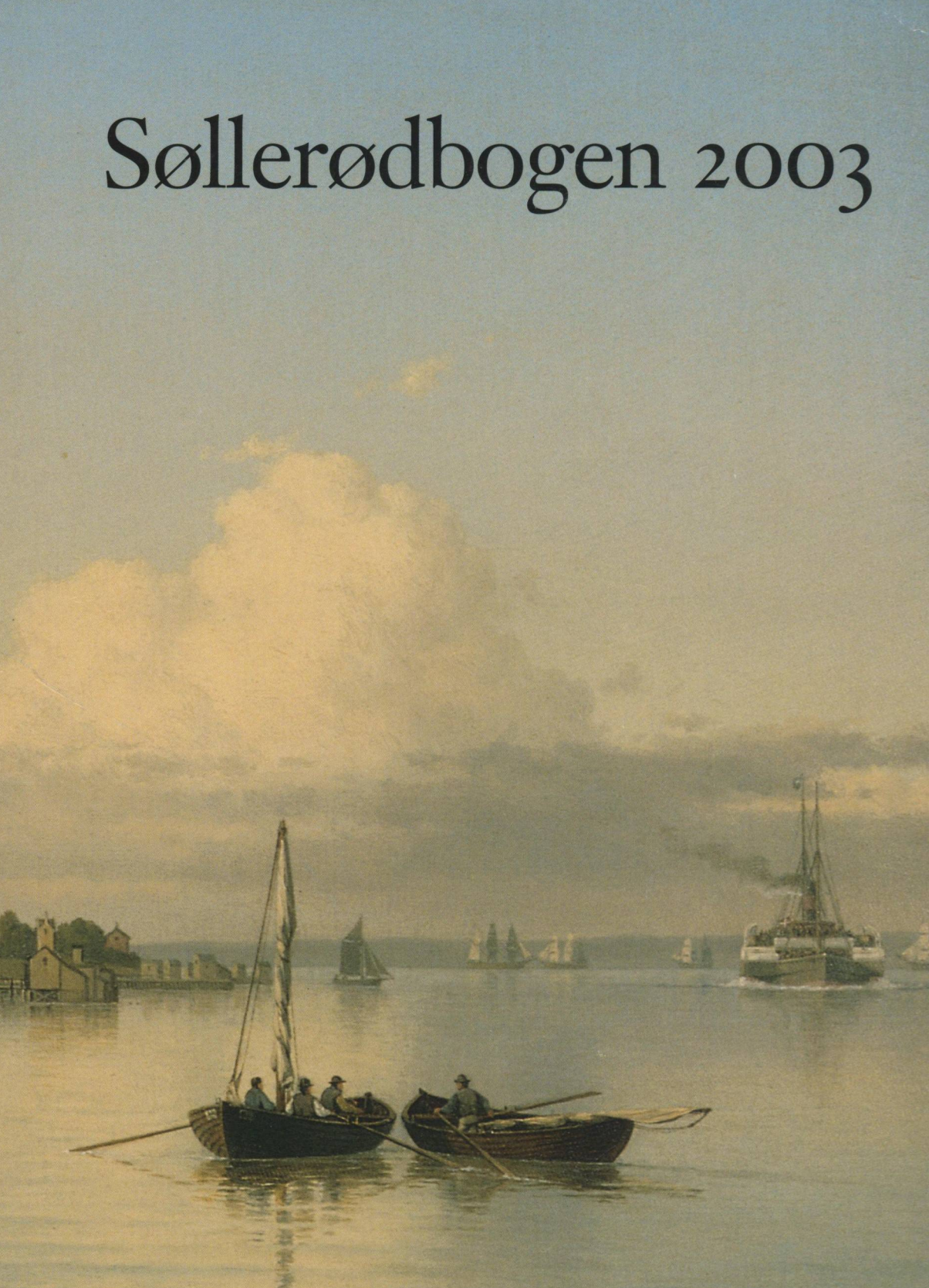

Søllerødbogen 2003

Søllerødbogen 2003

udgivet af
Historisk-topografisk Selskab for
Søllerød Kommune
i samarbejde med Søllerød Museum

Søllerødbogen 2003 er sat med Janson Text
papiret er Lumi Silk 115 g og Invercote 300 g.
Bogen er sat med Janson Text hos Christensen Grafisk ApS
og trykt hos SL Møller.
Oplag: 1.400 eksemplarer.

Redaktion:
Peter M.M.Christensen
Jens Johansen
og Niels Peter Stilling

Omslag: Carl Emil Baagøe (1829-1902): Vedbækkysten 1883. Foto: Ole Tage Hartmann. Privateje.

ISBN 87-87113-71-6
ISSN 0085-6339

Kort er reproduceret med tilladelse fra
Kort- og Matrikelstyrelsen ifølge kontrakt af 4. juni 1997
mellem KMS og Dansk Historisk Fællesråd.

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen eller som kunne indgå i Selskabets øvrige publikationsvirksomhed, bedes sendt til Selskabets Sekretariat ved redaktøren, museumsinspektør Niels Peter Stilling, Søllerød Museum, Mothsgården, Søllerødvej 25, 2840 Holte – telefon 45 80 20 46.
Eftertryk uden tilladelse er ikke tilladt.
Ved aftryk i større omfang må tilladelse indhentes gennem redaktionen.

INDHOLD

En biskop besøger Søllerød
af *Ernst Goldschmidt* 7

Breve fra 1800-tallet
J.P.E.Hartmann og hans familie i Søllerød og Nærum
af *Torsten Søgaard* 32

Erik Øigaard
Fredningsborgmesteren i »Den grønne kommune«
af *Jørgen Schunck* 63

De små familieportrætter
af *Jørgen Berg* 107

Det stod i avisen 1917
af *Morten Trommer* 141

Beretninger fra Museum, Arkiv og Selskab

SØLLERØD MUSEUM – MOTHSGÅRDEN 2002
af *Niels Peter Stilling og Jens Johansen* 155

»De ungarske træer«
af *Niels Peter Stilling* 169

GL 1921 Special
af *Ole Emil Riisager* 173

VEDBÆKFUNDENE 2002
af *Pia Bøttiger Mørck og Benny Staal* 178

BYHISTORISK ARKIV FOR SØLLERØD KOMMUNE 2002
af *Jesper Boysen* 182

Udvandrerbrev fra Nykøbing Sjælland
af *Svend Balslev og Niels Peter Stilling* 190

HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB FOR SØLLERØD KOMMUNE 2002
af *Palle Schiff* 196

Selskabets regnskab 2002
af *Henrik Støtt* 205

Selskabets bestyrelse 2002 208

En Biskop besøger Søllerød

Af Ernst Goldschmidt

Dr. theol. Nicolai Edinger Balle (1744-1816) var Sjællands stifts biskop fra 1783 til 1808. I sin embedstid udfoldede han en omfattende visitatsvirksomhed, idet han i sommerhalvåret gennemrejste sit stift, hvor han overværede gudstjenesterne og undervisningen i skolerne. Sine indtryk beskrev han dels i sine private visitatsbøger, dels i sine mere kortfattede indberetninger til Danske Kancelli. Med det førstehåndskendskab, som han på den måde fik, var han selvskreven som medlem af »Kommissionen for de Danske Skolers bedre Indretning« – i dag kendt som Den store Skolekommission – som Christian 7. nedsatte i 1789, og som udarbejdede grundlaget for skolelovene af 1814. I denne artikel er hovedvægten lagt på biskop Balles visitatser i Søllerød sogn og hans betydning for folkeskolens udvikling for 200 år siden.

Forfatteren er født i 1929 og blev cand.jur. i 1954. Samme år blev han ansat som sekretær i undervisningsministeriet, hvor han blev udnævnt til kontorchef i 1971 og afdelingschef i 1974. 1986-1990 var han med orlov fra ministeriet vicegeneralsekretær i Nordisk Ministerråd. Fra 1991 til sin pensionering i 1994 var han kommitteret i ministeriet og generalsekretær for Den danske UNESCO nationalkommission. Han har desuden været medlem af en række danske og internationale kommissioner og udvalg og censor ved RUC og Aalborg Universitet. Siden 1985 har han været medlem af Sonningfondens bestyrelse. Som pensionist har han læst historie på Åbent Universitet, afsluttet med BA-graden. Forfatteren har bl.a. skrevet »I tre borgmestres tid. Det kommunale styre i Søllerød 1974-2001.«

I 1826 skrev N.F.S. Grundtvig salmen »Tusind år stod Kristi Kirke« (Den danske Salmebog nr. 282) i anledning af 1000-års jubilæet for munken Ansgars (801-865) ankomst til Danmark i 826. Her skulle han på den tyske kejser Ludvig I's befaling omvende danerne til kristendommen. I salmens 5. vers hedder det:

Tak for disse grønne lunde
Du gav os i folkevang!
Tak for alle fuglemunde,

Du oplod til salmesang!
For hver læbe, som med flid
Løfted røst i nådens tid:
Tak vor Fader! For dem alle
Fra Ansgarius til Balle!

Mens det vel fortsat hører med til almen dannelse at vide, hvem Ansgar var, så vil de fleste nok spørge: »Hvem var denne Balle, som Grundtvig fik indflettet i sin salme?« Det følgende er et forsøg på en besvarelse.

N.E. Balle

Nicolai Edinger Balle blev født 12. oktober 1744 i Vestenskov ved Nakskov som søn af degnen *Søren Petersen Balle* og hustru *Margrethe Dorothea Mundt*. I 1762 blev han student fra Slagelse Latinskole, hvor H.C. Andersen 60 år senere skulle begynde på fire trælse år under den af ham så forhadte rektor Meisling. Umiddelbart efter studentereksamen blev Balle immatrikuleret ved Københavns Universitets teologiske fakultet, hvorfra han tre år senere blev dimitteret med attestas – dvs. teologisk embedseksamen med bedste karakter – i 1765 – på basis af en i nutidens øjne meget kort studietid. Men han var som datidens studenter også mødt med et solidt grundlag i græsk og latin og den kristne lære fra latinskolen.

I 1766-1769 kunne han takket være en omfattende stipendiestøtte gennemføre et studieophold i udlandet, hvor studierne ved universitetet i Leipzig fik særlig betydning for ham. Her var det især filosoffen *Chr. F. Gellert* og teologen og filologen *August Ernesti*, der bidrog til hans videre uddannelse. Gellert repræsenterede en harmonisk forbindelse af en afklaret, mådeholden pietisme og oplysningstidens forstandsmæssige humanitet.[1] Ernesti var en af tidens ledende bibelfortolkere og kom til at betyde så meget for Balles teologiske holdninger, at denne siden fik tilnavnet »Den danske Ernesti«.

Universitetet i Leipzig var den gang et af de førende universiteter, og unge danske aristokrater og karrierebevidste borgersønner søgte gerne dertil. Balle studerede således i Leipzig samtidigt med brødrene *Christian Ditlev* (1748-1827) og *Johan Ludvig* (1751-1801) *Reventlow*, og de fik her en fælles referenceramme, som kom dem til gode, da de alle tre blev medlemmer af DEN STORE SKOLEKOMMISSION i 1789, selvom de ikke var enige om skolens fremtidige opgaver og mål. Herom senere.

I 1769 vendte Balle tilbage til København, dels for at bestå den magisterkonferens, som han havde forberedt sig til i Leipzig, dels for på Gellerts varme anbefaling at blive informator for Chr. Ditlev og Johan Ludvig Reventlows fætre, overkammerherre, greve Ditlev Reventlows to ældste sønner Cay og Fritz. Året efter blev han dekan ved Kommunitetet og

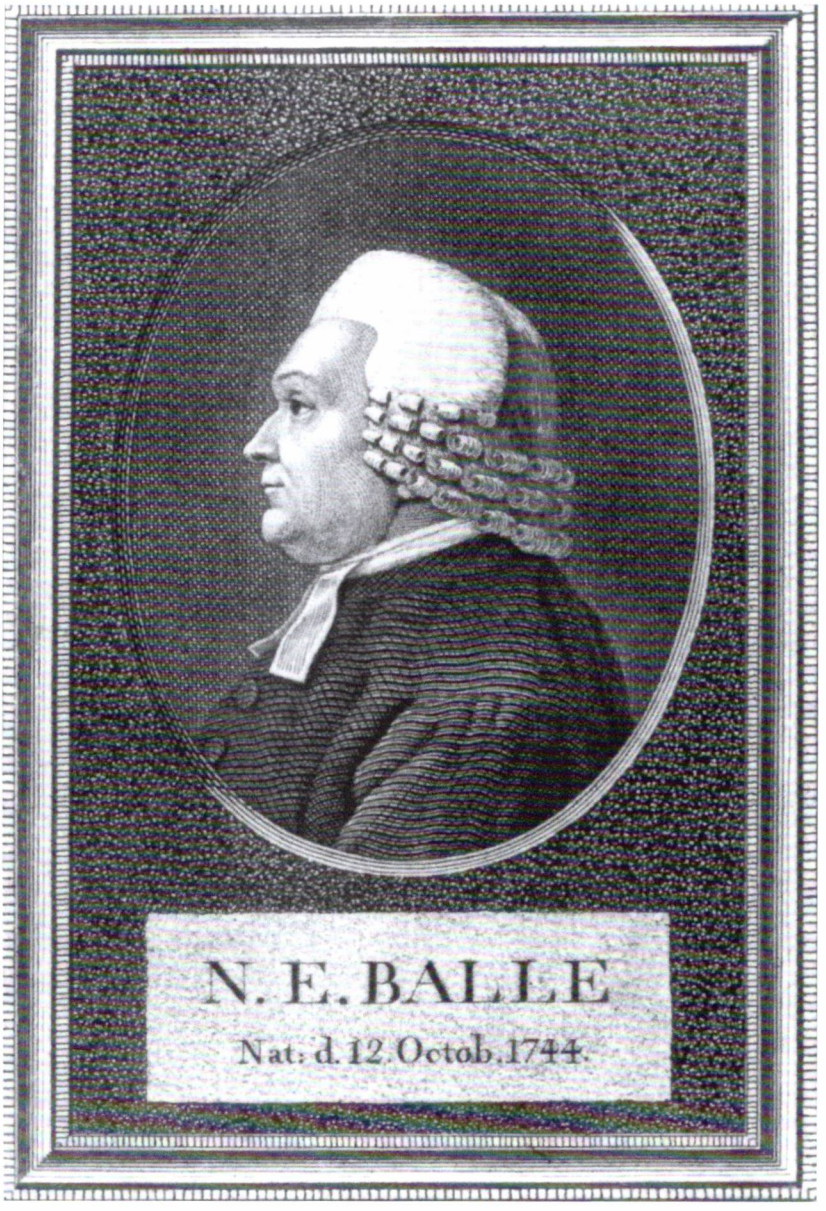

Nicolai Edinger Balle (1744-1816). Sjællands biskop 1783-1808. Gennem en omfattende visitatsvirksomhed fik han et godt indtryk af kirke- og skoleforholdene i de sjællandske sogne. Som medlem af Den Store Skolekommission 1789-1808 fik han væsentlig indflydelse på skolelovene af 1814.
Kobberstik, tegnet og stukket af G.L.Lahde 1997-98. Det kgl. Bibliotek.

Sognepræst og ægteskab

Borchs Kollegium. I 1771 fik han kald som sognepræst i Kettrup i Thy og giftede sig samme år med N.F.S. Grundtvigs faster Frederikke Severine. Det er nærliggende at tro, at Nikolai Frederik Severin Grundtvig var opkaldt efter denne faster og hendes mand. Efter Struensees fald kaldte Ove Høegh-Guldberg ham i 1772 tilbage til København, hvor han blev 2. teologisk professor ved universitetet. I 1774 blev han dr. theol. og udnævnt til 2. hofprædikant, og i 1777 avancerede han til 1. professor. Han var da 33 år gammel, og med et moderne udtryk kan man sige, at Nicolai Edinger Balle var en mand med »go« i, som ikke groede fast i et embede.

Efter at hans første kone, Frederikke Severine, var død i 1781, giftede han sig året efter med *Johanne Frederikke*, datter af Sjællands biskop, *Ludvig Harboe*. Denne, som på det tidspunkt var gammel og træt, udvirkede hos tidens magthavere, enkedronning Juliane Marie, arveprins Frederik og statsminister Ove Høegh-Guldberg, at hans svigersøn blev udnævnt til medhjælpende biskop med ret til at efterfølge ham i embedet. Da Ludvig Harboe døde i juni 1783 blev Balle således Sjællands biskop og dermed primus inter pares. Ludvig Harboe havde på lignende måde overtaget Sjællands bispestol efter sin svigerfar, Peder Hersleb i 1757, hvilket gav anledning til syrlige bemærkninger om, at »Yppersteprøstedømmet var blevet arveligt paa Quindelinien.«[2]

Degnesønnen fra Lolland havde dermed nået den danske kirkes toppost – endnu et eksempel på den sociale opstigning, som Enevælden gjorde mulig for at sikre sig begavede, loyale tjenere.

Biskop

Balle var i sine 25 år som biskop myreflittig og dybt engageret i sine opgaver, og han deltog meget aktivt i tidens teologiske diskussioner. Den visitatsforpligtelse, som ifølge Danske Lov af 1683, 2. bog, 16. kapitel §§ 9 – 14 påhvilede biskopperne, opfyldte han til fulde, idet han i sin embedsperiode nåede at besøge stiftets land- og bysogne fem gange. Han overværede gudstjenesterne og undervisningen i skolerne og udspurgte kirkegængere og elever. Flinke elever fik en bog i gave, der dog blev givet med det forbehold, at læreren kunne kræve den leveret tilbage, hvis eleven sløjede af. Balle har noteret, at han under sin fjerde visitatsrunde (1799-1804) uddelte 8.703 bøger og under den femte runde (1805-1807) 4.887 bøger. Han havde selv betalt bøgerne med honorarindtægterne for de 24 skrifter, som han efterhånden fik udgivet. Gavebøgerne omfattede bl.a. følgende titler: »Martin Luthers Levnet, Bedrifter og Meninger«, »Morten Hallagers Hjælpemidler til Overtroens Udryddelse og Forstandens Oplysning« samt »Morende og underholdende Historie for Bondestanden«.[3]

Fem visitatsrunder

At der stod respekt om Balles visitatser viser følgende historie: I 1786

var Balle på visitats i Gyrstinge, hvor student Gerhard nok var lærer af navn, men i virkeligheden var dranker, ludoman og lediggænger. Gerhard fik en overhaling og påbud om at forbedre sig i et kristent liv og levned. I 1792 anmeldte Balle sit næste visitatsbesøg. Den uforbederlige Gerhard mindedes med rædsel Balles besøg seks år tidligere, låste skolen af, smed nøglen i gadekæret og gik på værtshus i Sorø. Ved visitatsen i kirken gav Balle uforbeholdent udtryk for sin biskoppelige vrede over den vankundighed, som børn og unge var hensat i, med det resultat, at den stakkels præst, som havde forsømt sit tilsyn med skolen, døde af forskrækkelse.[4]

Blandt Balles førnævnte 24 skrifter skal her nævnes »Lærebog i den evangelisk-christelige Religion«. Den udkom i 1791 og blev indført som lærebog i skolerne i 1794 til afløsning af biskop Erik Pontoppidans »Sandhed til Gudfrygtighed« fra 1737, der havde vist sig at være alt for omfattende og omstændelig som nøgle og kommentar til Luthers lille katekismus. Balles lærebog forblev kristendomsundervisningens grundbog i den danske skole langt op i 1800-tallet. Om vinteren kunne Balle på grund af mørke og sne ikke foretage visitatsrejser. I stedet for virkede han som 3. teologisk professor – »Vinterprofessor« – ved universitetet. Heller ikke her lå han på den lade side, hvilket de 12 bind forelæsninger, som han efterlod sig, vidner om.

1700-TALLETS DANSKE SKOLE

Hvad var det for en skole, som Balle mødte på sine visitatser? Og hvad skulle den lære børnene? Allerede ved kirkeordinansen af 1539, der fastlagde kirkens opgaver og organisation efter reformationen, bestemtes det, at der skulle oprettes latinskoler i købstæderne, og at degnene, der var sognepræstens ikke-ordinerede hjælpere ved gudstjenesten, udover den undervisning som foregik i kirken om søndagen, skulle undervise landsbyens ungdom i den kristne børnelærdom én gang om ugen. Bestemmelsen blev i 1683 gentaget i Danske Lovs 2. 15. 2., som heller ikke pålagde degnene at undervise i læsning endsige skrivning og regning. Dvs., at oplæringen i den kristne børnelærdom alene bestod i, at børnene skulle lære De 10 Bud, Luthers lille Katekismus og evt. nogle salmevers udenad.

Pietismen

Imidlertid udviklede der sig i slutningen af 1600-tallet en bevægelse i den protestantiske del af Tyskland – pietismen -, som lagde vægt på det personlige gudsforhold og en inderlighed i troen. Vægten blev flyttet fra Kirken og frelsesbudskabet til den enkeltes hjerte, følelse og samvittighed. Troen skulle være en konstant ejendom i det indre, og hvad der lå

Johannes Bartholumæus Bluhme (1681-1753). Tysk teolog og pietist. Udnævnt til hofpræst af Frederik 4. i 1728 og til kongelig konfessionarius af Christian 6. i 1733. Han udnyttede sin stilling til at fremme udnævnelsen af pietistiske præster. Dette gjorde ham hadet, misundt og bagtalt samtidig med, at det fremkaldte et pietistisk hykleri. Han stod bag konfirmationsforordningen af 1736 og skoleforordningen af 1739.
Malet omkring 1750 af den svenske maler Carl Gustav Pilo (1711-1793), der blev dansk hofmaler i 1747.

uden for, var Verden og dermed Synden. Denne nye trosretning dyrkedes navnlig i lægmandsforsamlinger og nåede via Holsten til Danmark, hvor den blev modtaget med modvilje af præsteskabet, som frygtede at miste grebet om deres menigheder. Denne modsætning mellem pietisterne og den etablerede kirke fik et dramatisk forløb i Søllerød i 1734. Her havde skoleholderen i Øverød, Simon Michelsen Stenholt, der var glødende pietist, sat sig op mod stiftsprovsten Morten Reenberg og sognepræsten A.J. Cramer med det resultat, at han blev afskediget, mens hans mest energiske proselyt, den 15-årige Jørgen Nielsen blev indsat i Christianshavns Børne-Huus til arbejde og omskoling. [5]

Gennem den tyske teolog J.B. Bluhme blev Frederik 4 og hans søskende *prinsesse Sophia Hedevig* og *prins Carl* imidlertid optaget af de pietistiske tanker, og de nåede til den erkendelse, at skulle deres undersåtter nå til et personligt gudsforhold, så måtte grunden lægges i barndommen på en mere grundig måde end foreskrevet i Danske Lov. *Frederik 4* bestemte derfor i 1721, at der i krongodsets 12 rytterdistrikter, der leverede mandskab, heste og underhold til det kgl. Rytteri, skulle opføres 240 skoler.

Rytterskoler

Krongodset omfattede dengang 1/6 af landet. Den senere overlandbygmester, arkitekt *J.C. Krieger* udarbejdede tegninger og materialebeskrivelse til, hvad der skulle blive Danmarks første typehusbyggeri, og i 1722 blev de 149 skoler på Sjælland udbudt i licitation. Licitationen blev vundet af Krieger sammen med teglværksejer Laurits Eriksen i Nivå for en pris på 600 rigsdaler pr. skole.

Prinsesse Sophia Hedevig ville ikke stå tilbage for sin bror, og med fundatsen af 5.april 1721 lagde hun grunden til fem skoler: to på Frederiksdal gods i Bagsværd og Virum og tre på Dronninggård gods i Nærum, Trørød og Øverød. Prins Carl oprettede ligeledes skoler på sit gods på Stevns. Som undervisningsmateriale skulle alle disse skoler forsynes med bibler, andagtsbogen, Jesper Brochmands huspostil, salmebøger, katekismer samt ABC-bøger, hvorimod der ikke skulle undervises i skrivning og regning. Formålet var først og fremmest at gøre børnene til gode kristne.

Trods disse kongelige initiativer, som blev fulgt op andre steder i lan-

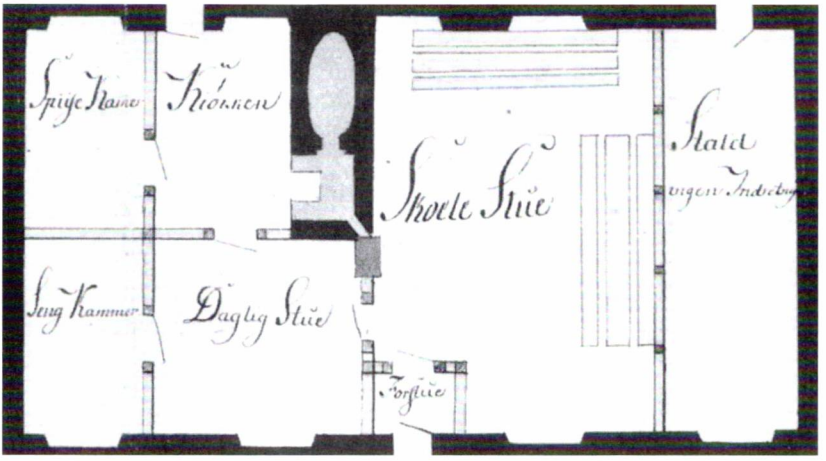

Plantegning af nordsjællandsk rytterskole fra 1721. Fra den lille forstue kom man ind i skolestuen, hvorfra der var indgang til lærerboligen, som bestod af dagligstue, sovekammer, køkken og spisekammer. Fra ildstedet i køkkenet blev der fyret med brænde og tørv i en jernovn, der opvarmede skolestuen og dagligstuen. I rummene var der malet opbyggelige vers. Over døren til spisekammeret stod der f.eks.:

»Lyster du postej og tærter
ud af sligt vi intet har.
Landsbyretter, kål og ærter
står udi hvert andet kar.«

det af ligesindede godsejere, nåede landboungdommen generelt ikke det mål af kristendomskundskab, som var tilsigtet. Der måtte derfor gribes til kraftigere metoder, og den 13. januar 1736 blev der udstedt en forordning om tvungen konfirmation. Herefter skulle alle 14-15-årige i kirken vise, at de havde læst og lært deres katekismus, før de kunne bekræftes i deres dåb og træde ind i de voksnes samfund. Forordningen rummede den sanktion, at ingen fremtidigt kunne blive soldat – hvad der var til at leve med – fæste en gård eller indgå ægteskab uden at være konfirmeret.[6] Året før var præsterne både i købstæderne og på landet ved forordningen af 12. marts 1735 om Sabbatens Helligholdelse blevet pålagt at katekisere med ungdommen mindst en halv time efter søndagens prædiken. Til støtte for denne katekiseren[7] udgav Erik Pontoppidan i 1737 sin katekismeforklaring – forgængeren til Balles Lærebog, omtalt foran.

Tvungen konfirmation

Den førnævnte J.B.Bluhme var i 1733 blevet udnævnt til kgl. Konfessionarius af Christian 6., og han foreslog året efter kongen, at der skulle oprettes skoler i alle sogne i Danmark og Norge. Kun derved ville det

blive muligt »*at gøre Mørkets Rige Afbræk og at udrive mange Sjæle af Faren for evig Fortabelse*«. Christian 6., der var en varm tilhænger af pietismen, var enig med Bluhme, og i begyndelsen af 1735 fik stiftsøvrighederne pålæg om at indberette, hvor mange skoler der var i stiftet, hvor mange nye skoler der var behov for, og hvorledes udgifterne til byggeri og lærerløn kunne dækkes. Indberetningerne indgik i det materiale, der blev stillet til rådighed for den tremands skolekommission, som kongen nedsatte i august 1736 med Bluhme som formand. Kommissionen afgav sin betænkning inden årets udgang og skønnede, at der var behov for mere end 700 nye skoler i Danmark (nord for Kongeåen). Kongen var enig i kommissionens forslag, men ønskede dem yderligere bearbejdet, og kommissionen blev udvidet med Danske Kancellis oversekretær og to teologiske professorer. Efter fornyede høringer af stiftsøvrighederne afgav kommissionen sin betænkning den 10. december 1738, og allerede 6 uger senere blev skoleforordningen af 23. januar 1739 udstedt. I betragtning af den tids postgang og kopieringsmetoder er det imponerende, at forordningen kunne foreligge efter mindre end 2½ års kommissionsarbejde.

Skoleforordning 1739

Forordningen indførte undervisningspligt for alle børn over 5 eller 6 år. Når børnene kunne læse en trykt tekst og havde erhvervet den basale kristendomskundskab, kunne de efter sognepræstens skøn fritages for vi-

Lille Heddinges rytterskole på Stevns, opført i 1722. En enkel og solid murstensbygning med tegltag, der skulle markere skolens betydning i landsbyen. På tavlen ved indgangen står, at skolen var kongens tak for, at Gud i halvtreds år havde skånet ham trods sygdom, pest og krig, og kongen anråbte Gud: »*Lad denne min fundats stå til verdens ende*«. Foto august 1999, Niels Peter Stilling.

dere skolegang. De skulle dog »genindkaldes« til skolen i vinteren før deres konfirmation. I skrivning og regning var der kun undervisning for de børn, hvis forældre var villige til at betale for det.

Alle degne skulle holde skole, og hvor degnen ikke kunne overkomme at undervise alle sognets børn, skulle der ansættes skoleholdere, som ved en lærerprøve overfor provst og sognepræst kunne dokumentere, at de kunne katekisere og lære børn at læse, og at de havde en pletfri vandel. Udgifterne til skolebyggeri, bygningsvedligeholdelse og lærerløn – nærmere fastsat i penge og naturalier – skulle dækkes ved ligning på grundværdierne (hartkornet) og tiendegrundlaget. Forordningen kom imidlertid på det uheldigst mulige tidspunkt. Landbruget var i dyb krise pga. kvægpest og misvækst, og talrige bønder kunne hverken betale landgilde eller de kongelige skatter. Forordningen blev følgelig mødt med en proteststorm fra godsejere og bønder.

Året efter, den 20. april 1740 måtte kongen derfor udstede en plakat, hvorefter det blev overladt til godsejerne at bestemme, hvor mange skoler der skulle oprettes, og at nybyggeri ikke var nødvendigt, hvor et fæstehus kunne bruges til skole. Fastsættelsen af lærerlønnen blev også overladt til godsejerne, ligesom de selv måtte bestemme, hvordan skoleudgifterne skulle dækkes, idet ligningen på hartkorn og tiende blev afskaffet.

Skolelove 1814

I en betænkning af 21. juni 1816 om gennemførelsen af skolelovene af 1814 skrev Danske Kancelli bl.a., *at Skoleforordningen af 1739 ubetvivleligen ville have haft de heldigste, måske uberegnelige Følger for Fædrelandets Vel, hvis ikke Plakaten af 1740 havde tilintetgjort Skoleforordningens vigtigste Bestemmelser. Derfor vedblev Skolevæsnet på Landet at være i en højest mådelig Forfatning.* – Det skulle have været så godt, og så blev det faktisk skidt. – Det var det skolevæsen, som mødte biskop Balle på hans visitatser.

BISKOP BALLES VISITATSVIRKSOMHED

Biskop Balle gjorde i sine visitatsbøger nøje rede for sine indtryk sogn for sogn af børns og voksnes kristendomskundskaber og præsts, degns og skoleholders kvalifikationer. Optegnelserne dannede grundlag for hans visitatsindberetninger til Danske Kancelli. Disse indberetninger var ret kortfattede, og de mest kritiske vurderinger var ofte udeladt eller mildnet. Et eksempel er fra Balles visitats i Ramløse-Annise sogne i 1801, hvorom han i sin visitatsbog skrev følgende:*«Ramløse-Annise Sogner. Sogne Præsten Hr. Lakier prædikede over 2.Cor.5.17.20. Hans Foredrag er vanskeligt at beskrive. Orden og Sammenhæng var ikke at tænke paa. En Strøm af Ord og Talemaader, som efter Klangen skulle være philosophiske, fremfører en Strøm af*

Tanker og Forestillinger om nye Oplysning og Forbedring, som hvert Øjeblik afbrydes ved brændende Forsikringer om Kierlighed til Kongehuus og om dyb Ærbødighed for inderligst elkste Biskop, der absolut skal være Reformator, enten han vil eller ikke. Manden har altid været ligesom halvt forrykt i sine Concepter og sin Skrivemaade, men af Gemyt er han ikke ond. Nu er han 68 Aar gammel og sagtens meget (—). Hans Hørelse er slet. Da jeg vilde have ham til at catechisere, snoede han sig derfra og lod som, han ikke forstod mig. Selv var jeg meget tilfreds dermed, fordi hans Vidtløftighed er aldeles uudstaaelig. Han messer taalelig. Der blev dog svaret, at der var intet at klage over. Han har i 32 Aar været Præst i Menigheden. Hans dunkle Sprog hindrer ham fra at giøre Skade ved sine Nyeheder. Iblandt Ungdommen fandtes en Deel, som svarede af Lærebog og Catechismus med god Færdighed«

Indberetningen til kancelliet var ganske kortfattet:*«Ramløse og Annise Sogner. Sogne Præsten Hr. Lakier prædikede over 2.Cor.5.17.20. Iblandt Ungdommen fandtes en Deel, som svarede af Lærebogen og Catechismus med god Færdighed.«* Balle har åbenbart ikke villet hænge det gamle vrøvlehoved ud overfor kancelliet.

Desværre findes visitatsbøgerne fra de tre første visitatsrunder ikke længere, og man må derfor, når det gælder perioden 1783-1798, nøjes med hans kortfattede indberetninger til Danske Kancelli[8]. Visitatsbøgerne fra den fjerde og femte visitatsrunde 1799-1807 er derimod stadig tilgængelige[9].

Under sin første visitatsrunde i 1783-1785 besøgte Balle i perioden april-oktober 1785 64 menigheder, og i den visitatsindberetning, som han afleverede til Danske Kancelli den 1. januar 1786, havde han inddelt menighederne i 3 klasser.

I 1. klasse havde han placeret 16 menigheder, hvor fremmødet havde været stort, og hvor voksne og skolebørn ved overhøringer i kirken og i skolerne havde vist gode kundskaber i bibelhistorie og læsning, mens sognepræst, degn og skoleholdere får ros. I denne gruppe finder man Gentofte som den eneste repræsentant for Sokkelund herred.

2. klasse omfattede 40 menigheder, hvor fremmøde og kundskaber nok kunne gå an, men hvor man ved en mere energisk indsats fra alle parter ville kunne nå det helt tilfredsstillende. I denne gruppe findes Søllerød og nabosognet Lyngby.

3. klasse var den mindste, idet den kun omfattede otte menigheder, men Balles dom er til gengæld hård. De var helt mådelige med ringe fremmøde, vankundighed, søvnighed og dorskhed. Her ville det kræve stor flid og stræbsomhed, hvis man skulle nå et tilfredsstillende niveau. Det har været særlig slemt i området omkring Kalundborg, hvor følgende fire sogne var

med i 3. klasse: Store og Lille Fuglede, Aasby; Refsnæs og Tømmerup. Om det førstnævnte sogn skrev Balle yderligere: »*Sognepræsten Hr. Hammer, som i Skolevidenskaber skal være bevandret, er på sin Prædikestol en Stymper*«. Balle anbefalede derfor kancelliet, at det bevilgede pastor Hammer en kapellan, som kunne holde nogle ordentlige prædikener.

Om Søllerød hedder det i indberetningen: »*Ikke faa have udmærket sig ved forstandige Svar og en udbredt Kundskab om Bibelhistorien. I Almindelighed svarede de fleste ganske vel, og deres Antal var ikke stort, som kunne regnes til de Svage – Sognepræsten Hr.Blicher er velegnet paa sin Prædikestol og taler med Eftertryk i et værdigt Sprog om Sandhed til Gudfrygtighed.*[10] *Degnen Møller er en pyntelig god Mand. Skoleholder Røst viser Dueligheed og Flid*«.

Det er en ret intetsigende indberetning kancelliet har fået; man savner den forsvundne visitatsbog, som givet har indeholdt en mere detaljeret og

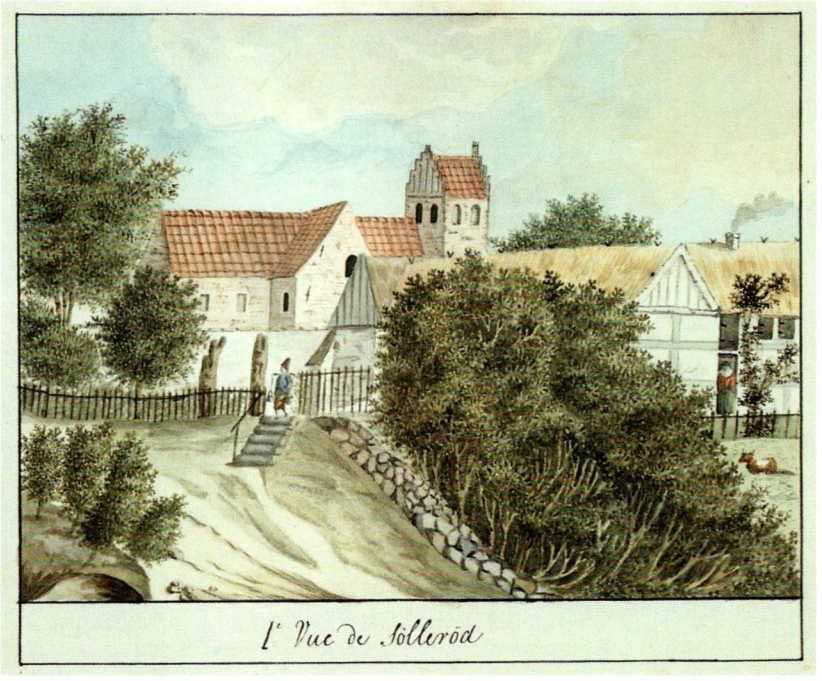

Søllerød Kirke og præstegård i 1798. Yderst til højre ses sognepræst Christopher Nyholm, som Balle visiterede hos året efter. Selvom Nyholm var en glimrende prædikant, var Balle dog ikke helt tilfreds med indholdet, som ikke forekom biskoppen at være særlig evangelisk. Nyholm var i øvrigt kendt for at kunne tale med meget store bogstaver. Man sagde om ham, at det kunne høres helt ned til Søllerød Sø, når han skældte ud på sin karl – og at lyden nåede helt ned i landsbyen, når han prædikede. Det samme ry fik han senere som præst i Nyborg. Akvarel af J.F.de Jonquières. Søllerød Museum.

bramfri beskrivelse af Balles indtryk, jfr. eksemplet fra Ramløse-Annise sogn. I øvrigt savnes omtale af skoleholder Marius Levin, Nærum skole (1757-1799) og skoleholder Peder Engel, Trørød skole (1779-1799). Endelig har Balle haft besvær med at stave navne rigtigt, degnen Ditlev Müller kaldes Møller, og skoleholder Henrik Rost, Søllerød/Øverød skole (1782-1811) kaldes Røst.

På sin fjerde visitatsrunde 1799-1804 nåede Balle allerede i maj 1799 til Søllerød sogn, og i visitatsbogen beretter han følgende:

Søllerød Sogn 1799

Sognepræsten Hr.Nyeholm prædikede over Evangeliet paa Tredje Søndag efter Trinitatis med Veltalenhed og Moralsk Eftertryk, men lidet Evangelisk. Han catechiserer meget godt og messer vel. Degnen Müller spiller Orglet, men begynder at blive uefterrettelig, da han skal være forfaldet, og han kan slet ikke catechisere. Den nye Psalmebog blev her brugt[11]*, men Degnens Forvirring voldte Uorden. Ungdommen var ikke talrig. Adskillige svarede meget godt med Forstand og Færdighed. Men en stor Deel viste Tegn paa Svaghed og Ligegyldighed. Her er ey mere det forrige Liv og Lys som Følge af Religions-Foragt, som forplantes fra Kiøbenhavn ved Dagens Pjecer og ved de lysterende Kiøbenhavnere. Man havde ellers lært Psalmer i Mængde af den nye Psalmebog og læste vel i Bog. Der svaredes, at ey noget var at klage. Embedsbøger findes i Orden. Kirken er i god Stand. Præstegaarden er vel vedligeholdt.*

Øvre (Øverød) Skole. En Deel Børn var samlet. Men faa vidste at giøre tilbørlig Rede for det, de havde lært. Hukommelsen var blevet forsømt. Med Boglæsning gik det an. Nogle Psalmer havde man lært. 18 Bøger uddeeltes. Skoleholder Røhr kan godt forklare, men derudover har han glemt at tilholde Børnene til at lære uden ad.

Nærum Skole. Meget faa Børn samledes, og Skolegang havde været saare forsømt. Kun to eller tre vidste noget af Lærebogen. Enkelte flere vidste lidet af Catechismus. Boglæsning var ellers god. 11 Bøger uddeeltes. Skoleholder Dyskou har været på Seminariet og catechiserer ikke slet. Men ellers er han svag.

Trørød Skole. Kun faa Børn havde indfundet sig, og faa iblandt dem vidste noget lidet af Lærebog og Catechismus, for hvilket de ellers giorde rede Rede med Forstand. Boglæsning var god. 12 Bøger uddeeltes. Skoleholder Engel er gammel og sengeliggende. Hans Datter har læst for ham, og hun giør det ikke slet.«

Da Balle skulle omsætte indtrykkene fra visitatsbogen til indberetningen til Danske Kancelli, er Søllerød nok ikke kommet med i 1. klasse. Skal man anvende vurderingssystemet ved kunstskøjteløb på pastor Christopher Nyholm, så var det kunstneriske indtryk godt, mens det tekniske – tolkningen af Biblen – blev vurderet lavt. Christopher Nyholm (1750-1826) havde været kapellan i Sæby og sognepræst først på Sjællands Odde og siden i

Munkebjergby og Åkirkeby før han i 1790 kom til Søllerød . Her skrev han i 1799 »Forandring ved den offentlige Gudstjeneste, et Forsøg« ud fra sin uvilje mod pietismen og sympati for rationalismen. I 1801 søgte og fik han embedet som sognepræst i Nyborg, hvad han bittert fortrød og skrev i Nyborg sogns embedsbog: »10 Aar i Søllerød. Aa Gud give, at jeg havde blevet«. Han havde en usædvanlig kraftig og klangfuld stemme. Man sagde i Nyborg, at når Nyholm skændte på sin avlskarl, kunne det høres ned til skibsbroen, men når han prædikede i kirken, kunne det høres over hele byen[12]. »Den pyntelig gode mand«, degnen N.G. Müller havde skæmmet sig svært siden 1785. Han var blevet fordrukken, han kunne ikke længere høre i katekismen, og hans orgelspil ødelagde menighedens salmesang. Balle har nok talt et alvorsord med pastor Nyeholm om degnens præstationer, for ved årets udgang blev N.G.Müller afskediget, og som et led i bestræbelserne på at forbedre skoleholdernes usle aflønning blev degneembedet nedlagt, og dets indtægter blev i 1804 delt mellem sognets tre skoleholdere, der til gengæld måtte påtage sig hvervet som kirkesangere. Det var en voldsom deroute, som N.G.Müller gennemløb. Udover at være en god lærer, havde han også virket som »barfodslæge« med megen anerkendelse fra de uddannede læger, som han rådførte sig med. Han ligger begravet på Søllerød kirkegård lige ved kirketårnet under kirkegårdens ældste gravsten.

Menigheden, som havde stået sig så godt i 1785, skuffede Balle. En stor del var mødt uden troens hellige ild, og han tilskrev den syndige storby, København, der rykkede Søllerød nærmere med ugudelige skrifter og lystige skovtursgæster, denne sørgelige udvikling. Besøget på sognets tre skoler var heller ikke opmuntrende. Kun få børn var mødt op, og bortset fra læsefærdigheden stod det slet til. Skoleholder Henrik Rost – som Balle igen stavede forkert – havde forsømt at få børnene til at lære det udenad, som skulle kunnes udenad. Skoleholder Morten Christian Dytskov katekiserede ikke dårligt men var ellers uduelig. Han var født i 1768 i landsbyen af samme navn, og efter at have været til søs, blev han i 1794 optaget på Blågårds Seminarium ved Peblingesøen, der var blevet oprettet i 1791 som det første i kongeriget. Tre år senere var han blevet dimitteret med 3.karakter »ej uduelig«, og i 1799 kom han til Nærum Skole til en opgave, som han slet ikke magtede. Syg og nedbrudt søgte han i 1804 sin afsked. Ved Trørød Skole stod det ikke bedre til, og den sengeliggende skoleholder Engel døde kort efter Balles visitats. Trods tingenes jammerlige tilstand uddeltes 41 bøger til børnene – måske som en belønning for, at de var mødt op.

Søllerød Sogn 1805

Balles femte og sidste visitatsrunde blev gennemført fra 1805 til 1.april 1808, hvor han tog sin afsked. I 1805 kom han til Søllerød, og i visitatsbogen kan man læse følgende om hans oplevelser:

»*Søllerød Kirke. Præsten Hr.Mag.Bach prædikede om den Christel. Religions Ypperlighed. Han vilde ikke have oplæst nogen Text. Men jeg nødte ham under Trussel af Mulct, og han valgte da Joh. 17,3. Prædikenen var vel sammensat, men lidet Evangelisk og i sig selv tør, saa at den lidet kunne røre. Hans Maal er ikke det bedste, ey heller hans Gaver. Han catechiserer saa temmelig og messer maadelig. Kirkesanger og Skolelærer Leth synger nogenledes, men uden Liv. Han catechiserer med Lethed, men vidtløftig og usammenhængende. Kirkesanger og Skolelærer Simonsen spiller Orgelet temmelig reent skiønt langsomt. Han catechiserer ogsaa med en Slags Færdighed, men snakker derved formeget og holder sig for lidet til Sagen selv. Ieg maatte bie mod en Time, førend der samledes saa mange, at Tienesten kunde begynde. Af Menigheden vare faa tilstede og til Slutningen ingen. Mer end Halvdeelen af Ungdommen var borte. De fleste tilstedeværende vare af Qvindekønnet. Omtrent de halve af disse og af Mandfolkene svarede meget vel efter Lærebog og Catechismus baade med Forstand og med Færdighed. De øvrige viiste liden Kundskab. Adskillige vidste meget af den Bibelske Historie og læste meget vel i Bog, havde også lært Psalmer. Da ingen af Menigheden var tilstede, kunde heller ikke gives Svar, om der var noget at andrage.* (Herefter følger en gennemgang af sognepræstens embedsbøger, som ikke gav anledning til særlige bemærkninger).

Trorød Skole. Af de få til Skolen hørende Børn vare adskillige udeblevne. Tre Børn vidste noget af Lærebogen og viiste skikkeligt Begreb. Disse havde ogsaa nogen Slags Kundskab om Bibelsk Historie og lærte at skrive. Fire Børn svarede godt af Catechismus og giorde rede med Eftertanke for Mening og Indhold. Tvende Børn stavede fermt. Boglæsning var at biefalde hos de flittige. Regning var ikke ret begyndt. Dog vidste man at lægge Tal sammen. En Deel Psalmer havde man lært. Msr. [13] *Leth har at levere et ordentligt Mandtal, forfattet efter det foreskrevne Schema, inden 8 Dage til sin Sognepræst, som afsender det igien til mig. At han er duelig og vel oplagt, miskiendes ikke . 9 Bøger uddeelte.*

Nærum Skole. Efter det foreskrevne rigtig forfattede Mandtal kunde jeg ordentlig prøve Børnenes Fremgang i Lærebog, Catechismus, Bibelsk Historie, Psalme-Kendskab, Boglæsning, Skrivning og Regning samt skiønne om deres Forhold og Flid. Ti Børn udmærkede sig ved deres færdige og forstandige Svar efter Lærebog samt 9 desforuden ved gode og forstandige Svar af Catechismus. Hos de flittige havde god Boglæsning Sted.[14] *Nogle skrive godt, og de fleste have begyndt. Man regner ikke slet af Hovedet. Mange have lært Psalmer og synge godt. Mrs. Simonsen har i sin korte Embeds Tid udvirket saare meget til de forfaldne Skoles Opreysning og fortiener Opmuntring ved al Taksigelse. 14 Bøger uddeelte.*

Dronninggaards private Skole. Den mødte i Øvre Skole. Fire Børn gjorde rede til Fornøyelse for deres Kundskab af Lærebog og en desforuden af Catechis-

mus. Ogsaa læste disse godt i Bog. I Skrivning udmærkede sig de fleeste. Msr. Balle kan vel undervise. 5 Bøger uddeelte.

Øvre Skole. Ikke faa Børn havde giort antagelig Fremgang i Lærebogen og vidste at svare deraf baade med Færdighed og godt Begreb. Flere giorde ligeledes forstandig og god Rede for Catechismus. Nogle vidste adskilligt af den Bibelske Historie. De læste for det meste meget vel i Bog. Mange have begyndt at skrive, og i Regning er ligeledes skeet Begyndelse. En Deel Psamler havde man lært. Mandtallet var ordentlig forfattet. Den værdige Skolelærer Rost, som forener Duelighed med Troeskab og Fliid, fortiener Agtelse, Tillid og Kierlighed. Gud velsigne ham!

Det var et noget nedslående billede af kirkelivet i Søllerød, som Balle tegnede. Menigheden var ikke strømmet til kirken; først med en times forsinkelse var der mødt så mange, at der var nogen mening i at holde gudstjeneste, og det var ingen jublende lovsang, der steg mod himlen. Så var Balle meget gladere for det følgende besøg i Gladsaxe kirke: »*Af Menigheden havde en god Deel indfundet sig, og en talrig forsamling af Ungdommen var til stede.*«

Det gik dog bedre med skolevisitatserne. Der var kommet nye lærere ved Nærum og Trørød skoler, og det afspejlede sig i elevernes præstationer, selv om det kneb med fremmødet på Trørød Skole. Øverød Skoles lærer, Henrik Rost – hvis navn Balle nu havde lært at stave korrekt – fik mange lovord og Guds velsignelse, mens der ikke var nogen bøger til eleverne! Mon Balle glemte det i sin begejstring over Rost? Visitatsen omfattede som nævnt også Dronningaard private Skole, hvis elever måtte gå til Øverød Skole for at blive prøvet i deres kundskaber. Både lærer og elever fik her ros. Det er ikke lykkedes at finde yderligere oplysninger om denne skole, som muligvis var blevet oprettet af de Coninck for at spare de ansattes børn fra Dronninggaard og Næsseslottet for den meget lange vej til Øverød Skole.

BALLES SYN PÅ LÆRERNES UDDANNELSE

Skolevæsnets Forbedring 1785

Balle var som nævnt afdæmpet i sin kritik af menighedernes tilstand i sine indberetninger til Danske Kancelli, men allerede inden han havde afsluttet sin første visitatsrunde, måtte han have luft for det mismod, som visitatserne voldte ham. Den 31. januar 1785 henvendte han sig derfor til Kongen med »Forestilling om Skolevæsnets Forbedring paa Landet«. Han indledte her med at slå fast, at »*at saa længe Skoleholdernes Vilkaar ikke kunde sættes paa en bedre Fod, vil det være forgiæves at tænke paa Forbedring.*« Efter en kort beskrivelse af skoleholdernes usle indtægtsforhold konklu-

derede han: »*Ingen duelig Student vil derfor paatage sig at være Skoleholder. Det overlades til de sletteste Personer, som ey have andet at gribe til for ey at døe af Hunger.*« Han foreslog derfor,«*om ikke Degnenes Embede kan efterhaanden ophæves ved forefaldende Vacancer, og Indkomsterne deraf henlægges til Skolerne*«. – Det var det som skete, da Søllerøds sidste degn, N.G.Müller blev afskediget i 1799. Balle underkendte dog ikke, at degne kunne have deres mission, med bemærkningen, »*at brave Degne undertiden giøre magelige Præster. når disse ikke drives af en tilbørlig Embedsiver, men have deres Degn at stoele paa*«. Men han slår det dog hen med en bemærkning om, »*at brave Skoleholdere, hver i sin Kreds lige saa vel kunne virke med Nytte til christelig Kundskabs Udbredelse, naar enten Lyst eller Evne fattedes paa Præstens Side.*«

Han kom også ind på spørgsmålet om oprettelse af lærerseminarier og fandt, at det var ønskeligt – men dyrt – hvis der kunne oprettes to seminarier på Sjælland og mindst et i hver af de andre stifter. Han ville dog foretrække, at disse seminarier – som senere Danmarks Lærerhøjskole – blev anvendt til efteruddannelse af lærere, der havde nogle års praktisk erfaring. I øvrigt mente han, at øvelse og eksempel var den bedste læremester, og han henviste til, at han ved det første besøg hos en lærer begyndte med at overhøre eleverne og viste, hvordan man kunne »*lede de enfoldige på den sokratiske Maade til at svare med Indsigt og Forstand.* I sin bog »Pligtankeret« fra 1793 har Balle beskrevet, hvordan en overhøring i læsekundskab kunne forløbe:

»*Nu Børn lille! Tager enhver sin Lærebog for sig, og kaster op det andet Stykke i det tredje Kapitel. Én af Eder reiser sig op, og læser det langsomt og lydeligt op af Bogen, men holder lidet op i Læsningen, hvor han seer, at der staaer en lille Streg, som kaldes Comma. I andre holde Øinene i Bogen, og passe paa, om han læser rigtigt. Dersom han tager Feil, spørger jeg snart én, snart en anden af Eder, hvorledes der skal læses. I må derfor alle give nøie Agt, da ingen veed forud, hvem jeg vil spørge derom.*

»*... Nu er alles Opmærksomhed anspendt, alle tage Deel i Handlingen. Du, min Søn! Med den røde Trøie – jeg kiender dig ikke, derfor maae jeg spørge efter dit navn: Hvad hedder du? – Jens Pedersen – Vil min gode Jens Pedersen da staae op, og læse os det Stykke; men I andre passe paa, om han læser rigtige. Drengen læser: »Den almindelige Fordærvelse hos Mennesker bestaaer fornemmelig deri, at de ikke bruger deres Forstand til sund Eftertanke, og det, fordi en uordentlig Begierlighed efter de jordiske Ting, som behage Sandserne, er blevet saa mægtig i deres Siæl, at de tragter derefter, som efter det høiste Gode. Derfor kan Mennesket ogsaa vide det bedre, men alligevel have Tilbøielighed til det værre*«.

Jens Pedersen feilede adskillige Gange i Læsningen. Jeg spurgte, om han læste

ret. Fire til fem og flere Børn svarede Nei! Siig du da: hvordan skulde han have læst? Den ene vil hellere sige det, end den anden; jeg maa da passe, at den anden ved næste Feil bliver spurgt. Nu læser mig en anden det samme Stykke helt igiennem paa nye, men uden at synge, eller dræve, og mærke tillige paa de smaa Streger, at han derved holder lidet op. I Andre give Agt paa nye.

Du, min Søn! med det krusede gule Haar – hvad hedder du? – Lars Madsen – Saa reis dig da, kiære Lars Madsen, og læs det samme Stykke:

Drengen støder an – og i samme Øieblik raabe de alle: »Nei! Det var ikke rigtigt! Hvad skader det, at saa mange Røster lyde mig stærk i Ørerne? Jeg mærker dog, at der er Liv i deres Aand, og at de ere blevne opmærksomme«.

Også den gang var spørgsmålet om børns læsefærdighed eller mangel på samme aktuelt.

BISKOP BALLE OG DEN STORE SKOLEKOMMISSION

Da Christian 7. den 22. maj 1789 havde nedsat »Kommissionen for de Danske Skolers bedre Indretning« afleverede Balle sammen med stiftamtmand *G.C.Haxthausen* den 4. september s.å. en betænkning om skolevæsnets forbedring på landet til brug for arbejdet i kommissionen. Her kom Balle igen ind på, at lærernes økonomiske vilkår burde forbedres ved overførsel af degneembedernes indtægter til skoleholderne. Hvis dette ikke skete, måtte lærergerningen *»ligesom hidtil overlades til aftakkede Underofficerer, Matroser, forarmede Haandværksfolk, slette Huusmænd eller forvildede Studenter og andre deslige, som af Mangel på egen Oplysning og Sædelighed ikkun fordærver Ungdommen i Stedet for at gavne den«*. Det var stærkere ord, end han havde brugt i sin førnævnte forestilling fra 1785. Men den gang havde han ikke afsluttet sin første visitatsrunde, ligesom han endnu ikke havde oplevet student Gerhard i Gyrstinge. Nu var han midt i den anden visitatsrunde, og den havde ikke forbedret hans indtryk af lærernes kvalitet.

Grev Christian Ditlev Frederik Reventlow (1749-1827). Ejer af godset Christianssæde og Pederstrup på Lolland. Første deputeret i Rentekammeret, der nærmest svarer til nutidens finans- og skatteministerier, fra 1784 til 1813, hvor han søgte og fik sin afsked fordi han var uenig i pengereformen af samme år. Han var en af de drivende kræfter bag landboreformerne i slutningen af 1700-tallet, og han blev i 1789 medlem af Den store Skolekommission. Her spillede han sammen med sin bror Johan Ludvig en fremtrædende rolle i den første halve snes år, hvor biskop Balle stod for en mindre progressiv opfattelse.
Maleri af Hans Hansen 1806. Maleriet viser Reventlow på toppen af hans karriere. I 1797 havde han fået sæde i gehejmestatsrådet med titel af statsminister, og i 1803 var han blevet ridder af Elefantordenen.

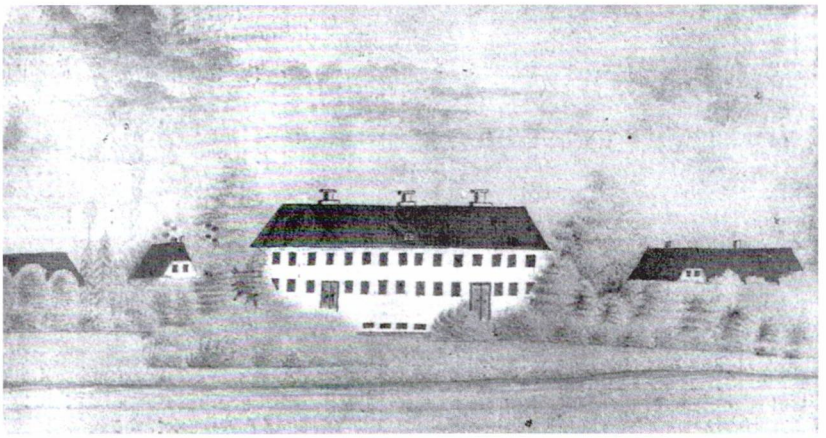

Anonym og udateret tegning af seminariet »Bernstorffsminde«, som Johan Ludvig Reventlow lod opføre på sit gods Brahetrolleborg på Fyn. Det store bygningskompleks rummede seminarium og kostskole for 40 elever. Opførelsen og driften blev for en stor dels vedkommende betalt af godsets midler. En del af bygningerne findes stadig og rummer en friskole.

Finansminister, *grev Ernst Schimmelmann* (1747-1831) blev formand for skolekommissionen, og biskop Balle blev sammen med Førstedeputeret i Rentekammeret, *grev Chr.Ditlev Reventlow* de toneangivende medlemmer af kommissionen – den sidstnævnte assisteret af sin bror *Johan Ludvig Reventlow* som korresponderende medlem, idet denne efter en karriere som embedsmand nu helligede sig sit gods Brahetrolleborg på Fyn. Her reviderede Johan Ludvig undervisningen på godsets skoler i overensstemmelse med det filantropiske skolesyn, som han sammen med Chr. Ditlev var blevet grebet af under deres studieophold hos professor Gellert ved Leipzig universitet. Dette skolesyn stod for afskaffelse af udenadslæren, den énsidige vægt på religionen og den legemlige afstraffelse af eleverne. I stedet skulle evnen til at ræsonnere udvikles gennem såkaldte forstandsøvelser, ligesom fagkredsen skulle udvides med historie, geografi, naturhistorie og naturlære. Johan Ludvig lod også en hel lille seminarieby, Bernstorffsminde, med undervisningslokaler og boliger for 40 elever, opføre på godset[15].

Cameralismen

Brødrene Reventlow var tidligt blevet påvirkede af cameralismen. Ifølge denne økonomiske teori byggede en stats økonomiske styrke på den enkelte borgers velstand, idet staten – d.v.s. den enevældige monark – kun kunne sikres et solidt økonomisk grundlag gennem indbyggernes øgede indtægter og dermed evnen til at betale skatter og afgifter. Brødrene, der

havde været meget aktive ved gennemførelsen af Stavnsbåndets ophævelse i 1788 og de øvrige landboreformer, mente derfor, at skulle bønderne og dermed staten opnå det fulde udbytte af den nyvundne frihed, så måtte bøndernes kundskabsniveau hæves væsentligt. »*Hvad hjælper al Frihed, naar de, som skulle nyde samme, fattes Evne til at anvende den til deres Bedste*«, som Johan Ludvig den 29. december 1787 skrev til biskop Balle[16].

Nicolai Edinger Balle stod derimod på 1739-forordningens grund. Som kirkens mand ønskede han selvsagt at bevare kirkens kontrol med almueskolen, og at undervisningens hovedformål fortsat skulle være oplæringen i kristendommen. Men han ønskede også, at der blev etableret en læreruddannelse, at lærerne fik en aflønning, som de kunne leve af, og at børnene skulle have en skolevej, der normalt ikke måtte være længere end ¼ mil (knapt 2 km), hvilket ville kræve oprettelse af et stort antal nye skoler. Elevernes ringe fremmøde ved mange af hans skolevisitatser tilskrev han bl.a. de lange skoleveje, mange børn havde.

Seminarium på Blågård 1791

Efter at skolekommissionen havde fået realiseret sit forslag om oprettelse af seminariet på Blaagaard i 1791[17], var der mindre aktivitet, idet reglementet for de 15 skoler, der var blevet oprettet på Chr.Ditlev Reventlows godser Christianssæde og Pederstrup, dog blev godkendt i 1793

Skolen i Opager Skov, opført i 1796. Den er et smukt eksempel på det både rummelige og solide skolebyggeri, som Christian Ditlev Reventlow iværksatte på Christianssæde. Skolen er nu flyttet til Maribo Frilandsmuseum. Foto: Niels Peter Stilling 2003.

for sammen med broderen Johan Ludvigs ti år ældre reglement for dennes gods, Brahetrolleborgs skoler at danne udgangspunkt for kommissionens overvejelser. Året efter lå der et forslag til lov om skolevæsenet på landet fra Chr.Ditlev Reventlows hånd på kommissionens bord, og i 1796 fremlagde broderen Johan Ludvig et mere progressivt forslag.

Der skulle nu gå yderligere tre år, før kommissionen kunne aflevere sit lovforslag. Det var ikke fordi medlemmerne havde ligget på den lade side. De havde alle krævende embeder, ikke mindst Chr. Ditlev Reventlow, som var stærkt involveret i den følgelovgivning, som var nødvendig, inden forordningen om stavnsbåndets ophævelse endeligt skulle være gennemført den 1. januar 1800. Det gjaldt således fastlæggelsen af faste rammer for hoveriets omfang, tiendeafløsningen, udskiftningen, hegnsregler m.m. Ikke mindst hans deltagelse i den jyske og den sjællandsk-fynske kommission, der skulle mægle, hvor godsejere og bønder ikke havde indgået forlig om hoveriets omfang, lagde stort beslag på hans arbejdskraft. Hertil kom arbejdet med vejforordningen af 1793, som bl.a. fastlagde det net af hovedlandeveje, som op til vor tid har bundet landet sammen, og en revision af amtsinddelingen. Oven i alt dette kom så Christiansborgs brand i 1794 og Københavns brand året efter, der gav Rentekammeret, som statens bygninger sorterede under, og som Chr.Ditlev Reventlow var chef for, nok at se til.

Forslag om skolerne på landet 1799

På basis af brødrene Reventlows to lovforslag og drøftelserne i kommissionen kunne den endelig den 14. februar 1799 aflevere sit forslag til forordning om skolerne på landet. Undervisningens omfang var pga. de forhåndenværende lærerkræfters stærkt varierende kvalifikationer meget fleksibel. I alle skoler skulle der undervises i kristendomskundskab, læsning, skrivning og regning. I skoler med seminarieuddannede lærere eller lærere med tilsvarende kvalifikationer skulle der endvidere undervises i historie, geografi, naturhistorie og naturlære. Hvis disse lærere kunne, skulle de også undervise i reguladetri (en nu afskaffet geometrisk regnemetode), elementær landmåling, mekanik, astronomi, sang, instrumentalmusik og tegning. Forslaget angav dog ikke timetal for de enkelte fag. Dette skete først 100 år senere med det såkaldte Sthyrske Cirkulære af 6. april 1900[18].

Når det gjaldt tilsynet med skolerne, så betød forslaget et brud med kirkens monopol, hvilket selvsagt ikke huede biskop Balle. Han fik dog sikret, at præsteskabet var sikret medindflydelse i alle led, og at biskoppernes visitatser med indberetning til skoledirektionen blev opretholdt. Der skulle oprettes en central skoledirektion for børneskolen og seminarierne under Danske Kancelli med kancellipræsidenten som formand og

Sjællands biskop og et antal skolekyndige som medlemmer. Der skulle endvidere oprettes amtsskolekommissioner med amtmanden som formand og mindst fire skolekyndige medlemmer, hvoraf to skulle være præster. Endelig skulle der på lokalt plan oprettes distriktskommissioner bestående af distriktets skolepatron(er) – normalt en godsejer – sognepræst(er) og en skoleforstander, der skulle føre tilsyn med bygninger og inventar, valgt af og blandt bønderne.

LOVFORSLAGETS VIDERE SKÆBNE

Kommissionens lovforslag blev sendt til udtalelse i Statsrådet. Her underkastede *hertugen af Augustenborg Friederich Christian* det en indgående og stærkt kritisk gennemgang, som det fremgår af hans 57 tryksider lange udtalelse af 3.april 1802. Som et kuriosum kan det nævnes, at Friederich Christian havde den spinkle tilknytning til Søllerød, at han var gift med Frederik VI's halvsøster *Louise Augusta*, der var frugten af Struensees og dronning Caroline Mathildes hede sommer på Frydenlund og Hirschholm Slot i 1770. Hertugen var meget skeptisk overfor forslaget om, at bondebørn skulle lære så meget. Var det f.eks. nødvendigt, at de kunne skrive? Essensen af sin kritik formulerede han således: »*Jede Ausbildung über den Kreis hinaus, in dem man kunftig wirken soll, wird schädlich, in dem sie den Keim zu Unzufriedenheit mit seinem Stande entwikelt*«[19]. Han var også imod den maksimale skolevejlængde på ¼ mil, da den ville kræve et alt for dyrt og omfattende skolebyggeri[20].

I det hele taget var der en aftagende begejstring i godsejerkredse og blandt borgerskabet over de igangværende landboreformer og hele oplysningstidens idéverden. Hvad var det for kræfter, der blev sluppet løs? Den franske revolution og dens udskejelser var skræmmende. Der var også en voksende utilfredshed med de lærere, der var blevet uddannet på Blågård og Brahetrolleborg seminarier. De var alt for selvbevidste og viste ikke deres sognepræster den respekt, som disse var vant til fra skoleholdernes side. Hertil kom, at Blågårds elever blev påvirket af hovedstadens søde liv og derfor havde svært ved at affinde sig med en landsbylærers nøjsomme liv. Dette sidste drog man dog konsekvensen af. Englænderne havde i 1807 efterladt Blågårds bygninger i en sørgelig forfatning, og man benyttede denne anledning til at flytte seminariet til Jonstrup, som dengang lå i sikker afstand fra hovedstadens fristelser.

Flere seminarier efter 1800

Chr. Ditlev Reventlow erkendte også problemet, og han fik i 1801 i samarbejde med sognepræsten i Vesterborg på Lolland, den senere biskop over Lolland-Falsters stift P.O. Boisen, godkendt oprettelsen af et

Peter Outzen Boisen (1762-1831). Sognepræst i Versterborg-Birket sogn på Lolland fra 1787, forstander for Vesterborg Seminarium fra 1801 og senere biskop for Maribo Stift. Boisens optimistiske og aktivt rettede rationalisme stemte godt overens med Reventlows egen religiøse forståelse, og han blev Reventlows nære samarbejdspartner i skolespørgsmål gennem 40 år. En af P.O.Boisens sønner, Boie Frederik Outzen Boisen (1793-1876) var sognepræst i Søllerød fra 1836 til 1852. Se Hans Ellekilde: Søllerøds sognepræster i luthersk tid. Søllerødbogen 1948, side 42-46. Malet af C.A. Jensen, ca. 1823.

seminarium i dennes præstegård[21]. Her kunne der hvert år optages fem begavede bondesønner til en tre-årig uddannelse. Denne seminarieform slog an. Året efter i 1802 oprettede provst Eiler Hammond et tilsvarende seminarium i sin præstegård i Brøndbyvester, og i løbet af de følgende år blev der oprettet yderligere fem præstegårdsseminarier, hvor kommende lærere skulle opdrages til at være »en fornuftig bonde iblandt bønder«. Dette princip blev senere slået fast i seminarieforordningen af 10. februar 1818, hvori det hedder: »*De, der selv ere fødte på Landet, ere uden Tvivl mest skikkede til at være Landsbye-Skolelærere, deels fordi de rimeligvis kunne bedre end andre virke på Landalmuen, deels fordi de lettere kunne leve tilfreds med de tarvelige Kaar, hvormed Skolelærerne på Landet i Almindelighed maae lade sig*

I 1802 oprettede provst Eiler Hammond et seminarium i sin præstegård i Brøndbyvester. Efter nogle år flyttede seminariet over i eget hus, »Seminariehuset«, der ses på fotografiet, og som stadig eksisterer. Foto marts 2003 af Niels Peter Stilling.

nøie«. Begrebet »Manden fra Ploven« var hermed slået fast som ramme for dansk læreruddannelse.

Præsterne bevarer indflydelse

Mens debatten om lovforslaget løb, lå skolekommissionens arbejde stille, og i 1806 mistede kronprins Frederik tålmodigheden og befalede, at der nu skulle gennemføres en forsøgsordning. Den 10. oktober s.å. udstedtes derfor »Det provisoriske Reglement for Almueskolevæsenet på Landet«, der omfattede kongeriget øst for Lillebælt og var udarbejdet af Danske Kancelli. Dette reglement var meget forskelligt fra det meget progressive kommissionsforslag fra 1799. I realiteten var det kun en revideret udgave af Christian 6's kuldsejlede skoleforordning af 1739. Undervisningen skulle kun omfatte fagene religion, læsning, regning og skrivning. Andre fag som historie og geografi kunne dog indgå som dele af læsebogens stof. Børnene blev delt i Store og Lille Klasse, som skiftedes til at gå i skole hver anden dag. En ordning hvis sidste rester blev afskaffet med folkeskoleloven af 1958, der ophævede sondringen mellem købstadsordnede og landsbyordnede skolevæsener!

Den centrale administration forblev i Danske Kancelli. De foreslåede amtsskolekommissioner blev erstattet af amtsskoledirektioner bestående af amtmanden og en særligt udpeget provst – amtsprovsten – som havde det løbende tilsyn, og de foreslåede distriktsskolekommissioner blev erstattet af sognekommissioner bestående af skolepatronen, en eller to skoleforstandere og sognepræsten som født formand. Endelig blev biskoppernes visitatspligt opretholdt. Præst, provst og biskop samt kancelliet bevarede det faste greb om almueskolen. Ved skolestyrelsesloven af 1867 forblev sognepræsten født formand for skolekommissionen på landet, mens skolekommissionerne i købstæderne selv valgte deres formand, selvom sognepræsterne fortsat var fødte medlemmer. Med skolestyrelsesloven af 1933 ophørte sognepræsternes fødte medlemskab af skolekommissionerne og fødte formandskab på landet. Ligesom bispevisitatserne blev afskaffet. Sognepræsterne beholdt dog tilsynet med skolernes religionsundervisning indtil 1949.

Nicolai Edinger Balle kunne således trække sig tilbage fra embedet som Sjællands biskop 1808 i bevidstheden om, at skolen var vel forvaret i kirkens hånd i lang tid frem, som det er fremgået ovenfor. Uenigheden om skolens fremtid mellem brødrene Reventlow og biskop Balle var endt.

At Biskop Balle endnu regnes blandt de betydelige i dansk kirkehistorie, kan ses af, at han findes blandt statuerne omkring Marmorkirken (ved sydsiden). Her står han sammen med navne som Knud den Hellige, Hans Tausen, Søren Kierkegaard m.fl.. Statuen er udført af Jørgen Gudmundsen-Holmgreen (1895-1966) i 1949. Foto februar 2003 af Jens Johansen.

Det havde imidlertid været en fair strid, hvor parterne havde respekteret hinanden. Dette fremgår bl.a. af, at Balle indgår i den fortegnelse over »gode levende og døde«, som Chr.Ditlev Reventlow førte over mennesker, som havde betydet noget i hans tilværelse.

LITTERATUR

Bjørn, Claus: *»Den gode sag«. En biografi om Chr. Ditlev Reventlow. Gyldendal 1992.*

Ellekilde, Hans: *»Søllerøds Sognepræster i luthersk Tid.« Søllerødbogen 1948.*

Larsen, Christian: *»Biskop Balles Visitatsbog 1799-1807«. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie 1999.*

Larsen, Joakim: *»Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818«*

Larsen, Joakim: *»Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse, aktmæssigt fremstillet«. Fotografiskoptryk ved Unge Pædagoger. København 1984.*

Marcussen, Ingrid: *Visdommens lænker. Studier i enevældens skolereformer fra Reventlow til Skolelov. Landbohistorisk Selskab. Odense 1988.*

Marcussen, Ingrid: *Til skaberens ære, statens tjeneste og vor egen nytte. Pietistiske og kameralistiske ideer bag fremvæksten af en offentlig skole i landdistrikterne i 1700-tallet. Institut for dansk Skolehistorie. Danmarks Lærerhøjskole 1990.*

Marcussen, Ingrid:*Prinsesseskolerne i Søllerød sogn 1721-1823. Søllerødbogen 1971.*

Sandfeld, Gunnar: *Skoleliv i Søllerød. Søllerødbogen 1975.*

Dansk biografisk Leksikon, 1979-1984.

Kirkehistoriske Samlinger, 3. række, 3. og 4. bind og 5. række 4. bind.

Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, bind 9 og 10.

NOTER

1 Claus Bjørn: »Den gode sag«, side 27-28.

2 Jens Møller: »Biskop, Dr. Nicolai Edinger Balles Levnet og Fortjenester«. Theologisk Bibliotek. Bind 12. Side 89. København 1817.

3 Harald Ilsøe: »Bestsellere og Bogbelønninger – Biskop Balle på Bogmarkedet«. Magasinet for Det Kongelige Bibliotek og Universitetsbibliotek I, årgang 4, nr. 1 (1989), side 17-29.

4 Joakim Larsen: »Bidrag til den danske folkeskoles historie 1784-1818, side 88-89.

5 F. Elle Jensen: »En Provstevisitats i Søllerød i 1734«, Søllerødbogen 1953, side 57 ff.
Ingrid Marcussen: »Prinsesseskolerne i Søllerød Sogn«, Søllerødbogen 1971, side 37-42.
Kirkehistoriske Samlinger 3. række, 3. bind, side 815-828 og 5. række, 4. bind, side 431 og 495.

6 Den sidstnævnte sanktion blev igen anvendt i vaccinationsforordningen af 3. april 1810, som indførte tvungen koppevaccination, og som bl.a. forbød indgåelse af ægteskab med mindre parterne kunne dokumentere, at de var vaccinerede imod kopper eller havde haft sygdommen.

7 »Katekisere« kommer af det græske ord *katechizein* – at undervise. Når læreren katekiserer vejleder han gennem systematiske spørgsmål og svar eleven til en rigtigere og dybere forståelse af en given sammenhæng, idet lærerens spørgsmål skal føre elevens erkendelse videre. Som grundlag for børns indføring i kristendommen, skrev Martin Luther sin »Lille Katekismus«, som behandler fire grundpiller i den kristne tro: Fader Vor, De Ti Bud, Trosbekendelsen og Sakramenterne.

8 Rigsarkivet, Biskop N.E.Balles indberetninger om kirke- og skolevisitatser. Kirkelige Samlinger 3. række, 4. bind, side 763 ff.

9 Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Sjællands Stifts Bispearkiv samt Christian Larsen: »Biskop Balles Visitatsbog 1799-1807«.

10 *Jens Blicher* var sognepræst i Søllerød fra 1774 til sin død den 30. november 1786. Han var oldefar til forfatterinden *Jenny Blicher-Clausen*, der var præstefrue i Søllerød 1897-1901. Se Torsten Søgaards artikel i Søllerødbogen 2000, side 56f.

11 Udgivet af biskop *Erik Pontoppidan* i 1740.

12 Hans Ellekilde: »Søllerøds Sognepræster i luthersk tid«, Søllerødbogen 1948, side 31-34.

13 Forkortelse for *monsieur*. Den tids tiltaleform overfor degne og skolelærere.

14 Citatet er korrekt – der menes vel, at de flittige læste godt.

15 Nogle af bygningerne eksisterer endnu og indgår i en efterskole af samme navn.

16 Joakim Larsen: »Skolelovene af 1814 aktmæssigt fremstillet«, side 45.

17 Blågård Seminarium blev oprettet på Nørrebro i København i 1791 og allerede i 1809 flyttet til Jonstrup ved Værløse og skiftede navn til Jonstrup Seminarium.

18 Opkaldt efter *H.V.Styhr* (1838-1905) der var kultusminister (kirke- og undervisningsminister) 1897-1900 i den næstsidste højreregering inden systemskiftet i 1901. Han fik vedtaget loven af 24. marts 1899 om folkeskolen, der supplerede skolelovene af 1814, bl.a. ved at give ministeren bemyndigelse til at fastsættte bestemmelser om fagenes indhold og timetal.

19 »Enhver uddannelse udover det område, som man skal virke i, er skadelig, idet man derved udvikler kimen til utilfredshed med sin stand«.

20 Joakim Larsen: »Skolelovene af 1814 aktmæssigt fremstillet«, side 205.

21 P.O.Boisens ældste søn, *Boie Boisen* var fra 1836 til 1852 sognepræst i Søllerød, fra 1840 tillige provst. Jf. Hans Ellekilde: »Søllerøds Sognepræster i luthersk tid«, Søllerødbogen 1948, side 42-46.

Breve fra 1800-tallet

J.P.E. Hartmann og hans familie i Søllerød og Nærum

Af Torsten Søgaard

Inden telefonens opfindelse kort før år 1900 kunne man kun meddele sig til hinanden over større afstande ved at skrive breve. Mange kendte forfatteres breve bliver nu om dage udgivet og har ofte ligeså stor interesse som deres litterære værker. De breve, vi præsenterer i denne artikel, er skrevet af mange forskellige mennesker. Interessant er det måske, at mens man læser disse breve, kan man få den tanke, at deres stil til forveksling minder om vor tids e-mails.

Forfatteren er født i 1947 og bor i Trørød. Han er cand. mag. og har tidligere skrevet i Søllerødbogen: »Attemosevej 33« (1995), »Axel Grandjean« (1998), og »Jenny Blicher-Clausen« (2000).

Ved indgangen til det ny årtusind udkom ved forskningsbibliotekar Inger Sørensen, bosiddende i Virum, et storværk i tre digre bind. Et fjerde bind fulgte i år 2002:« *J.P.E.Hartmann og hans kreds*«. Det indeholder i kronologisk orden alle kendte breve skrevet af eller til komponisten Johan Peter Emilius Hartmann (1805-1900), samt breve fra hans børn. Ud over hans familiemedlemmer møder vi et utal af tidens kendte og ukendte mennesker og kulturpersonligheder.

J.P.E. Hartmann i Nærum

Hartmann var landligger i Nærum fra 1870 til 1899, og nogle af brevene er således skrevet derfra eller sendt dertil. Hvis vi fra de godt 2.200 breve udvælger al den tekst, som omhandler eller relaterer sig til Nærum og øvrige bydele i vort lokalområde, får vi ca. 30 A4 sider. Det er måske ikke så overvældende meget, men læst samlet giver de i små glimt et interessant lokalhistorisk billede fra 1800-tallet.

Det følgende udvalg af brevene, som er gengivet enten i deres helhed eller i større og mindre uddrag, giver et indtryk af det lokale liv i Søllerød kommune i anden halvdel af det 19. århundrede. Samtlige brevcitater er fuldstændig ordrette, hvorved 1800-tallets stavemåde og tegnsætning er bevaret. Sidst i artiklen findes en fortegnelse over alle nævnte personer med efternavnet Hartmann.

FRANTS WEDEL OG EMMA HARTMANN BLIVER GIFT OG FLYTTER TIL SØLLERØD

Den unge Emma Hartmann, der i 1864 som 22-årig blev gift med pastor Wedel. Det Kgl. Bibliotek.

I 1863 blev Frants Wedel (1826-1906) kaldet til præst i Søllerød, og året efter blev han gift med Hartmanns elskede datter Emma (1841-1914). Alle brevene frem til 1870, inden Hartmanns egen tid i Nærum, fortæller om præsteparrets første år i Søllerød. Brevene afspejler desuden hans kærlighed og beundring for Emma og hans dybe respekt for sin svigersøn pastor Wedel.

8. juli 1863: Hartmann skrev til sin ven, vor berømte digter H.C. Andersen: »... *Tak for Lykønskningen til Søllerød! var det ikke udmærket moersomt? ...«.*

5. februar 1864: Hartmann til sin søn billedhuggeren Carl Hartmann (1837-1901). Denne opholdt sig i Rom fra 1863 til 1866, hvorfor han ikke var til stede ved sin søsters bryllup: »... *da er nu Emmas Bryllup med Vedel, som jeg sidst skrev dig, holdt forrige Tirsdag kl. 3 i Garnisons Kirke. Blædel viede dem, Studenterforeningen sang og Alt gik overmaade smukt. Bruden var dejlig men meget rørt, Clara* (brudens søster), *ikke mindre, og vi andre da ogsaa, kan jeg troe. Efter Vielsen spiste vi til Middag 38 personer her hos os* (i Kvæsthusgade) *ved to Borde i Dagligstuen og den lille Spisestue ... Stemningen var livlig og man morede sig godt. Kl. 9 kørte Brudefolkene i egen Vogn hjem til Søllerød og en Times Tid efter var Alle borte ... kun vil jeg fortælle at din Skaal blev udbragt smukt af H.C.Andersen ...«.*

Den idylliske Søllerød Kirke ca. 1890. Indgangen til kirkegården blev omkr. 1906 flyttet til den nuværende placering. Byhistorisk Arkiv.

Søllerød Præstegård ca. 1890. Pastor Wedel og Emmas hjem i hans embedsperiode 1863-1897. Emma flyttede ind i 1864. Byhistorisk Arkiv.

15. maj 1864 fyldte Hartmann 59 år og skrev til Carl Hartmann: »... *Min Fødselsdag tilbragte jeg saaledes at jeg igaar morges kl. 7,45 tog ganske alene med Jernbanen til Lyngby, og gik derfra til Søllerød i det deiligste Veir gjennem den nys udsprungne Sorgenfri Bøgeskov. Jeg vilde se Emma den dag, og maatte gjøre det saaledes, da Vedel, som skulle prædike begge de to Helligdage, umuligt kunne komme ind* (til København) *om Lørdagen, og Emma ikke vilde tage fra ham alene. Vi roede på Søllerød Sø og havde det gemytligt og rart. Kl. 3 var jeg i Byen igjen ...«.*

11. juni 1864, Hartmann til Carl Hartmann: »... *Han gjør stor Lykke som Præst, men hans Kald er noget besværligt. Der er et stort Fattigvæsen i Sognet, Krigsskatsligningen paahviler næsten ene ham, og han har Meget at tage Vare i Huset og udenfor, men Emma seer op til ham, og føler sig lykkelig med ham, saa Alt er saa godt som det kan være. Vi var der sidste Onsdags til stort Middagsselskab i Anledning af Bispevisitats, Emma var en yndig Vertinde, og Alt gik fortræffeligt i Kirke og hjemme ...«.*

13. juni 1864, H.C.Andersen til Hartmann: »... *vil De sende Hilsen til »Præstegaarden ved Søen«, det er også Navnet på en Roman af Lafontaine, jeg har ikke seet den, men Pastor Vedels Præstegaard håber jeg at see ...«.*

15. juli 1864. Emil Hartmann (1836-98), komponist, Hartmanns søn, Emmas bror, til sin hustru Bolette Hartmann (1844-1929). »... *Din Fader og jeg fulgtes ganske hyggeligt ad den deilige Vei til Holte ... Hos Emma var der rigtig hyggeligt og præstegaardsagtigt – hun er den Samme som altid munter og overgiven, behagelig indvirkende paa sine Omgivelser, vi kjørte Hø ind spiste*

Jordbær, vrøvlede og grinte saa vi var færdige at gaa itu indtil om Eftermiddagen da vi kjørte over til en Gaard i Nærheden, Wesselsminde ved Dyrehaven, hvor Emma og Wedel var indviterede og jeg naturligvis fulgte med«.

Jernbanen til Holte 1864

Siden Hartmanns brev 15. maj, knap fire måneder tidligere, var jernbanen fra København blevet forlænget, og Holte station var blevet indviet.

3. september 1864, Hartmann til Carl Hartmann: »... *deraf at jeg i Sommer kun en eneste Gang i Juli har kunnet see ud til Emma, som dog nu ved Jernbanens Gjennemførelse ikke er os fjernere end Strandveiens Beboere ...«.*

15. november 1864, Hartmann til Carl Hartmann: »*Emma see vi jo mindre til, som begribeligt er; vi komme engang hver 14. Dag ud til hende, og hun har ligget herinde hos os to Gange, siden vi flyttede ind fra Landet* (i Roskilde); *men hun har det yndigt i sit Hjem og er lykkelig i sine Omgivelser ...«.*

Emil og Clara Hartmann i Søllerød og Nærum

Ud over Emma Wedel har to andre af Hartmanns børn haft særlig tilknytning til Søllerød og Nærum: Emil og Clara. Komponisten Emil Hartmann (1836-98) boede med sin familie på Carlsminde i Søllerød fra 1874 til 1881. Clara (1839-1925) og hendes mand, komponisten August Winding (1835-99), var i flere år om sommeren indlogeret i Vognmandsgården i Nærum. Alle tre søskende, Emma, Clara og Emil, blev gift i

Søllerød Sø, østenden med Drewsens Hospital, ca. 1890. Byhistorisk Arkiv.

1864. To andre af Hartmanns børn nævnes i følgende brev: Frits Hartmann, højesteretssagfører (1843-1908), som også med sin familie lå på landet flere somre i Søllerød, og Sophie (1831-55), der ved sin tidlige død var gift med komponisten N.W.Gade.

24. december 1864, Hartmann til Carl Hartmann: »... *Vort Juleprogram er saaledes at vi begyndte i Torsdags den 22. hos Emma i Søllerød, da det var hendes Fødselsdag. Der var ikke andre end Vedels Familie og vi, Frits, og Clara iberegnet. August kunne den Dag ikke komme. Emma havde pyntet sin Dagligstue med Grønt og Smaaforæringer paa Juletræ og Julebord. Det var en yndig Dag og første Gang vi havde været til Juleglæde hos een af Børnene efter Sophies Død ... Paa Tirsdag 3. juledag kommer de ind fra Søllerød, og vi skal da samles hos os til Middag og Aften ...*«.

23. maj 1865, Hartmann til Carl Hartmann: »... *Min Fødselsdag – tænk, jeg blev 60 Aar Carl – tilbragte vi »en famille« i Søllerød hos Emma, en yndig Dag ...*«.

Ca. 15. juni 1865, Clara Winding til sin broder Carl Hartmann: »... *Du kan troe det er en Fornøielse at see hvor Emma har det yndigt, og hvor lykkelig hun er. I forrige Uge vare vi der nogle Dage, Frants er udmærket rar, og Emma grinagtig som altid, hun er omgiven af Dyr hvor hun gaar og staaer, det er naturligvis noget for hende. Der er rigtignok mageløst smukt i Søllerød, man kan ikke være glad nok, over at Frants fik det Embede ...*«.

4. juli 1865, Hartmann til Carl Hartmann: »... *ligeledes Emma, som har det udmærket inden og uden Døre i sit Søllerød; men Storken bliver rolig siddende på Kirketaget endnu; heller ikke Clara har den uleiliget ...*«. Clara Winding fik flere børn, men storken besøgte aldrig Emma Wedel.

25. juli 1865, Hartmann til H.C.Andersen: »... *Emma og hendes Mand leve lykkeligt i deres Søllerød, og landligt både æsthetisk og materielt, æsthetisk fordi der svælges i Omgivelsernes Skjønhed og materielt fordi Emma baade slagter, kjærner Smør og laver Sødmælksost ...*«.

Pastor Wedel fik kolera

5. september 1865, Hartmann til Carl Hartmann: »... *Slutningskatastrofen med Vedels Cholera var egentlig skrækkelig, da man virkelig fik et Billede af hvorledes den sande Cholera kan see ud med Kramper, næsten Bevidstløshed osv. Emma var reent fortvivlet, og det saaes ret, hvor dyrebar han er bleven hende; vi Andre vare da ikke mindre forfærdede, men heldigvis gik det Hele hurtigt over og vil forhaabentlig ingen videre Følger have ...*«.

5. november 1865, Hartmann til Carl Hartmann: »... *Thora* (1807-89, Hartmanns 2. hustru) *og jeg var for nogle Dage siden i Søllerød, og blev der en halv Uge. De har det udmærket; Emma er gaaet ind på sin nye Stilling med en Glæde og Dygtighed, saa det er en Fornøielse at see, og hun er overordentlig afholdt af Alle derude ...*«.

23. december 1865, Hartmann til Carl Hartmann: »... *Igaar var det Emmas Fødselsdag; vi var alle i Søllerød til Middag hos Dem og havde det udmærket. Man lærte at kjende de fleste af Egnens Honoratiores, som man er vandt til at høre så meget om af Emmas Beretning uden nogensinde at have seet dem, saa det var ret moersomt ...«.*

Om Carlsminde

De næste breve følger, efter at godt tre år er passeret. Hartmann er allerede nu godt underrettet om lokale forhold i Søllerød. I to breve kan han fortælle om ejerforholdene på Carlsminde i Søllerød, som fem år efter skulle blive hans søn Emils hjem.

26. marts 1869, Hartmann til Carl Hartmann: »... *for nu at vende tilbage til de Levende, skal jeg først besvare de Ting i Thoras Brev, som Du ønsker Oplysning om. Den unge Schierbeck* (1841-69), *som har kjøbt Gaarden* (Carlsminde) *i Søllerød, er en Søn af Captain Schierbeck.* (Kommandør Hans Schierbeck (1810-89) ... *Denne Schierbeck hedder Nicolai til Fornavn, om det kan hjælpe til at Du husker ham ...«.*

6. december 1869, Hartmann til Carl Hartmann: »... *Kjender Du ikke nok Commandeur Schierbeck, Chr. Schierbecks Onkel, som kjøbte Carlsminde i Søllerød, og kjendte Du ikke hans eneste Søn, et ungt Menneske på 26 Aar, som var Forældrenes Lyst og Glæde? Han er død for nogle Dage siden af Blodstyrtning, og der er stor Jammer i Familien ...«.*

HARTMANN LANDLIGGER I NÆRUM

Fra 1864 var Hartmanns tilknytning til området kun betinget af, at hans datter Emma var præstefrue i Søllerød, men 1870 er året, hvor Hartmann og hans anden hustru Thora for første gang var landliggere i Nærum.

Kvæsthusgade nr. 7, tæt ved Nyhavn. Her boede Hartmann på anden sal i 71 år.

Raderingen »Hartmann i Nærum« af Hans Nicolai Hansen er fra 1897. Her nydes tilværelsen i det åbne land – modsat bylivet i Kvæsthusgade. Fra »Hans Nikolaj Hansen og hans raderinger«, 1931.

Han beretter selv omstændighederne i et brev til sin gode ven H.C. Andersen.

20. juni 1870, Hartmann til H.C.Andersen: »... *Af Overskriften seer Du, at det iaar ikke er til Roeskilde, men meget mere til Nærum, at min Kone har bragt mig, eller nok snarere jeg hende. Du veed da: At død er Fru Madsen* (udlejeren i Roskilde), *som har veget Pladsen for en Familie, der har kjøbt den gamle Residents derude på Bjerget,* (St. Jørgensbjerg) *og selv har brug for alle Værelserne, saa der ingen Plads var for os. Vi har da, foreløbigt for i Sommer sat os ned her i Nærum. Det gaar os ligesom forelskede Folk, at vi altid søge de mindre befærdede Steder. Veed Du, hvor Nærum er? Mellem Søllerød og Dyrehaven, altså med Præst og Datter foran og Hjort og Hind bag os. Vi har det i Grunden udmærket, i en dejlig Egn og god Bolig, men alligevel ikke frie for Anfægtelser af Længsel efter Roeskilde ...«.*

Trods disse forbehold sidst i brevet var han fra 1870 til 1899, igennem 30 år, bosiddende i Nærum hver eneste sommer. De første tre år kender vi

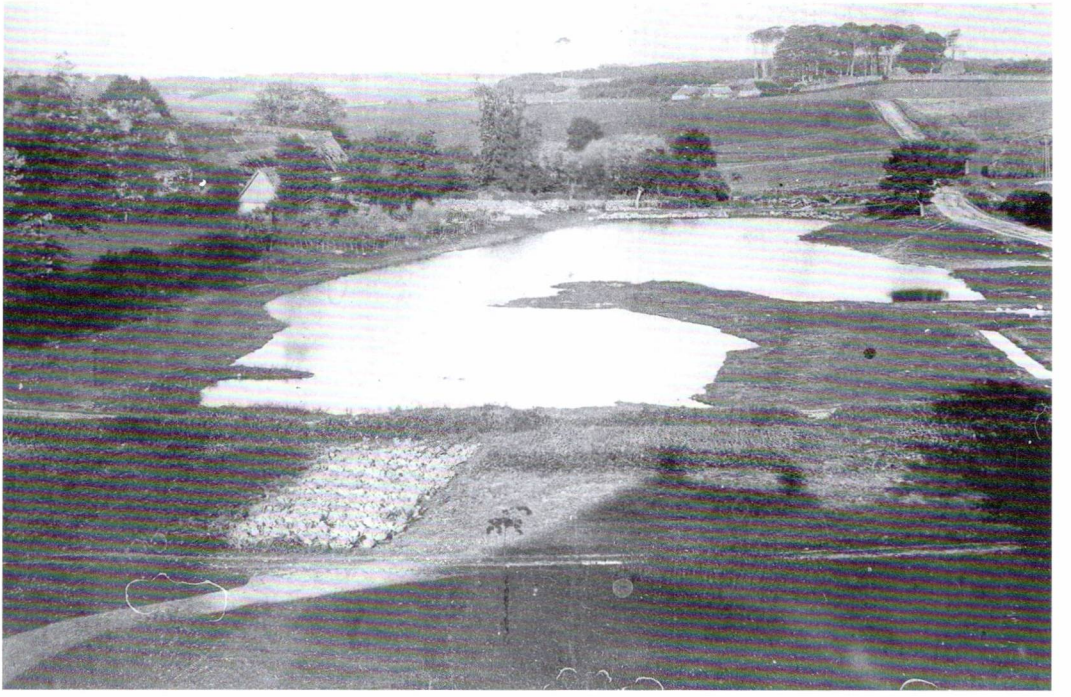

Dette er det ældste fotografi af Nærum gadekær, fra 1867, tre år før Hartmanns første sommerophold i Nærum. Byhistorisk Arkiv.

ikke det præcise opholdssted. Vi er heller ikke helt sikre på, at han var i Nærum i 1871 og 1872, selvom det er meget sandsynligt. I 1873 og 1874 indlogerede han sig i en ejendom syd for Nærum gadekær. Ejeren var en vis kaptajn A. Ammondsen, og stedet blev senere til Nærum Hotel. I dag Hartmanns Plads 8. Fra 1875 og resten af sin tid, i alt 25 sæsoner, boede han i en nu nedrevet ejendom på den anden side af gadekæret i Nærum, kaldet »*Justinelyst*«. Det blev senere kaldt »*Hartmanns hus*«.

Et sommerophold var af knap seks måneders varighed, normalt fra midt i maj til slutningen af oktober. I hele perioden tog han til København en dag eller to om ugen, aldrig mere end højst nødvendigt, for at ordne forskellige sager eller spille orgel til gudstjenesten i Frue Kirke. Brevene fortæller fra nu af ikke blot lidt om det daglige liv og hverdagens rytme på landet men også om landliggeres vilkår. Vi hører om de praktiske problemer, når man har to adresser, forholdet mellem land og by med hensyn til transport og postgang etc.

Når Hartmann i maj måned flyttede på landet, skulle han helst fortsætte sine daglige gøremål, som han plejede. Brevskrivning var derfor nødvendig for at fortælle sin omgangskreds, hvor og hvornår han kunne træffes.

25. maj 1873, Hartmann til den kendte balletmester August Bournonville (1805 -79): »... *Om Eftermiddagen flytte vi på Landet, til Nærum; men jeg er meget villig til, om det behøves, efter Pintsedagene at komme ud til Dig en Dag paa Fredensborg, kun ikke Torsdag Fredag eller Søndag, da jeg skal til Byen ...«.*

19. august 1878, Hartmann fra Nærum til digter, journalist og politiker Carl Ploug (1813-94): »*Høistærede kjære Ven! Tak for Deres Brev og for de fire Stykker af Texten, som endnu ikke havde naaet Nærum da jeg i Tirsdags Formiddags reiste ud til Pastor Borup i Skamstrup. Jeg kom tilbage seent igaar Aftes og fik derfor først det Hele imorges ...«.*

8. juli 1885, Hartmann til digterpræsten Christian Richardt (1831-92): »... *Jeg er i dag og nogle Dage i Kjøbenhavn for Conservatorie – Examens Skyld, men fra næste Uge adresseres atter Nærum pr. Holte ...«.*

1. juli 1889, Hartmann fra Nærum til boghandler og medlem af Studentersangforeningen Johan Frimodt (1859-1935): »*Høistærede Ven! Da jeg for Conservatoriets Skyld alligevel er inde paa Fredag, haaber jeg at kunne være med Dem til den festlige Middag kl. 5,30* (17,30) *og takker for Meddelelsen derom. Da min Garderobe har sit Ophold halvt i Nærum og halvt i Kjøbenhavn, ville De gøre mig en Tjeneste ved omgaaende – jeg må nemlig til Byen før Posten*

Hartmanns hus »Justinelyst«, hvor han boede hver sommer fra 1875 til 1899, lå som det ses, tæt ved gadekæret i Nærum. Fotografi fra 1894. Byhistorisk Arkiv.

kommer her paa Torsdag – at lade mig vide, hvorledes man tænker sig Paaklædningen, om festlig eller som ved en almindelig Studentersammenkomst«.

21. marts 1891, Hartmann til højskoleforstander i Vallekilde Ernst Trier (1837-93): »... *Jeg selv har ingen Have, i alt Fald ingen som kunne skaffe en Mand Beskæftigelse, og desuden ligger jo Nærum, mit Sommeropholdssted, alt for langt fra Kjøbenhavn ...«.*

17. juli 1891, Hartmann fra Nærum til kontorchef F.V.L.Bentzen (1839-1926): »... *Hvis Dhrr. måtte tro at et Møde er nødvændigt, er jeg i Byen Lørdag d. 25., og til Tjeneste som sædvanligt i Kvæsthusgade nr. 7, medmindre Dhrr. vilde gjøre mig den Glæde at komme ud til mig en anden Eftermiddag i samme Uge ...«.*

16. august 1892, Hartmann fra Nærum til sin søn Frits Hartmann: »... *trykkes jeg dog af kjærlig Længsel efter ved et Par Linjer at forvisses om at Alt staar vel til hos Eder, hvilket Gud skee Lov ogsaa er Tilfældet her. I dag er Louise og Fanny Sommer her, og imorgen Middag kommer Carl og Thyra* (Hartmanns søn og svigerdatter) *på et rimeligviis længere Besøg her. Jeg tager på Lørdag ind til Byen for at spille i Frue Kirke på Søndag, men kommer selvfølgelig hjem igjen til Middag. I søndags spiste vi til Middag hos Vedels efter Indbydelse, men af 22 Bordgjæster vare 10 kommen uindbudne, saa det er en vanskelig Husholdning for Emma at føre ...«.*

11. oktober 1893, Hartmann til operarepetitør, musikanmelder og dirigent for Studentersangforeningen Salomon Levysohn (1858-1926): »... *og jeg beklager meget, at De formodentlig igaar forgæves har søgt mig i samme Anledning; men jeg kom først ind igaar aftes fra Nærum, hvor jeg bor endnu, og vilde gjerne ud igen på Fredag, om det lader sig gjøre paa Grund af en voldsom Forkølelse som jeg har ...«.*

22. maj 1894, Hartmann til J.Frimodt: »*Kjære Ven! Mandag den 28. flytte Folkene ud med Læsset, saa her er af den Grund Roderi i Værelserne og ikke saa behageligt, hvortil kommer ...«.*

EMIL HARTMANN PÅ CARLSMINDE

Hartmann var ved at falde godt til i Nærum, som han i et par breve fortæller H.C.Andersen, og samtidig flyttede i 1874 hans søn Emil med sin familie ind på Carlsminde. Her boede de helårligt frem til 1881, og fire bevarede breve skrevet derfra giver et indtryk af deres syv år i Søllerøds midte.

25. juni 1873, Hartmann fra Nærum til H.C.Andersen: »... *Vi have her i vor landlige Rolighed den ene Dag som den anden ...«.*

3. juni 1874, Hartmann skriver fra Nærum sit sidste bevarede brev til H.C.Andersen, som døde året efter: »... *Nu sidder jeg på mit lille hyggelige*

Emil Hartmann, komponist som sin fader, boede på Carlsminde i Søllerød 1874-81. Her ses han sammen med hustruen Bolette og børnene Agnete og Bodil. Det Kgl. Bibliotek.

Værelse i Nærum, og overseer det Hele som et smukt Eventyr, fortalt mig til Gavn eller til Skade, alt eftersom jeg selv forstaar at opfatte det rigtigt, eller i Daarlighed; jeg haaber at Gud, som har taget mildt og naadigt paa mig alle Dage, vil lære mig det første ...«.

17. oktober 1875, Emil Hartmann fra Carlsminde til sin fader: »... *Vi er flyttet ind i de smaa Stuer nu, da det er blevet koldere, og der er meget hyggeligt. Jeg spadsere daglig flere timer i Ruderhein* (Rude Skov) *hvor der er ganske dejlig, og hvor man stadig finder nye Skjønheder. I forrige Uge fik vi 12 Gæs, og i næste Uge tænke vi at slagte en Gris, saa jeg synes I skulde komme herud, mens Veiret endnu er saa smukt. Skovene har ikke været smukkere hele Sommeren end netop nu ...«.*

Ca. 1877, Emil Hartmann fra Carlsminde til skoleleder og forfatter Johan Krohn (1841-1925): »*Maaske husker De, at De engang i Vinter da vi saa hinanden hos Bøghs, lovede mig at De nok engang vilde besøge mig herude naar det blev Foraar. Idet jeg nu stoler paa at Veiret vil bedre sig til på Søndag, har jeg skrevet til W.Bloch og et Par Andre Venner om at spise herude. Naar De altsaa vil tage herud med 3,25 Toget fra Kjbh og ikke har Bedre for, saa skal Vognen hente Dem ved Holte Station og bringe Dem tilbage saaledes at De kan være i Kjbh kl. 10. Deres heng. Emil Hartmann«.*

Foråret 1879, Emil Hartmann fra Carlsminde til komponist, journalist og musikanmelder R.Henriques (1858-1914): »... *Min Kone mener at det er ikke rigtig passende at sende Dem Photografi af Pigebørnene ... foreløbigt have vi ingen, og De må dog stadig huske paa at vi leve på Landet, og slet ikke saa nemt faaer sat saadant noget i Scene ...«.*

6. maj 1881, Emil Hartmann til sin svigerfader, grosserer Rudolph Puggaard (1818 -85): »*Kære Puggaard! I dag har jeg solgt Carlsminde til Kammerjunker Bentzen for 40.000 Kr. uden Heste og Calechevogn. Udbetaling: 15.000 Kr., Resten udbetales om 4 Aar og indestaar saa længe til 4,5 Procents Rente. Da Liebe har sagt 6.000 Kr. op som indestod i Eiendommen som 2. Prioritet næstefter de 14.000 Kr. 1. Prioritet til fru Sass, saa faar jeg kun de 9.000 Kr. udbetalt, men så rykker min Prioritet jo også høiere op. Der har været ført endeløse Forhandlinger om Hestene, som Kjøberen fordrede med da jeg havde kjøbt Eindommen med Heste. Jeg reddede dem dog – kun på den Betingelse, at de maa blive paa Gaarden de 2 første Maaneder, da han ikke kan undvære dem for Drivtens Skyld ...«.*

Emil Hartmann på Oringe

I samme periode (1874-81) er også bevaret en mængde breve, som Emil Hartmann skrev til sin hustru på Carlsminde, når han var på længere ophold i Tyskland for at få opført og solgt sine kompositioner, eller han var indlagt på sindsygeanstalten Oringe grundet sit vanskelige sind. I

Carlsminde set fra havesiden i 1906. Byhistorisk Arkiv.

1874, deres første år i Søllerød, var han således indlagt hele efteråret. I august 1874 fødte Bolette en lille dreng, og Emil Hartmann skrev fra Oringe, »... *Jeg længes efter at høre hvorledes Du ellers har det. Lad mig nu see Du er kjønt forsigtig og holder Dig i Sengen i 9 Dage uden at tale for meget. Jeg er glad over det er en Dreng, er han meget grim? – Hvil Dig nu at Du snart kan blive rask, og glem ikke at takke Vorherre. Din Emil.*« Men livet var ikke nemt for Emil Hartmann og hans hustru. Fire måneder senere, i december 1874, skrev Emil fra Oringe, hvor han fortsat var indlagt, »*Min egen kjære Bolette! Du skulde dog ogsaa høre et Par Ord fra mig paa denne Dag, da alle mine Tanker er hos Dig. – Ligesom din Trofasthed under mine fortvivlede Lidelser og Qualer har holdt mig oppe, saa haaber jeg at Udtrykket af min inderlige Kjærlighed til Dig paa denne Dag kan mildne din Sorg lidt. – Der medfølger min første og sidste Gave til vor lille Dreng, en beskeden Krands fra Oringe Have. Hvis den, som jeg haaber kommer tidsnok saa lad den komme med i Graven. Gud være med dig og Børnene. Din tro Ven Emil.*«

Carlsminde solgt

Carlsminde blev solgt 6. maj 1881, men allerede året før, i 1880, var familien flyttet midlertidigt ind til Bolette Hartmanns forældre i St. Kongensgade. Økonomiske forhold var skyld i flytningen, men Emil Hartmann længtes resten af sit liv mange gange efter sit kære Carlsminde. I januar 1881 skrev han til Bolette fra Tyskland, »*Jeg er stadigt af den Mening at vi skal beholde Carlsminde og forpagte Jorden. Det er ligesaa billigt som Alt det*

Andet«. Få dage efter i et andet brev, »*Desuden er vi jo enige i det Meste, kun maa Du bære over med mig, naar jeg engang imellem endnu ikke kan taale at tænke mig Carlsminde foruden ...«*. Senere i 1881 skrev han en fortvivlet brev til Bolette, »*Jeg har tabt Troen paa mit Talent! Det var en Drøm fra Carlsminde, siden jeg forlod den Plet har al Lykke forladt mig – jeg har aldeles ikke Lyst til at componere mere – Hav den Medlidenhed med mig lad mig ende mine Dage som Landmand – maaske kommer da min Muse igjen – Jeg er værre end da jeg kom paa Oringe for 7 Aar siden – Alle de samme Symptomer er der – kun har jeg ikke det Haab hvis jeg gik derind at kunne komme hjem derfra på Carlsminde. Hvorfor tog I det fra mig? Har Du dog ikke Følelsen af hvor dybt det har skadet os Alle?«*

TRANSPORT MELLEM LAND OG BY

I 1800 tallet var det ikke usædvanligt, at den fattigste del af befolkningen stadig var henvist til at gå, hvis man f.eks skulle fra Nærum til København og tilbage igen. Vores bevarede breve er skrevet af overklassen, og her var der andre muligheder: egen hestevogn, tog, dampskib eller omnibus. Adskillige breve fortæller om omstændigheder og genvordigheder.

Med omnibus

8. september 1878, Carl Ploug til Hartmann: »... *Den 23de flytter jeg ind, og det varer vel ikke længe derefter, inden De følger efter. Til den Tid opsætter jeg at besøge Dem da Omnibussen til Nærum er saa uefterrettelig, at jeg ikke tør benytte den ...«*.

Holte Station 1878. Alle fastboende, besøgende og landliggere i Søllerød og Nærum i 1800-tallet, er på et eller andet tidspunkt ankommet til Holte Station med toget. Byhistorisk Arkiv.

22. juli 1886, Hartmann fra Nærum til Erik Siboni (1828-92), musiklærer ved Sorø Akademi og vikar for Hartmann i Vor Frue Kirke: »*Kjære Hr. Siboni. Jeg er bestemt paa at komme ind til Højmessen på Søndag den 25de; men da jeg tænker at komme med Dampskibet er det ikke sikkert, at jeg med denne Befordring er i Stand til at naa Frue Kirke før nogle Minuter efter halv ti, kommer jeg dog til at ulejlige Dem med at være deroppe til at kunne overtage Gudstjenestens Begyndelse, hvis det behøves. Med Tak ...*«.

Med dampskib

Sommeren 1887, Hartmann fra Nærum til digter Ernst v.der Recke (1848-1933), ansat ved Det kgl.Bibliotek: »... *Nu træffer det saa uheldigt at jeg umuligt kan være i Kvæsthusgade Fredag Kl. 3. Jeg er nemlig i Konservatoriet om Formiddagen, og maa med min Hustru tage hjem til Nærum med Toget kl. 3,5, da vi vente Enkelte til Middag hos os herude samme Dag. Hvis nu De, Hr. Dr. Recke, kunde bevæges til at slutte Dem til disse Enkelte, møde os på Klampenborg Stationen i Kjøbenhavn til Toget 3,30 og tage til Takke hos os til Middag i Nærum, vilde Sagen nemt kunne komme til foreløbig Forhandling mellem os. Jeg har Vogn efter os på Klampenborg; derimod har det sine Vanskeligheder at komme fra Nærum til Vogns om Aftenen; men hvis De vilde drive Deres Imødekommenhed saa vidt at De vilde overnatte hos os, saa har vi rigelig Plads, og der gaar Dagvogn fra Stedet hver Morgen kl. 7,15, så De ville kunne være på Banegaarden i Kjøbenhavn lidt før 8,45 Lørdag Morgen ...*«.

Via Klampenborg

18. juni 1892, Hartmann til Johan Frimodt: »... *Deres Brev modtog jeg igaar Aftes, ... Der er med Hensyn til Mandag forskjellige Vanskeligheder. Jeg har nemlig selv budet Folk til mig til Middag. Dette kunne nu overvindes ved at jeg bød mit Selskab med ned til Skodsborg til The. Men saa er min Vært alvorlig syg og hans ene Hest halt, saa jeg har hverken Kusk eller Hest. Om jeg kan faa en anden Befordring derude ved jeg ikke, men skulle det lykkes, og Veiret ikke bliver alt for daarligt kommer jeg til Dem som sædvanligt; i modsat Tilfælde maa jeg bede Dem hilse Vennerne og forsikre dem om hvor uendelig ondt det gjør mig at maatte bryde en mangeaarig Tradition* (Studentersangforeningens skovtur) ...«.

12. juli 1894, Hartmann fra Nærum til sin søn Frits Hartmann: »... *Jeg kom for tidligt i Kirken igaar og sad deroppe indestængt for Regnen omtrent en Time inden Brudefærden gik for sig, og da det saa var forbi, maatte jeg jokke ud på Jernbanen til 4-Toget, for at være paa Klampenborg til den Tid Vognen herfra var tilsagt ... men skulde I da ikke på Søndag have Lyst til at komme herud til Middag her hos os, sammen med Onkel Søren og Tante Mine, som til den Tid ere her. Jeg veed at det er en vanskelig Sag at komme ind en Søndag Aften, men skulde I alligevel gide komme fra Frokost eller til 4,30 Tiden Middag hilses I selvfølgelig med det inderligste og hjerteligste Velkommen*«.

9. januar 1895, Karen E.Hartmann (1882-1977), datter af Frits Hart-

Kun de bedrestillede kunne tillade sig egen hestevogn som her pastor Wedel i 1895. Vi befinder os på Søllerødvej med gadekæret og Mothsgården i baggrunden. Foto: Axel Grandjean. Byhistorisk Arkiv.

mann, mor til komponisten Niels Viggo Benzon, til Hartmann: »*Kære Bedstefader ... da jeg var i Søllerød i Søndags. Der morede vi os naturligvis udmærket, Far, Mor og Ellen tog ud med Toget 8,15 og gik til Alters, vi andre kom først med 9,20 Toget. Benedicte og jeg tog vores Skøjter med (jeg havde lige faaet mine på Sengen om Morgenen) og løb på Skøjter på Gadekæret, Benedictes vare lidt for store, saa hun maa vist bytte sine for tredje Gang, (det er dem hun har faaet af dig til Jul). Bagefter gik vi en dejlig Tur, først henad Kirkeskoven og så til Geelsskov ...*«.

17. juni 1895, Hartmann fra Nærum til sit barnebarn gartner Johan Peter Hartmann (1870-1948), søn af Emil Hartmann: »*Marie er nu så meget bedre at vi godt tør gjenoptage den sædvanlige Sommer-Selskabelighed, og jeg vil da til en Begyndelse bede Dig komme herud imorgen Tirsdag den 18de. Du husker jo nok at det er med Toget fra Klampenborg kl. 10,30, så er Du her*

med Vognmanden kl. 12. Hvor velkommen Du vil være i Dit gamle quasi Barndomshjem behøver ikke at siges; Du må nu kun tage til Takke med Dagligdagens Ro og Vejrets Uro. Saa vilde jeg gjerne bede Dig spørge Fader og Moder og Alle Søskende om de vilde komme herud paa Søndag den 23de fra Formiddagen af; jeg kan ikke længere undvære at se dem alle herude, for her er deiligt, om det saa regner smaa Skomagerdrenge ned«.

Flytning til byen

23. oktober 1897, Hartmann til Johan Peter Hartmann: »*... saa flyttede vi ind i Onsdags Aftes d. 20de, og kjørte fra Døren i Nærum og lige her ind i Porten i Vedels gamle lukkede Vogn, fordi der er saa mange Ting man skal have med ved en Indflytning, som det er vanskeligt at bjærge paa Jernbanen efter den nærværende Ordning eller retter U-Ordning som nu er indført ved Jernbane Stationerne. I Løbet af Eftermiddagen i dag Lørdag den 23de kommer saa Læsset samtidigt med Maren og Marie og saa er vi helt flyttet ind. I Søndags den 17de havde vi et meget fornøjeligt Slutningsselskab i Nærum med Emil, Bolette og de to Sønner, Din Fader og Moder med Karen ...«.*

BREVPOSTEN

Brevombæringen syntes at fungere ligesom nu om dage. Et brev nåede frem dagen efter afsendelsen – men der var flere omdelinger hver dag. Nogle af beretningerne fortæller dog, at det havde betydning, om man sendte breve over Klampenborg eller Holte. Det var vel især den langsomme befordring fra Klampenborg ad Strandvejen, der forsinkede denne rute.

1. juli 1882, Bolette Hartmann, (1844-1929), gift med Emil Hartmann, til Thora Hartmann: »*... Vi vil grumme gerne besøge Eder en Dag i Nærum, måske vi kan træffe Aftale derom inde i Byen, jeg veed at I ere inde Torsdag og Fredag, saa en af de to Dage træffer Emil vel nok sin Fader. Igaar talte jeg med fru Schjøts, ... hun var saa uhyre fornøiet over sit Ophold hos Eder i Nærum. Det var kjedeligt at jeg sendte mit sidste Brev til Dig over Klampenborg, det var en ren Tankeløshed af mig, jeg veed jo godt at Brevene skal sendes over Holte ...«.*

26. august 1882, Fritz Hartmann til Hartmann: »*Kjære Fader! ... – jeg sender Brevet til Nærum, skjøndt Du vel saa ikke faar det før imorgen eftm; men jeg veed ikke, hvor det sikkert kan træffe Dig her i Byen ...«.*

21. juli 1887, Hartmann fra Nærum til kantor ved Vor Frue Kirke, Ernst Hansen (1861-1947): »*Kjære Hr. Hansen. Jeg havde tænkt at komme ind førstk. Søndag den 24de, men maa nu dog af forskjellige Grunde, navnlig da jeg vel skal ind midt i Ugen, bede Dem sørge for Tingene i Kirken den Søndag. Skulle der være det Mindste i Veien for Dem, saa læg endelig et Par Ord derom*

i Postkassen imorgen Fredag, saa har jeg det Lørdag Middag naar det adresseres over Holte; men i ethvert Tilfælde maa jeg endelig bede Dem være deroppe ved Højmessens Begyndelse, da jeg om Søndagen kommer ind med Dampskibet og ikke kan stole paa at være ved Kirken før henimod 9,45. Hører jeg nu Intet fra Dem, forholder jeg mig rolig. Deres I.P.E.Hartmann«.

18. juli 1888, Hartmann til Ernst Hansen: »*... Jeg havde tænkt at komme ind til Kirken på Søndag, men nu faae vi Fremmede herude i Ugens Slutning, og jeg vilde jo derfor gjerne blive hjemme, hvis De kan og vil besørge Højmessen for mig. Til Beroligelse beder jeg om et Par Ord iaften eller imorgen Aften Nærum pr. Holte«.*

Breve via Holte er hurtigst

7. oktober 1890, Hartmann fra Nærum til Johan Frimodt: »*Kjære Ven! Jeg modtog Deres Kort i dette Øjeblik en Dag for seent fordi det var adresseret pr. Klampenborg i Stedet for pr. Holte ... Vi flytter ind imorgen Onsdag ...«.*

10. oktober 1891, Hartmann fra Nærum til Chr. Richardt: »*... Deres Brev kan nu godt adresseres til Kvæsthusgade, da jeg desværre flytter ind på Tirsdag«.*

30. januar 1894, Emma Wedel til Hartmann: »*Min søde Fader! Her er et vildfarende Brev, som jeg eller vi antage maa være til Dig, hvis ikke saa sender*

Den smukke præstefrue Emma Wedel som 34-årig i 1875. Foto: Christensen & Morange, Amagertorv. Byhistorisk Arkiv.

Du det nok til Emil, hvis Ophold jeg kun kender gennem bladene. Ofte har vi fået Breve her i Søllerød efter Emils gamle Adresse (Carlsminde), *men denne Gang synes jeg efter Indholdet at dømme, at Brevet må være til Dig ... Igaar sneede det, i dag regner det, man føler, skøndt det er i Januar, at det er Foraaret, der kommer med Suk og med lønlige Taarer. Frants har været i Byen nogle Timer, var henrykt ved at komme hjem i sin lune Stue ... Jeg tog Mod til mig og gik ene en lang Tour i Skoven, hverken udklædte Mænd eller Røvere kom efter mig, men jeg holdt mig på Stier, hvor jeg kunne høre Skovarbejdernes Øxer ...«.*

15. juli 1896, Hartmann fra Nærum til sangerinden Elisa Sanne (1839-1930): *»... Jeg var for nogle Dage siden i Skodsborg og vilde besøge Dem på Øresundshøj, men erfarede at De var taget til Byen ... Jeg har for Tiden Huset fuldt af Gjæster og har derfor ondt ved at komme til Byen ... Tirsdag og Fredag indtil kl. 2 Fmdg. kan et Brev til mig afleveres Hausersplads nr. 7 adr. »Fragtkusken fra Nærum«, så har jeg det samme Aften ...«*

10. juni 1897, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: *»... Efter Bestemmelsen kørte vi første Pintsedag efter Kirken ad Strandveien herud i en forfærdelig Støv og Hede og i et tilsvarende Mylder af Mennesker tilvogns, tilhest og til Cykl's, saa man var glad ved at slippe ind i Skoven til roligere Forhold. Da nu alle de Andre var ude at muntre sig i Pintsen, faldt det mig ind ogsaa at være med, og vi seilede derfor i Mandags Morges til Helsingør og Marienlyst indtil Tirsdag Aften, da vi var her tilbage kl. 9, men det var jo koldt og blæsende den første Dag og regnfuldt endog med en Haglbyge om Tirsdagen, saa der var ikke megen Glæde at hente, om det end altid er forfriskende at komme ud og ryste Støvet lidt af sig ... Paa Grund af Postgangen nødes jeg til en abrupt Slutning med kjærlig Hilsen«.*

LANDLIGGERENS FAMILIELIV

Hartmann nød i fulde drag det fredelige landliv, dels hverdagene, men også når der var besøg. Mange breve fortæller om sammenkomster, undertiden over flere dage, af familie og venner. Særligt i de senere år ville han gerne ofte have sin stadigt voksende familie omkring sig. Hans fætter Søren Hartmann (1815-1912), kantor i Roskilde, og dennes hustru Mine (1818-1909), var ofte på besøg en uge eller to.

Tur til Frederiksdal

21. juli 1892, Hartmann til Frits Hartmann: *»Kjæreste Frits. Det er overmaade fortrædeligt, men vi har spist til Middag kl. 1,30 for at gjøre en aftalt Kjøretur og drikke Kaffe paa Frederiksdal, og Vognen holder næsten for Døren da dit Brev kom. Opgive det Hele vilde jeg nødigt især da Dit Besøg er uvist; og da vi ingen Vogn kan få imorgen, som er den sidste Dag Sørens er her. Men hvis Du efter at have spist til Middag her i Eensomhed gaar til Søllerød, haabe vi at*

Hartmann i Nærum var tit vært for familiære sammenkomster. Til venstre for sig har han sin datter Emma. Helt til højre barnebarnet Karen, mor til Niels Viggo Bentzon.

gjøre et Besøg i Præstegaarden på Tilbageveien, ikke senere end mellem 8 og 9, for dog at see Dig og tale et Par Ord med Dig. Det er kedeligt, men Du forstaar nok Situationen. I største Hast Din I.P.E.Hartmann«.

29. juni 1894, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »*Kjæreste Frits. Tak for Dit Brev, og tak fordi I gjerne vil komme herud Søndag, blot nu Varmen ikke maa være for generende, men derved er jo Intet at gjøre ... Skulde Du iaften paa Tivoli see noget til Emil og Bolette mv., så hils Dem; har de intet bedre for og skulle have Lyst til at se herud Søndag, er de velkomne«.*

Gæster

18. juli 1894, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *Her er Alt ved det Gamle. Tante Mine og Onkel Søren er her indtil næste Mandag og ... Imorgen spiser hele Windings Hus til Middag her i Anledning af Tante Mines Fødselsdag – og saa veed jeg intet mere ...«.*

10. september 1894, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *Det er mig så inderlig kjært at Dagen herude næstforrige Søndag forløb til fælles Tilfredshed. Da nu den var omme og Aug. Winding og Clara flyttede herfra om Tirsdagen, havde jeg tænkt mig at Dagene umiddelbart efter nok vilde blive lidt triste og ensomme herude; det gjorde de også og for at bøde derpaa gjorde jeg, hvad jeg ogsaa de foregaaende Aar har gjort, tog en Efteraars Sviptur til Marien-*

lyst ... Igaar Søndag havde vi Windings herude tillige med Freja med Mand og to Sønner, ganske som sædvanligt. Vejret var godt og de havde det udmærket ...«.

29. juni 1895, Hartmann fra Nærum til Ernst Hansen: »... *Jeg har været sengeliggende af Forkølelse et Par Dage i denne Uge og har heller ikke Befindende til imorgen Søndag at tage ind til Frue Kirke; men ... I Ugen efter næste Uge vente vi Korets Besøg herude – Dagen veed jeg ikke endnu, men jeg haaber at see Dem med de andre«.*

26. juli 1895, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *Tante Mine og Onkel Søren reiste for et Par Timer siden fra os ... De har været her omtrent 14 Dage til stor Fornøjelse for os, og jeg tror også for Dem. Vi havde dem med i Præstegaarden i Forgaards den 24. til Vedels Fødselsdag, som løb meget godt og fornøjelig af, men endte med Regn, som sjældent plejer at udeblive nogen Dag; men Veiret er jo ellers varmt og sommerligt nok ... Nogle Dage forud havde vi en Herremiddag for dem, der havde staaet i Spidsen for Modtagelsen herude da vi flyttede herud 2. Juni. Det var 5 á 6 Mænd, Skovfoged Brüel, Skolelærer Jensen, Murermester Biegler osv. foruden Vedels, det var alle vakre Folk, som gjorde megen Lykke hos Onkel Søren og Tante Mine, hos hende især Gartner Olsen* (fra 1871 til 1907 gartner på Nærumgaard, som lå ved siden af Hartmanns sommerbolig), *men det hele forløb meget gemytligt. I Modsætning hertil havde jeg saa forrige Torsdag et overmaade elskværdigt og ganske uventet Formiddags Besøg af Dronningen*, (dronning Louise, gift med kong Christian den 9.), *hendes Søn og Svigerdatter, som hun sagde, Prins Valdemar og Prinsesse Marie. Besøget satte selvfølgelig hele Nærum i stor Bevægelse; men om Detaillerne kan Mille som var den eneste der foruden mig, var til stede, bedst fortælle mundtligt, naar vi sees, ...«.*

Dronningen på besøg

9. juli 1896, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *Til de andre seer jeg, som rimeligt er, ikke så meget, men I dag ventes de Alle til Middag, og iaften Kl. 7 ventes Onkel Søren og Tante Mine, saa har vi omtrent spillet gaaende med vore sædvanlige kjære Sommerbesøg ...«.*

26. august 1896, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »*Jeg længes meget efter Eder, og trods det daarlige Veir, som jo lykkeligviis kan blive bedre, vilde jeg spørge om ikke du og Alice og alle Børnene vilde gjøre mig og os den Glæde, medens Carls endnu er her at kommer herud paa Søndag den 30. Fanny er ogsaa herude og Windings naturligviis også. – Forøvrigt er her intet at melde uden hvad der kan forbeholdes mundtlig Meddelelse. Om Søndagsbesøget giver Du mig nok et Par Ord«.*

22. september 1897, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »*Kjæreste Frits. Det er maaske en fortvivlet Tanke at bede Folk fra Byen herud i dette Veir, men jeg vover alligevel at spørge om du, Alice og hele Flokken skulle have Mod og Lyst til at se herud paa Søndag til Frokost og Middag eller til en af*

Delene, alt efter Behag. Barometeret stiger, Solen skinner, og det er jo da muligt at Vejret kan bedre sig til Søndag ... For Kjøkkenets Skyld vilde jeg gerne bede om et, forhaabentlig gunstigt, Svar, om muligt omgaaende«.

LANDLIGGERENS DAGLIGDAG OG DEN LOKALE BEFOLKNING

Difteritis langs kysten

Vi ville gerne have hørt lidt mere om dagligdagen både hos landliggerne og den lokale befolkning. Kun nogle få breve hjælper os i den henseende. Et brev fortæller om den difteritisepidemi, som i sommeren 1881 pludselig udbrød langs kysten Klampenborg-Skodsborg og som bredte sig med foruroligende hast. Sygdommen ramte særligt landliggerne, og der var mange dødsfald. Folk pakkede sammen og flyttede tilbage til København. Søndagsgæsterne valgte andre steder, hvor der ikke var difteritis.

19. juli 1881, Hartmann fra Nærum til Emil Hartmann: »... *at Alt her staaer fortræffeligt. Vi er nu herude til Stadighed, da Ferien er begyndt, og har vor bedste daglige Glæde af Børnene, som er søde og elskværdige. Fru Conrad Møller* (hustru til den kendte pianofabrikant, bosiddende i Trørød, nuværende Trørødvej 39) *var her for lidt siden for at spørge om Drengene maatte tage med til Trørød; men vi turde ikke, som hun fandt meget rimeligt, skiønt der slet ikke optræder nye Sygdomstilfælde mere i Skodsborg, snarere sydpaa ved Kysten og i Kjøbenhavn. ... Posten ventes hvert Øjeblik, og jeg slutter ...«.*

Landliggerne satte deres præg på sommerlivet i Søllerød omkring 1900. Her er et nyt hold klar til indflytning på Søllerødvej i 1895. Foto: Axel Grandjean, Byhistorisk Arkiv.

4. august 1884, Hartmann fra Nærum til Johan Peter Hartmann: »... *her har vi det godt, men det tordner rigtignok næsten hver Dag, somme Tider om Natten med, til stor Forskrækkelse for Bedstemoder, kan Du nok vide. Forleden Nat var det så voldsomt, at Pigerne stod op og kom ned; vi hørte et voldsomt Rabalder og troede det var Torden; men det var kun Maren, der i Mørket faldt ned af Trappen, heldigviis uden at komme nogen Skade til. Igaar spiste vi hos Onkel Frants og Tante Emma efter at have været i Kirke om Formiddagen. ... Her er heller ingen Gæster hos os, og Værelserne ovenpaa staar tomme og vente paa Eder til Efteraaret ...*«.

4. april 1885, Hartmann til Johan P.Hartmann: »... *Nu har jeg Intet mere at skrive om uden dette at den Luft, vi leve i oppe i Frue Kirke i disse Dage, ikke er nær saa god som den dejlige Friskhed, I indaande ude i Søllerød*«.

8. oktober 1889, Hartmann fra Nærum til Johan Frimodt: »... *Min trofaste Husjomfru Frørup, som har tjent os i 32 Aar og som De maaske nok husker, er død herude i morges efter et apoplektisk Anfald. Det er mig ikke muligt på Grund deraf i Øjeblikket at kunne sige hvilken Dag vi kan slippe herfra ...*«.

15. oktober 1889, Hartmann til fruen på Nærumgård, Jenny Adler (1830-1910): »... *De skriver at De ikke har været rask efter at være kommen til Byen. Det er vel kun den sædvanlige Ulempe ved Overgangen fra Land – til Byluft om Efteraaret, som forhaabentlig ikke har nogen Betydning. Jeg selv har følt og føler noget Lignende, men hos mig kommer selvfølgelig den Sindsbevægelse og det Indtryk til, som den trofaste og kjære Frørups Sygdom og Død gjorde på mig som på os Alle ...*«.

J.P.E. Hartmann 90 år

2. juni 1895, Beboerne i Nærum til Hartmann: »*I Anledning af Hr. Professorens nys overstandne 90-aarige Fødselsdag tillader vi undertegnede Beboere af Nærum at bringe Dem vore ærbødigste og hjerteligste Lykønskninger ... Til denne vor Tak føje vi Forsikkringen om vor Glæde over at De i en saa lang Aarrække gjorde vor Hjemstavn til Deres Sommeropholdssted, thi herved er ikke alene vor lille Landsbys Navn blevet knyttet til en af Danmarks bedste Sønner ... idet vi udtale det Haab, at vor By endnu i en Aarrække maa nyde Æren af at være det Sted, hvor De, når De er træt af Stadens Larm, søger Hvile og henter Deres vidunderlige Foryngelse ...*«.

Tarmkatharr og Gulsot

7. juni 1895, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *Det samme er Gud skee Lov Tilfældet her i denne deilige sjeldne Sommertid. Dog har vi den store Ulempe at Marie blev syg Dagen efter at vi var komne herud med Læsset, altså Torsdag før Pintse. Mathiesen var kaldet førend vi kom herud, M. mener at hun må have fortiet for dr. Bondesen hvor daarlig hun har havt det forinden. Han siger at hun har Tarmkatharr og nogen Guulsoet, som ikke er farlig men godt kan blive noget langvarig. Saaledes staa vi i det, med Maren alene om alting. Marie er endnu sengeliggende, og det var derfor umuligt at see Eder herude i Overmorgen, som jeg havde glædet mig til ...*«.

Hartmann var organist i Vor Frue Kirke i mange år. Radering af Hans Nicolai Hansen fra 1899.

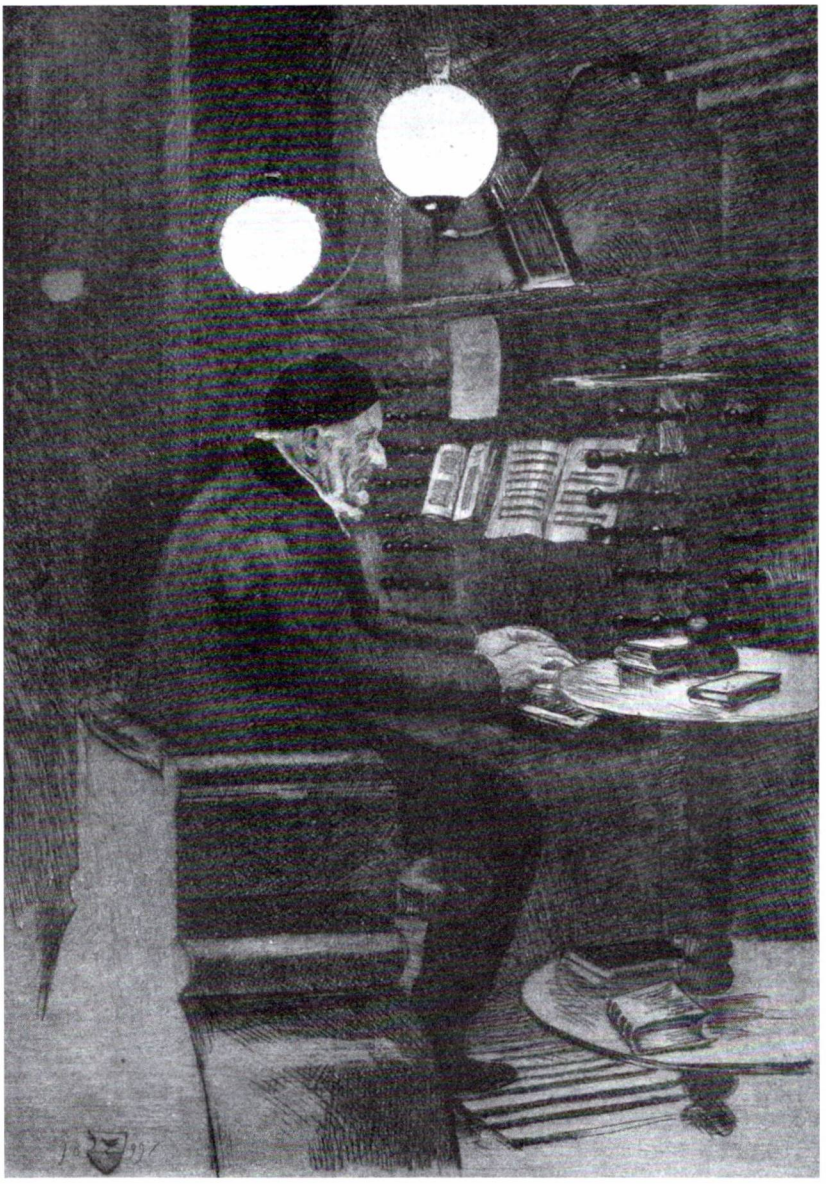

15. juli 1895, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *En sørgelig Begivenhed indtraf i Lørdags, som gjorde os Alle meget ondt. Thorvald, Du veed vor Bydreng, var kommen herud for ligesom ifjor at tilbringe sin Sommerferie her. Han var inde hos Vognmand Ole Andersen for at lege med Børnene men*

Bydrengens ulykke

kom ved en Uforsigtighed til at faa sin højre Haand saaledes i Berøring med en Hakkelsesmaskines Kniv at 3 Fingre omtrent gik i Løbet derved. Doktor Mathiesen var lykkeligvis hjemme og forbandt ham strax. Han mente at Pegefingeren nok kunne reddes, men at det ikke var muligt med de to andre Fingre. Drengen blev efter Mathiesens Raad strax kørt ind til Byen for at komme under stadigt Lægetilsyn på Hospitalet ... Hans Moder var fortvivlet, og der er vel også Sandsynlighed for at den stakkels Dreng bliver en Slags Krøbling sin Levetid. Han var flink til sin Gjerning, og savns en Deel i Huset, da Marie endnu ikke er ret stærk, og vi har Huset fuldt af Fremmede; men det er jo endda det mindste ved Sagen ...«.

31. juli 1895, Hartmann til sin svigerdatter, Frits Hartmanns hustru, Alice Hartmann (1848-1921): »*... En ubehaglig Overraskelse havde vi for Resten igaar, ligesom vi i Nærum stod og skulle gaa tilbords til en tidlig Middag, at Enkefrue Lars Peersens Gaard Du veed skraas over for os paa Marken ud til Holte Veien, Egebæksgaarden, stod i Lys Lue og nedbrændte til Grunden paa en god Times Tid, Folkene vare paa Marken for at høste Rug, saa der skal kun være meget lidt reddet. Dyrene var ligeledes ude paa nær 7 stakkels Svin som måtte bøde med deres alligevel forbrudte Liv, og et der maatte slagtes ...«.*

Egebækgård nedbrændt

30. september 1897, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »*Kjæreste Frits. Tak for i Søndags, det var som altid en varmende Glæde at have Eder hos mig. Hvad jeg nu vilde sige var det at jeg ikke kommer til Byen i denne Uge. Sagen er nemlig den at jeg siden i Mandags har været underkastet en Efteraarsforkølelse med Hoste Snue og saa videre; men tro nu blot ikke at dette betyder andet, end hvad jeg har sagt: jeg spiser og drikker, sover og gaar ud naar Vejret er dertil, ganske som sædvanlig ...«.*

LIVETS SKYGGESIDER

Ved et tilfælde beretter nogle breve om den sorg, der ramte familien, da den lille bedårende Astrid døde. Astrid Hartmann (1875-90) var datter af Frits Hartmann og således barnebarn til Hartmann.

9. September 1890, Carl Hartmann til Hartmann: »*... Thyra og jeg have i Dag været i Søllerød for at høre til Astrids Befindende. Thi først igaar fik jeg af Frits at vide, hvor alvorligt det stod til ...«.*

16. september 1890, C.Vesterby (1820-1906), gartner på Fuglsang hos Emil Hartmanns datter Bodil og svigersøn, til Hartmann: »*... Det var en sørgelig Efterretning vi modtog forleden Dag fra Søllerød om den kjære lille Astrids død, et Dødsfald der har gjort os her uligen ondt; men Sorgen er jo især stor, for de stakkels Forældre, der kom glad hjem, her fra Fuglsang, Gud hjælpe dem, til at bære denne store og dybe Sorg ...«.*

Astrids død

Den kun 15-årige Astrid Hartmann (1875-1890), komponistens barnebarn, tegnet i sit dødsår 1890. Det Kgl. Bbliotek.

9. juli 1892, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *Vi have det her godt, men længes kun efter en Smule Varme. Alt gaar ellers sin vanlige Gang, undtagen at jeg igaar var til storartet Middag inde hos fru Adler ... Vi vente på Onsdag Aften Besøg af Søren Hartmanns fra Roskilde, som pleje at blive 8-10 Dage ... Søndag. Jeg kan hilse fra Astrids Grav; jeg var i Kirken i Formiddags, og vi sang »Lyksalig, lyksalig« – den passer saa godt til at gaa ud paa Kirkegaarden efter. Gravstedet er også så yndigt og fredeligt at see til som muligt, og mange smukke, lyse og vemodige, Erindringer knytte sig dertil ... Hils dem Alle saa kjærligt derude, naar Du seer dem; men forhaabentlig sees vi*

forinden her, hvis du i Ugens Løb besøger Nærum ... Jeg kan ikke vide naar du faar dette, da her ingen Landpost kommer om Søndagen«.

Frits Hartmann blev i 1908 begravet samme sted som sin datter Astrid, og gravstedet på Søllerød Kirkegård findes endnu.

EMMA OG FRANTS WEDEL FRA SØLLERØD

Alle disse breve var dog aldrig blevet skrevet, hvis ikke Emma og Frants var blevet præstepar i Søllerød. Det var i 1863/64, men da århundredet gik på hæld var tiden ved at være udløbet. Følgende breve beretter fra Wedels sidste år som præst. Hartmann var i 1889 ved Thoras død blevet enkemand for anden gang, men hans niece Emilie Seidelin, kaldet Mille (1845-1906), førte hus for ham de sidste år.

Pastor Wedel syg

27. december 1890, Emma Wedel til Hartmann: »*Min dejlige Fader. Nu er Frants desværre bleven syg, Diarhee og Opkastning. Anden Juledag efter Tjenesten foran Alteret begyndte det, saa det var meget ynkeligt: Mathisen har været her, han siger, det er Colerine, Diæten er meget stræng ellers har han det godt nu, men maa holde Sengen ... men jeg kan umulig undværes i dette Øjeblik, her er altfor meget om Ørene. Jeg har tilbragt Dagen med at jage om efter en Præst til Søndag og Mandag, selvom vi nøjes med at lyse Messefald Søndag, er her dog 2 Begravelser og Daab. Juletræet bliver imorgen alligevel da det var for omstændeligt at udsætte det. Kammerjunkeren* (Georg F.Bentzen, som i 1881 havde købt Carlsminde af Emil Hartmann) *er syg, Buschs lille Dreng ligger paa 3. Maaned mellem Liv og Død, saa du ser her er Alvor nok. Hvor denne Aarstid altid er skæbnesvanger for os, man bliver næsten syg af lutter Travlhed. Gud ske Lov er det midt om Dagen, som om det snart blev Vaar ...«.*

Nytår

31. december 1890, Emma Wedel til Hartmann: »*Evigunge Gubbe og Fader! Du skal have en Hilsen på Nytaarsaften baade Du og Mille fra os herude. Tak for alt Godt i Aaret, der svandt. Udenfor falder Sneen, og indenfor sidder jeg og falder i Tanker over, hvad jeg nu vil haabe, ønske eller frygte af Aaret, der kommer ...«.*

Forår

April 1894, Emma Wedel til Hartmann: »*... Om Morgenen er jeg gerne i Haven med Konsul Hansen* (ejeren af Søllerødgård) *for at ordne Alt. Jeg træder bogstavelig på Violer og Tusindfryd ude i Plænen, og høre paa Trækfuglens Vingeslag naar de drage fra Sø til Sø. Det er nu hvad jeg har i Ørerne jeg har også meget om Ørerne kan Du tro, men jeg er rask, og har baade Lyst og Mod til hvad der hviler paa mig ...«.*

9. juli 1894, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »*... Det er muligt at jeg paa Onsdag den 11. kommer til Byen for at spille til et Bryllup i Fr. K. Kl.*

Pastor Wedel og fru Emma ved præstegårdens havedør i 1896. Foto: Axel Grandjean, Byhistorisk Arkiv.

2 ... *Igaar var jeg i Kirke i Søllerød og fandt Vedel så rask i Udseende og Humør at han gjorde et rigtig glædelig Indtryk. Windings med 2 unge Gæster spiste saa til Middag her hos os ...«.*

10. august 1894, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *Her er alt ved det gode Gamle med Regn og Regn. I dag er Veiret ret smukt hvis det ellers holder sig. Windings er her tilbage igjen og har haft en meget fornøjelig svensk Udflugt ... Vedel har jeg endnu ikke seet, men har hørt af Clara, at han i Søndags har været underkastet den lille Efter-Operation uden Bedøvelse ... Han skal nu ligge en Ugestid, men skal saa see at komme på Træben snarest mulig ...«.* Frants Wedel fik med et års mellemrum, i 1894 og 1895, begge sine ben amputeret på grund af koldbrand. Dette var den direkte årsag til, at han søgte sin afsked i 1896.

20. august 1894, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *Wedels Sygdom, om man saa skal kalde det, for egentlig har han jo slet ingen Sygdom, er alligevel pinagtig fordi det varer saa længe med at faa det Been lægt, og Følgen deraf er at han for at fordre Helbredelsen endnu holdes i Sengen, saa det tilsidst maa tage paa Humøret ... Jeg sender nu Eder Alle de hjerteligste og varmeste Hilsner fra hele den lille Garnison her i Nærum, som med mig ønsker at det bedre Veir som netop i disse Dage har begyndt at vise sig ...«.*

1. januar 1896, Emma Wedel til Hartmann: »*Søde Fader min! ... . – Ikke meget stormfuldt ikke meget koldt er det nye Aar jo nu oprundet, Gud naade os da, om Aaret nu vil holde i kommende Tider, hvad denne første Dag saa blidt har varslet; det bede vi af fuldt Hjerte. – Turen var smuk til Vedbæk i dag, Bækken*

ved Enrum brusede som en levende varm Strøm ud over det blygraa Isdække langs Kysten ... ellers vil jeg dog sige, der skal vist løbe meget Vand til Stranden, før det bliver Vaar«.

1. december 1896, Frants Wedel til Hartmann: »*Kære Svigerfader! Du skal nu ikke blive altfor forundret, naar jeg meddeler Dig, at jeg i disse Dage har indgivet Ansøgning om min Afsked fra 1. Februar – som Du jo veed, have vi længe haft Følelsen af, at en Beslutning maatte tages. Vor Herre har paa saa mange Maader mindet mig om, at det var paa Tide, at jeg trækker mig tilbage, det er derfor efter megen Bøn til ham og efter lang Overvejen, at jeg har gjort dette afgørende Skridt – et gammelt Ord siger jo, at man skal holde op, mens Legen er god – nogenledes god er den jo endnu, forsaavidt som jeg nogenledes har kunnet udføre mit Arbeide – og det er jo bedre at gaa frivilligt bort end at blive nødt dertil – og hvad der naturligvis er Hovedsagen, jeg synes ikke, at jeg af Hensyn til Sognet længere kan forsvare, at lade den nuværende midlertidige Tilstand vedblive; der trænges til yngre Kræfter, og det er for dem, at jeg viger tilbage – at der er mange andre Grunde, behøver jeg næppe at sige, men om dem kunne vi bedre tale end skrive. Da vi imidlertid – og da navnlig jeg – ikke ret kunde tænke os ind i at forlade denne Egn og de Mennesker, iblandt hvem vi have tilbragt saa mange lykkelige Aar, eller ikke kunde forsone os med Livet i Kjøbenhavn, har jeg kjøbt eller er i begreb med at købe Antons Hus* (Æblegården på Søllerødvej) *her i Søllerød og et Stykke Jord i Præstegaardens Have, som støder op til hans Hus – det er bleven mig meget for dyrt, idet han har skruet Prisen højere og højere op, indtil den endte med 14.000 Kr. – egentlig for meget, især da der maa foretages en Deel Reparationer, men det er et godt smukt beliggende Hus og Have. Flytningen vil kunne foregaa uden altfor stort Besvær, vi ville, med Guds Hjælp, kunne leve tilfredse under vante Forhold, samle vor kjære Slægtninge herude som hidtil, Emma vil faa det langt lettere og roligere end her i Præstegaarden, hvor der mange gange stilles for store Fordringer til hendes Kræfter – og alle her i Sognet, med hvem vi have talt derom, ere glade ved, at vi ville blive herude. Alt dette tilsammen bidrager til at lette os Opbrudet ... Ja nu maa Du ønske os tillykke med Beslutningen – vi have talt saa lidt derom, fordi vi nødig ville have det bekjendt, førend Kongen har bevilget min Afsked – foreløbig blive vi jo i Vinter i Ro her i Præstegaarden ...«.*

Pastor Wedels afsked

13. maj 1897, Tolderlund Hansen (1868-1927), kapellan i Søllerød hos Wedel i dennes sidste svære tid i embedet, fra 1897 præst i Veilby ved Grenå, til Hartmann: »*... Jeg havde iforgaars Brev fra Pastor Wedel, alt staar jo væsentlig til ved det gamle, gid de maa blive glade ved den nye Præst* (Henrik Clausen). *Jeg kender ham kun af Omtale, hans Hustru har jeg set, hun er jo Digterinde* (Om Jenny Blicher-Clausen se Søllerødbogen 2000, side 56 til 103 af denne artikels forfatter)«.

7. januar 1899, Hartmann til Jenny Adler: »... *Hvormeget jeg erkjender Friluftslivets Indflydelse i Deres dejlige Ejendom i Nærum for gavnlig for mit Helbred behøver jeg vist ikke at sige Dem, og at jeg erkjender Naboskabet derude for mindst Halvdelen af mine Sommerglæder i Nærum, kan jeg forsikre ...*«.

6. august 1899, Hartmann fra Nærum til Bolette Hartmann, som året før, i 1898, havde mistet sin mand Emil: »*Kjæreste Svigerdatter, kjæreste Bolette. Der er en Ting som jeg klager over i denne ellers saa velsignede Sommer; men som vistnok er eens, ogsaa paa det deilige Fuglsang, det er Fluerne, som ere i den Grad næsvise at de ligefrem forhindre een i at skrive et nogenlunde ordenligt Brev, og dette er saa meget værre som den stærke Varme har paadraget mig en saa stor Brevgjæld ... . Onkel Søren og Tante Mine har været her efter lidt mindre end 14 Dage og har i den lange Tid, de har glædet os med deres Sommerbesøg sjeldent følt sig saa vel som i denne Sommer baade paa Grund af tante Mines heldige Helbredstilstand, og fordi de hele Tiden imod Sædvane har kunnet nyde den frie Natur uden Parapleu hvilket ogsaa har været os andre til Glæde og Oplivelse ...*«.

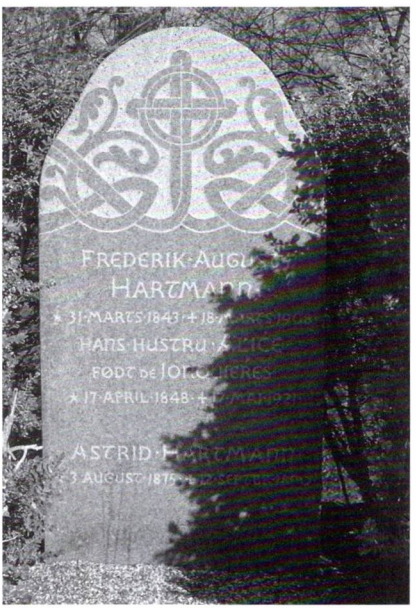

Gravsted for Astrid Hartmann og hendes forældre på Søllerød Kirkegård. Her har Hartmann stået og vemodigt mindedes sit elskede barnebarn. Foto april 2003, Jens Johansen.

7. september 1899, Hartmann fra Nærum til Frits Hartmann: »... *jeg vilde have været ind i Torsdags for at see til Conservatoriet i min Time; men saa kom dr. Bondesen herud for at see til mig, han er nemlig beordret paa Sessionsreise fra den 22. Han syntes slet ikke om min Kjøbenhavnrejse, ikke fordi jeg fejlede noget eller kunde blive syg af den Reise men netop fordi jeg var tiltaget saa meget i Velvære ved Landopholdet at han som Læge absolut maatte fraraade at jeg sattes ud af den sædvanlige velgørende Ro herude at jeg ved Reisens Stigen ind og ud af Droscherne osv. let kunne tilsætte noget af det, jeg havde indvundet ...«.*

1. oktober 1899, Hartmanns sidste bevarede brev fra Nærum er til Ernst Hansen: »... *Jeg er ingenlunde syg, men saa grundig forkølet at jeg efter Lægeraad ikke maa tage til Byen men maa holde mig i Ro herude indtil vi flytter ind med det samme efter Bestemmelsen d. 13. oktober«.*

Godt fem måneder efter dette brev døde den 94-årige J.P.E.Hartmann, den 10. marts 1900. I sommeren 1906 blev Emma Wedel enke, og hun levede alene i Søllerød til sin død i 1914. Der var da gået nøjagtig 50 år, siden hun i 1864 som ung brud flyttede ind i Søllerød præstegård.

Emma Wedel (1841-1914) er begravet på Søllerød Kirkegård ved sin mand sognepræsten F.S.C.Wedel (1826-1906). Præsten fik et monument, sat af menigheden, i 1907. Hun fik en liggesten, lagt foran monumentet, da hun døde syv år senere. Foto april 2003, Jens Johansen.

PERSONER I ARTIKLEN MED EFTERNAVNET HARTMANN

J.P.E.Hartmann (1805-1900), den store danske komponist.
Thora Hartmann (1807-1889), hans anden hustru. Deres ægteskab var barnløst.

Børn af hans første ægteskab med Emma Hartmann (1807-1855).
Sofie Hartmann (1831-1855), g.m. Niels W. Gade.
Emil Hartmann (1836-1898).
Carl Hartmann (1837-1901).
Clara Hartmann (1839-1925), g.m. August Winding (1835-1899).
Emma Hartmann (1841-1914), g.m. Frants Wedel (1826-1908).
Fritz Hartmann (1843-1908).

Svigerdøtre:
Alice Hartmann (1848-1921), gift med Fritz Hartmann.
Bolette Hartmann (1844-1929), gift med Emil Hartmann.

Børnebørn:
Johan Peter Hartmann (1870-1948), søn af Emil Hartmann.
Astrid Hartmann (1875-1890), datter af Fritz Hartmann.
Karen E.Hartmann (1882-1977), datter af Fritz Hartmann.

Desuden:
Søren Hartmann (1815-1912), Hartmanns fætter.

Erik Øigaard

Fredningsborgmesteren i »Den grønne Kommune«

Af Jørgen Schunck

Nedenstående artikel er skrevet som en ikke ukritisk hyldest til Søllerøds legendariske borgmester fra 1959 til 1974, Erik Øigaard. Trods forskelligt partitilhørsforhold arbejdede forfatteren periodevis tæt sammen med Erik Øigaard. Artiklen er således baseret på forfatterens personlige erindringer om arbejdet i kommunalbestyrelsen under og sammen med Erik Øigaard i nogle afgørende år, hvor kommunen blev fuldt udbygget og indbyggertallet nåede sit stabile niveau på godt 31.000 i 1970. I dag er kommunens indbyggertal 31.500.

Artiklen er skrevet parallelt med artiklen i Søllerødbogen 2002 af Erik Astrup. De to artikler supplerer på mange måder hinanden: I 2002 var det embedsmandens syn på Erik Øigaard, i 2003 er det politikerens.

Jørgen Schunck, f. 1923, blev efter lærereksamen ansat ved Holte Gymnasium i 1945, fra 1972 skoleinspektør. I 1991 gik Jørgen Schunck på pension. Ved siden af skolearbejdet engagerede Jørgen Schunck sig i kommunens styre. Han blev indvalgt i kommunalbestyrelsen for Socialdemokratiet i 1958 og bestred dette tillidshverv indtil 1985. 1975-1985 var Schunck medlem af bestyrelsen for Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune. Hans periode i kommunalbestyrelsen fra 1958 til 1974 faldt sammen med Erik Øigaards borgmestertid.

Jørgen Schunck modtog i november 2002 Søllerød Kommunes Kulturpris for sit »engagerede energiske og vellykkede arbejde for det varierede boligmiljø i kommunen«.

Som person, som politiker og som borgmester har der gennem tiderne været delte meninger om *Erik Øigaard* og hans virke, men som medlem af sognerådet (1. juni 1943-1. oktober 1952), derefter af kommunalbestyrelsen (1. oktober 1952-31. marts 1974) og som borgmester (13. juni 1959-31. marts 1974) fik Erik Øigaard uomtvisteligt en afgørende og betydningsfuld indflydelse på hele planlægningen af Søllerød Kommune. Ingen har i højere grad end han i perioden fra 1943 til 1974 præget udviklingen i kommunen og givet den den fremtræden, som den er kendt og

Den yngre Erik Øigaard, fotograferet i 1946 og 1954.

omtalt for den dag i dag. Det gælder både de frie arealer og bebyggelserne af forskellig art, alt med byplanlægningen som redskab.

Kommunevalget 1943

Erik Øigaard (1908-1992) blev medlem af Søllerød Sogneråd den 1. juni 1943 valgt på liste F – »Den uafhængige Kommunalforening«. Efter kommunevalget den 5. maj 1943 blev der i Søllerød Kommune oprettet et nyt udvalg: *Byplanudvalget*, hvor Erik Øigaard, der da var 34 år gammel, blev medlem. Medlemmerne var noget oppe i årene, men det var et særdeles velbesat udvalg. Her sad således sognerådsformand, senere borgmester *Andreas G. Schneider* (1886-1957), dengang 57 år, medlem af sognerådet og kommunalbestyrelsen 1. juni 1943 – 30. maj 1957, ligeledes valgt på »Den uafhængige Kommunalforenings« Liste F. Han var sognerådsformand 1943-1952 og borgmester 1952-1957. Desuden var *Axel Sørensen*, valgt af Socialdemokratiet, medlem. Han var 61 år, hypotekbankdirektør, fhv. trafikminister (1939-40) og havde været socialdemokratisk borgmester i Horsens 1918-1939. Endvidere sad i udvalget *Werner Ras-*

mussen, 59 år (1884-1974). Han var skatteopkræver og pantefoged og var valgt af Socialdemokratiet. Han var medlem af sognerådet 1917-20, igen i 1943-52 og af kommunalbestyrelsen 1952-54.

Byplanudvalget

Byplanudvalgets formand var den ansete *Axel M. Riis*, 62 år gammel (1881-1948). Han var civilingeniør, fhv. kommuneingeniør i Søllerød Kommune (1907-28 og 1930-31) og var medlem af Søllerød Sogneråd 1943-46, også valgt på Liste F »Den uafhængige Kommunalforening«. Riis var medlem af »Danmarks Retsforbund«. Som kommuneingeniør virkede han først i Søllerød i årene 1907-1928, hvorefter han med orlov arbejdede som ledende ingeniør ved »Dansk Vejlaboratorium« 1928-1930. Han vendte tilbage til Søllerød Kommune som kommuneingeniør 1930-31 på halv tid, men blev pludselig afskediget i 1931 og afløst af kommuneingeniør *H.C. Bache* (1898-1983). Bache blev ansat den 22. marts 1922 som ingeniør i Søllerød Kommune. Han blev kommuneingeniør og bygningsinspektør den 1. april 1935 og fratrådte den 1. december 1944.

H.C. Baches afsked

H.C. Baches afsked omtaltes i Søllerød Tidende torsdag den 7. december 1944. Der blev afholdt et lukket, ekstraordinært sognerådsmøde onsdag den 29. november 1944. Bache blev tilkaldt til mødet kl. 22.30 og blev afskediget med tre måneders varsel fra den 1. december 1944 at regne, og han blev fritaget for tjeneste i den resterende periode indtil 1. marts 1945. Han tilkendtes pension i forhold til hans tjenestetid: 10.000 kr. årligt. Afskedigelsen vakte enorm opsigt og omtaltes bredt i dagspressen. Professor Schneider udtalte: »*Kommuneingeniør Bache anvendte en stærk centraliseret arbejdsform og ønskede personligt at deltage i alle drøftelser om de ham tillagte sagers afgørelse eller behandling. Der har været tale om sagsophobning, uforsvarlige forsinkelser endog af sager af den store betydning*«.

Bache havde i almindelighed ingen støtte. I Søllerød Tidende fra torsdag den 7. december 1944 skrev man: »*Selv Kommuneingeniør Baches faglige forening vilde til sidst ikke have mere med ham at gøre*«. Alligevel fik Bache konservativ støtte. I et læserbrev i »Københavns Amts Avis« torsdag den 14. december 1944 tog assistent (senere ekspeditionssekretær) *Ulrik Schou*, den gang formand for Konservativ Ungdom i Københavns Amt, klart afstand fra afskedigelsen af Bache. Om Ulrik Schou skrev Amtsavisen, at han i udpræget grad repræsenterede begrebet »Clausen-Konservatismen«. Ulrik Schou skrev: »*At »Den uafhængige Kommunalforenings« Repræsentanter i Sogneraadet handler saaledes, undrer ikke os, der kender deres reaktionære Indstilling. Sagen må forelægges for Amtet*«. Ulrik Schou (1909-1982) blev medlem af sognerådet i 1950 og trådte ud af kommunalbestyrelsen den 31. marts 1974. Han var en svoren tilhænger af

gårdejer Frederik Clausen og hans politik. Derfor støttede han Bache og var i stærk modsætning til »Den uafhængige Kommunalforening«. Han havde svært ved at acceptere Øigaards placering i borgmesterstolen (han repræsenterede Kommunalforeningen 1943-1958 og var derefter konservativ). Men han blev senere overordentlig glad for samarbejdet med Erik Øigaard.

Den uafhængige kommunalforening

At Axel Riis i 1943 blev medlem af sognerådet og formand for byplanudvalget betragtedes som en oprejsning for ham. Som formand for byplanudvalget blev han i tiden fra 1. juni 1943 til 1. december 1944 »chef« for kommuneingeniør Bache, der i sin tid afløste ham som kommuneingeniør, og som Riis var meget kritisk indstillet overfor. Det siges, at Bache havde intrigeret Riis ud af stillingen som kommuneingeniør. Erik Øigaard udtalte i et interview den 9. februar 1989 med Jens Johansen og Niels Peter Stilling (begge Søllerød Museum) om »planlægningsarbejdet i Søllerød og Øigaards rolle heri« at: »*Hele »den uafhængige forening« var i virkeligheden slet ikke en kritik af sognerådsformand Clausen, som vi syntes mægtig godt om, det var udelukkende kommuneingeniør Bache, som vi betragtede med skepsis og afsky*«. Denne udtalelse kræver en kommentar. Som det fremgår af fhv. kommunaldirektør Erik Astrups beretning om stiftelsen af »Den uafhængige Kommunalforening – Søllerød« [1] (populært kaldet »Millionærforeningen«) var baggrunden for dannelsen af foreningen (8.1.1940) en meget stærk utilfredshed med sognerådsformand Frederik Clausens dispositioner i forbindelse med rådhusbyggeriet, det store skattetryk, unødvendige og upåkrævede udgifter. Der er ingen tvivl om, at »Kommunalforeningen«, som Øigaard var medlem af, bekæmpede Frederik Clausen med alle midler. Det må Øigaard havde glemt ved interviewet i 1989. Der var jo da også gået mange år siden »slagsmålene« i begyndelsen af 1940'erne. Bache blev som omtalt afskediget d. 1. december 1944, og som Øigaard i samme interview siger: »Det tog kun nogle timer, så var han sagt op«. Baggrunden var den, at sognerådsformand Clausen rettede sig i et og alt efter Bache. »*Bache bestemte det hele*« udtalte Øigaard. Bache havde lavet en plan for, hvordan Søllerød Kommune kunne komme til at rumme 80.000-100.000 beboere. Dette ønskede Liste F's sognerådsmedlemmer bestemt ikke at medvirke til. Det var nu ikke det, at kommuneingeniør Bache havde fremlagt et byplanforslag for hele Søllerød Kommune, (som i øvrigt blev vedtaget af sognerådet den 20. marts 1943), der førte til Baches afsked. Allerede den 10. juni 1943 skrev arkitekt Erik Sølling i Søllerød Tidende under overskriften: »*Kommuneingeniør H.C. Bache og hans Ekstrahonorar for Byplanen*«. Erik Sølling (i øvrigt en ivrig skribent i lokalavisen) tog emnet om et særligt honorar til Bache og by-

Byplanen 1943

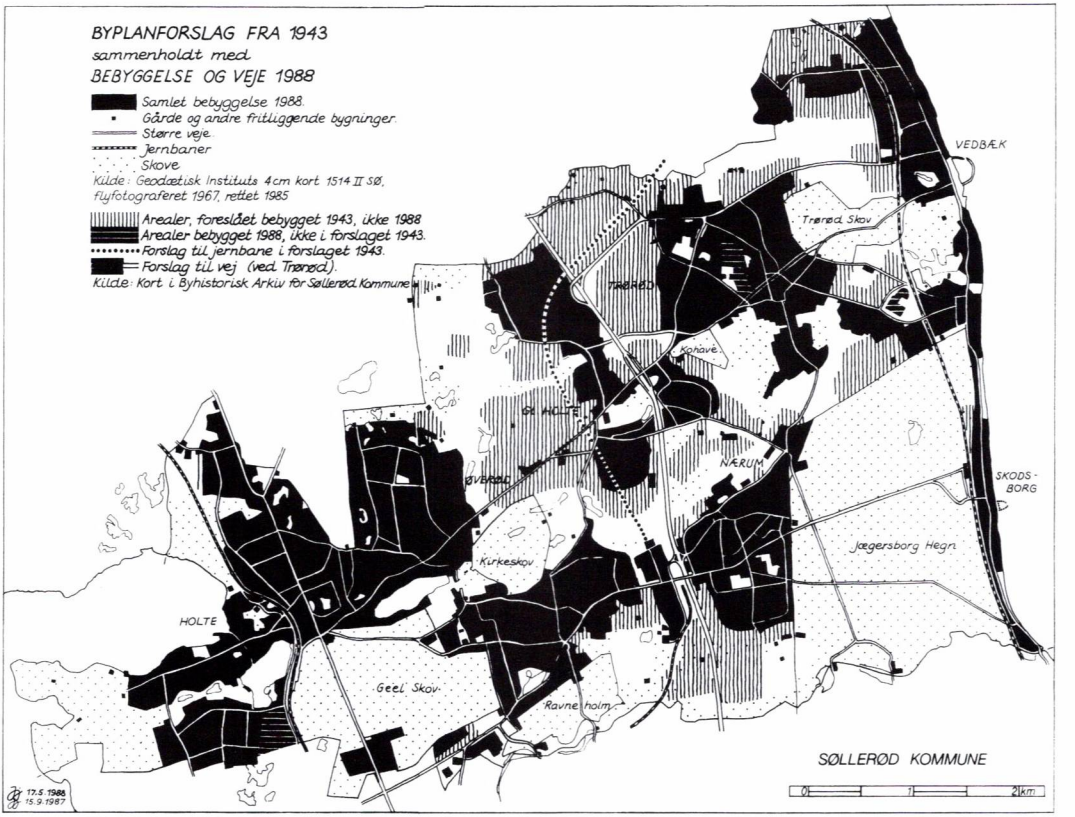

Byplanforslag fra 1943 sammenholdt med kort over bebyggelsen 1988. Kortet er en forenklet udgave af oversigtskortet, vist i Søllerødbogen 2002, side 106-107.

planen op til skånselsløs behandling. Han skriver bl.a.: »*Jeg har bekæmpet Ingeniør Bache – bl.a. fordi han gennem årene har indtaget en altfor dominerende Magtstilling bag det ansvarlige Sognerråd*«. – At kommuneingeniør Bache forlangte overarbejdspenge for udarbejdelsen af byplanen over en femårig periode, forargede arkitekt Sølling, som i Søllerød Tidende anførte, at Bache efter almindelig opfattelse ikke som øverste tekniske tjenestemand kunne fremkomme med krav om overarbejdsbetaling. Og deri havde Erik Sølling jo ganske ret. Alligevel fik Bache udover sin gage på ca. 16.000 kr. årligt 3.000 kr. fra Søllerød Kommune og 10.000 kr. fra Staten, som Søllerød Tidende med fremhævet skrift anførte den 10. juni 1943.

Med kontroverserne mellem Bache og Riis og en omtvistet byplan som baggrund, trådte Erik Øigaard ind i det nye byplanudvalg. Han blev for-

mand for udvalget i 1957, og var det lige til han gik af som borgmester i 1974, hvilket var af meget væsentlig betydning for de afgørende og meget store fredninger i Søllerød Kommune i perioden.

I Lov om byplaner (nr. 181 af 29.4.1938) var det bestemt, at enhver samlet bebyggelse med mere end 1.000 indbyggere inden 5 år skulle omfattes af en byplan. Sognerådet i Søllerød Kommune tog initiativet til, at en byplan, omfattende hele kommunen, blev udarbejdet og lå klar i 1943 efter vedtagelsen i Sognerådet den 20. marts 1943. Baggrunden var, at der i Holte boede ca. 6.500, i Nærum ca. 1.400, i Vedbæk og Skodsborg hver ca. 1.300 indbyggere og i hele kommunen ialt ca. 12.000 indbyggere.

Den udarbejdede byplan var opsigtsvækkende, idet den anviste plads til bebyggede arealer, der omfattede ca. 80.-100.000 indbyggere. Dette var kommuneingeniør H.C. Baches værk. Men Liste F (»Den uafhængige Kommunalforening«) var særdeles utilfreds med den. Specielt Erik Øigaard fordømte planen. Han udtalte: »*Den i 1943 vedtagne byplan for kommunen, som måske var et centralt kritikpunkt, måtte gå ud. Jeg (E.Ø.) boede på »Bjerget«, og var planen blevet gennemført, ville jeg, hvis jeg kiggede ud af mine vinduer, have set på et industrikvarter med tung industri – og stationen med tæt bebyggelse, og så det at anbringe 100.000 mennesker her*« fortsatte Øigaard. Sin stærke aversion mod byplanen af 1943 viste Øigaard ofte og i gennem mange år. I Øigaards tid blev mange byplaner for mindre områder vedtaget. Planerne blev gennemgået og drøftet i udvalget og sluttelig i kom-

»Jægerhuset« på Caroline Mathildesvej ved Trørød Hegn. Her boede familien Øigaard fra 1936 til 1946.

»Bjerget«, Gøngehusvej 214, hvor familien Øigaard boede fra 1947 til 1978. Her ses vestfacaden. Mod syd er der en storslået udsigt over Søllerød Naturpark med bl.a. Rygård. Nu skærmer store træer for udsigten.

munalbestyrelsen. Hvis planforslagene tillod mange beboere – »for mange beboere« – efter Øigaards mening, kunne han med den største foragt spørge, om det var tilstanden fra 1943, man ønskede. Efter møder i kommunalbestyrelsen, hvor emnet boligbyggeri ofte blev drøftet, kunne Øigaard invitere talsmændene »For flere boliger i kommunen« op på sit kontor, hvor han havde kommuneingeniør Baches planer fra 1943 hængende på et kort. Han rullede kortet ned og spurgte: »*Er det denne plan, De ønsker virkeliggjort?*«. Denne konfrontation virkede. Det ønskede ingen. Det var meget svært at ændre Erik Øigaards ideer om de kommunale frednings- og bebyggelsesplaner. Alligevel lykkedes det af og til ved gode politiske aftaler. Han var særdeles opmærksom på nødvendigheden af at tillade almennyttigt (i sin tid kaldet socialt) boligbyggeri (endog etagebyggeri) i kommunen, men herom senere. 1943-byplanerne blev ganske simpelt taget af bordet, da det nyskabte byplanudvalg var etableret efter valget i 1943.

Som tidligere omtalt blev Baches byplan vedtaget d. 20. marts 1943 af sognerådet og indsendt til ministeriet, men siden da var der indkommet mange indsigelser og protester mod planen, og onsdag d. 23. juni 1943 blev den fremlagt igen i et sognerådsmøde. Protesterne og indsigelserne blev behandlet i mødet, og det blev vedtaget at sende hele materialet til ministeriet samtidig med, at man bad om udsættelse for byplanen på grund af den store utilfredshed blandt borgerne og de deraf følgende væsentlige ændringsforslag.

Aggershvile-fredningen

Øigaards interesse for fredninger viste sig hurtigt efter hans indtræden i byplanudvalget. Fredningen af Aggershvile var ikke en ny sag, da Byplanudvalget d. 1. juni 1943 blev nedsat. Fredningen blev offentligt omtalt i Søllerød Tidende d. 8. juli 1943. Her udtalte ejeren godsejer Mellentin sin store utilfredshed med fredningsplanerne. Han fandt den foreslåede erstatning (100.000 kr.) meget lav og fremførte, at det drejede sig om fredning af 70 tønder land – *byggemodnet* jord. Man aner hans utilfredshed og store interesse i det byggemodne areal. Han udtalte i den lokale avis yderligere: »*D'Herrers (Departementschef Wilcke og Statsskovrider Martensen-Larsen) »Dyrehave-Ekspansion« breder sig snart til alle sider. – Svenskerne kan være glade for, at Øresund yder en naturlig Beskyttelse, ellers ved man aldrig, om ikke også et stykke af Skaane skulle »gives tilbage til Dyrehaven««*. Men allerede den 26. november 1943 stadfæstede Overfredningsnævnet fredningen af Aggershvilejorderne ved Jægersborg Hegn. Erstatningen blev på 120.000 kr. (til enkefru Mellentin), og den skulle dække den værdiforringelse Aggershvile blev udsat for. Ejeren kunne fortsat beholde gården, der blev vurderet til ca. ½ mill. kr. Arealerne måtte udnyttes som hidtil, men der måtte ikke foretages bebyggelser – bortset fra bygninger, som var nødvendige for gårdens drift som landbrugsejendom. Denne fredning, som var et klart modstykke til byplanen af 1943, blev tilendebragt ikke mindst på grund af Erik Øigaards – som nyt medlem af byplanudvalget – iver og initiativ. Øigaard selv beskriver fredningen af Aggershvile som en af hans første gerninger som sognerådsmedlem

Aggershviles marker set fra vest. Skovbrynet til højre markerer nordgrænsen for Jægersborg Hegn. Aggershvile Avlsgård fra 1890 ses til højre i horisonten. Foto 1999, Jens Johansen.

og føjer til: »*Det var ikke så let. Der var ingen penge på budgettet. Meget måtte ordnes ved handler med grundejerne*«. Det kan tilføjes, at prisen for fredningen af Aggershvile også indebar en tilladelse til ejeren til udstykning øst for selve gården Aggershvile bl.a. omfattende arealerne omkring de nuværende Køromvej-Højagervej og Kettebakken, (som dog først blev udnyttet i 1960).

Ny byplan – Dispositionsplan

Efter at Baches byplan var kasseret, tog man fat på at udarbejde en dispositionsplan[2]. I den blev der udlagt store friarealer mellem de enkelte landsbyer specielt Nærum, Gl. Holte, Trørød, Skodsborg og Vedbæk. Byområdernes arealanvendelse blev klart afgrænset. Især Nærumområdet påkalder sig interesse og omtale. 1943-byplanens nye og planlagte Skodsborgvej accepteredes. Men kæde-rækkehusbyggeriet omkring Nærumgårdsvej, Ahornstien, Bøgevejen og Egevejen, der var under opførelse i 1943, blev ikke fortsat som tænkt. – Kommunen havde under sognerådsformand *Frederik Clausen* (formand 1928-43, afbrudt 1940-41) allerede i 1934 opkøbt Nærum Avlsgård, såvel bygninger som jorder. En meget fornuftig disposition, som Clausen imidlertid blev stærkt kritiseret for med ordene »en utidig flothed«. Liste F-tilhængerne holdt sig ikke tilbage. Det var tanken, at der på Nærumgårds jorder skulle bygges ca. 300 kæde-og rækkehuse, men det blev kun til 110. – Øigaard udtalte (9. februar 1989) om denne bebyggelse: »*Med hensyn til de røde bygninger (red: Nærumhuse) syntes jeg allerede dengang, at de var meget små, og jeg har altid været modstander af, at folk skulle stuves sammen i et eller to værelser på 40 m²*«. Dermed stoppedes det tænkte store byggeri i Nærum[3]. Som omtalt blev det kun til 110 huse (de røde og de gule kæde-rækkehuse), som blev administreret af Søllerød Boligselskab stiftet d. 16. juni 1943. Øigaards beskrivelse af de »små« boliger var fejlagtig. De var ikke på 40 m², men det beboelige areal var på 96 m². I udlejningsbrochuren fra 1943 beskrives bebyggelsen således:

Kædehusene i Nærum

KÆDEHUSENE

Lige bag Jægersborg Hegn opføres der 82 Huse af denne Type, der paa den smukkeste Maade glider ind i det typisk danske, bakkede Landskab. Med Kædehusene opnaar man paa en Gang Rækkehusenes Fordel parret med en Isolering fra Naboen, saa man har Følelsen af at bo i eget Hus. Hvert Hus bestaar af et Hovedhus og et saakaldt »Ledhus«, der skaber Luft mellem Husene.

I Ledhuset er samlet alle de nødvendige Bekvemmeligheder, der altid beslaglægger pladsen i en Villa. – Her findes Entre med indbygget garde-

robe og med W.C. Her er et let tilgængeligt Cykelrum, Bade- og Vaskerum med Gasvaskekedel og et Brændselsrum.

Hovedhuset er dermed udnyttet ideelt. Ud mod den smukke Have med Udsigt over det kuperede Terræn ligger den store Opholdsstue og udenfor den en Terrasse, hvor der altid er Læ, og Stuen er lys, takket være to Fag store Vinduer. I Stueetagen findes endvidere en lille Spisestue og et lyst og venligt Køkken, der vender ud mod Vejen. Under Køkkenet er der Viktualiekælder, hvor Fødevarerne kan holdes friske selv paa den varmeste sommerdag.

Paa 1. Sal har man opfyldt Kravet om flere Værelser. Der er Soveværelse, 2 Kamre og toiletrum med Haandvask.

Efter manges Ønsker sker Opvarmningen af Huset med Kakkelovne, der er mere brændselsbesparende end Centralfyr. Grundarealer, der er paa 1000 Kv. Alen, giver en god og rummelig Have.

Denne beskrivelse lokkede ikke Øigaard til at ændre sit syn på de oprindelige planer om den store bebyggelse på Nærumgårds jorder. Han var modstander af planerne, og som nyt medlem af byplanudvalget gjorde han sin indflydelse gældende – et af de første eksempler på, at Liste F fik et stort ord at skulle have sagt i sognerådet.

Rækkehusene ved Nærumgårdsvej, Ahornstien, Fyrrevejen og Egevejen, opført 1943-45, var oprindeligt den første del af en større bebyggelse af yderligere 225 af disse huse, helt over til motorvejen mod vest. Det var et af Øigaards første mål at få ændret planen, så at bebyggelsen Nærumvænge blev tættere og derved gav mulighed for det store friareal »Sletten«. Foto 2003, Jens Johansen.

Som medlem af byplanudvalget fra 1943, som dets formand 1957-74 og borgmester 1959-74, repræsenterende Liste F og senere – fra 1958 – »Det konservative Folkeparti« har Erik Øigaard haft en afgørende indflydelse på Søllerød Kommunes udvikling fra de ca. 12.000 indbyggere i 1943 til ca. 32.000 i 1974 – et tal, der stort set er uændret i dag. Øigaard har i den nævnte periode været med til at behandle og i høj grad præge byggesagerne. Her kan nævnes større bebyggelser som:

Søllerød almene Boligselskab:
- Nærumhuse 1943-45
- Nærumvænge 1949-61
- Egevang Nord 1969-71

Gl. Holte Boligselskab:
- Skolepark 1 1947-50
- Skolepark 2 1956-57
- Skolepark 3 1963

Rudemarken 1949
Parcelgården 1950
Ellesøparken 1952
Søllerød Park 1955
Skodsborgparken 1964
Egevang Syd 1967-68
Vejlesøparken 1970
Geelskovparken 1970-71
Gassehaven 1972-78
Flintemarken 1973-76

Hertil kom industrikvartererne i Nærum, Trørød, Øverød, Teknikerbyen samt Holte Center.

Fredningsplan

På Øigaards initiativ blev der i begyndelsen af 1960'erne udarbejdet et forslag til en fredningsplan for hele kommunen. Forslaget blev vedtaget i kommunalbestyrelsen d. 21. februar 1962. Ved udarbejdelsen af planen udtalte Erik Øigaard, at »*der bør aldrig bo mere end 40.000 i Søllerød Kommune*«. Igen tog Øigaard afstand fra den »afskyelige« plan af 1943. At en kommune af egen drift tog fat på at udarbejde et fredningsplanforslag omfattende hele kommunen var usædvanligt, og det blev da også i ministerielle og kommunale kredse omtalt som et meget interessant initiativ, som absolut var Øigaards fortjeneste. Med nogen stolthed omtalte han

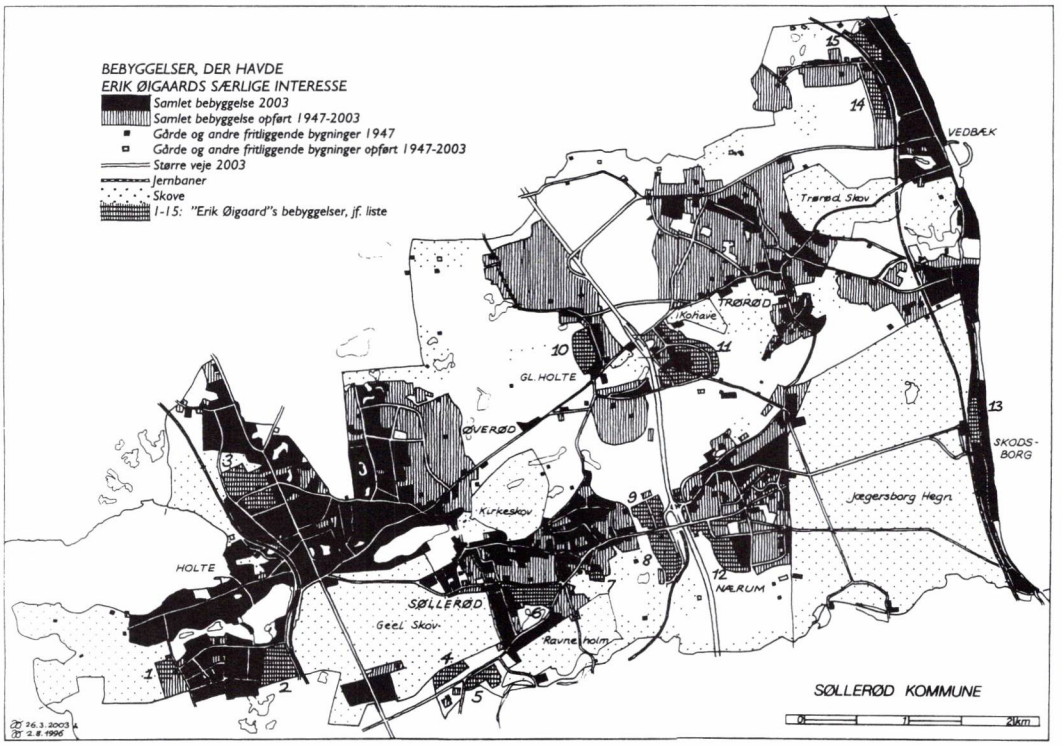

På kortet, der med lodret skravering viser de områder, der blev bebygget i Søllerød Kommune fra 1947 til 2003, er med vandret skravering oveni markeret de bebyggelser, som Erik Øigaard i særlig grad stod bag.

fredningsplanen som »den grønne plan«. Dels fordi den som forslag fredede store grønne områder, men også med en fin hentydning til den af de konservative anvendte partifarve. Siden 1958 havde Øigaard været en ægte konservativ. Senere, da fredningsplanforslaget havde været gennem politisk behandling, kaldte Øigaard den ved vedtagelsen for »den røde plan«, fordi, som Øigaard udtrykte det med en for ham speciel sarkasme: »*Socialdemokraterne har haft alt for stor indflydelse på fredningsplanforslaget*«. Øigaard lagde i denne sag – som i mange andre sager – stor vægt på, at det var et fredningsplanforslag, som hele kommunalbestyrelsen kunne slutte op om og vedtage enstemmigt. Socialdemokraterne stillede forskellige forslag og krav, som Øigaard og dermed det absolutte flertal i kommunalbestyrelsen imødekom.

Øigaard sikrede sig, at byplanudvalget – efter mange og meget alvorlige drøftelser i og mellem de politiske grupper – kunne fremlægge et fredningsplanforslag, som ikke gav anledning til indsigelser endsige ændringsforslag. Gruppeformanden direktør Erik Sørensen for den socialdemokratiske gruppe (medlem af sognerådet og kommunalbestyrelsen

1 Parcelgården, 1950
2 Vejlesøparken, 1970
3 Rudemarken, 1949
4 Geelskovparken, 1970-71
5 Teknikerbyen, 1971
6 Sølleråd Park, 1955
7 Bergsøekollegiet, 1966
8 Egevang Syd, 1967
9 Egevang Nord mm, 1969-71
10 Gassehaven, 1972-78
11 Skoleparken med Lions, 1947-66
12 Nærumvænge, 1949-61
13 Skodsborgparken, 1964
14 Flintemarken, 1973-76
15 Ellesøparken, 1952

1. april 1946-31. marts 1962) udtalte ved vedtagelsen af fredningsplanforslaget: »*Jeg vil gerne have lov til at sige tak til borgmesteren for den overordentlige imødekommenhed, der fra Deres side er lagt for dagen for at nå frem til et kompromis. Jeg har sjældent været ude for, at der har kunnet opnås enighed mellem parter, der stod så langt fra hinanden, som vi faktisk stod, da borgmesteren oprindelig forelagde forslaget*«. Det var tale – fra en politisk modstander – som Øigaard med fryd lyttede til. Citatet er medtaget her for at give en indirekte karakteristik af Erik Øigaard med det store fredningsplanforslag som baggrund.

Socialdemokraternes ændringsforslag drejede sig om Holtegårds arealer, som i første omgang alle skulle fredes, men de blev nu – bortset fra »Knolden« i Gl. Holte – udlagt til offentlige formål. Den østlige del blev

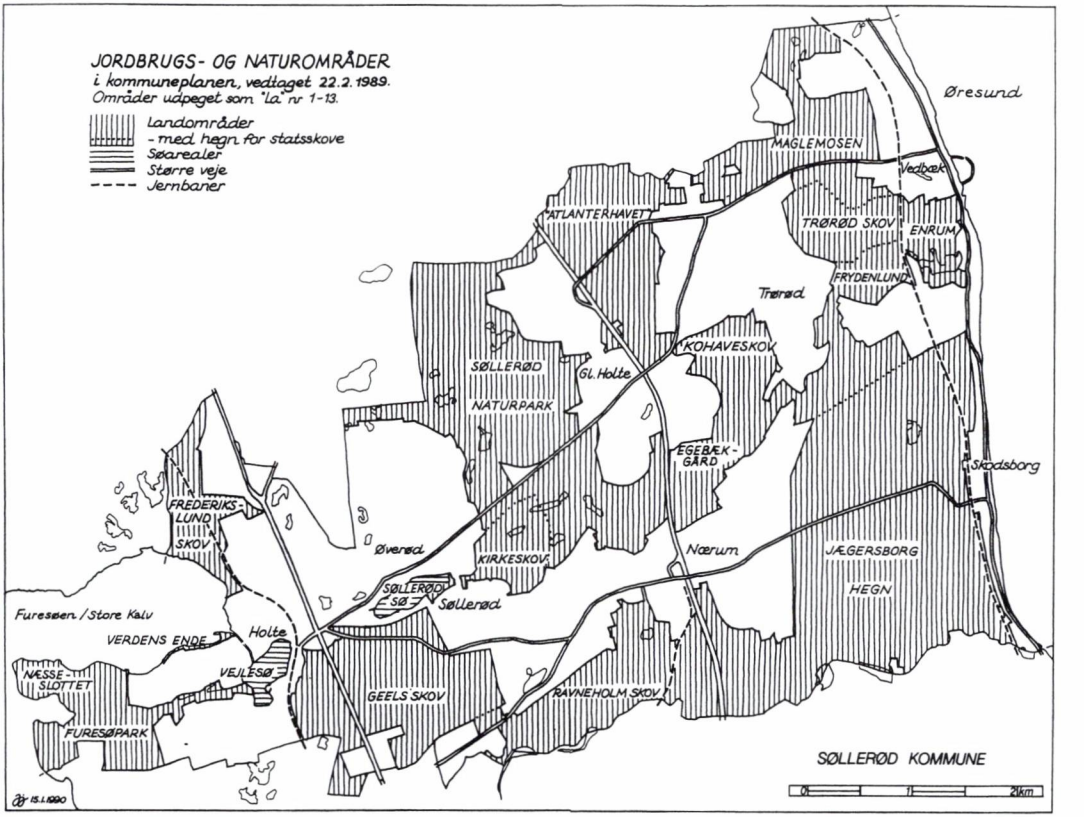

Erik Øigaards stræben efter at etablere den grønne kommune er bekræftet i de senere kommuneplaner. Man kan i stor udstrækning begive sig rundt i kommunen til fods og på cykel i de grønne områder.

i 1971 bebygget med Trørødskolen – en god disposition har det senere vist sig – mens den vestlige del blev bebygget med Gassehaven og med ældreboligerne ved Holtegårdsvej. »*Bikubens bebyggelse ved Kostskolegrunden[4] med villaer er også en betaling til socialdemokraterne*«, som Øigaard udtrykte det. Han glemte heller aldrig, at Fredningsplanforslaget blev enstemmigt vedtaget som et kompromis.

Søllerød Naturpark

Som omtalt fandt vedtagelsen af fredningsplanforslaget sted onsdag d. 21. februar 1962 i et lukket kommunalbestyrelsesmøde. Intet om dette meget afgørende emne slap ud fra mødet, hverken til pressen eller andre før d. 12. september 1962, da Søllerød Tidende skrev på forsiden: »*Naturpark på 800 tdr. land skabt i Stilhed i Søllerød. Ejerne af tolv store gårde nord og syd for Øverødvej har belagt deres ejendomme med Fredningsservitut uden udgift for samfundet*« – Planen om en naturpark er hermed faktisk realiseret. Når det har kunnet gøres, er det ikke mindst, fordi den samlede kommunalbestyrelse med borgmester Øigaard i spidsen gik meget varmt ind for sagen. Den grundlæggende ide bag denne opsigtsvækkende store fredning var at skabe en levende naturpark, hvor gårdene som hidtil skulle drives som landbrug. Der vil være liv på markerne, der vil blive sået og høstet. Der vil findes heste, får og køer. Skove vil kile sig ind i området. Søer og moser vil kunne udnyttes af lystfiskere. Med hensyn til adgangen

Ægteparret Edith og Erik Øigaard var i deres yngre år ivrige ryttere. Omkring 1938 vandt de begge rævehalejagten, som afholdes i Jægersborg Dyrehave ugen før Hubertusjagten. Det var bemærkelsesværdigt at et ægtepar ved samme jagt begge vandt.

Efter Hubertusjagten i Jægersborg Dyrehave den 3. november 1940 hilste Kong Christian den 10. på rytterne. Fra venstre ses Grethe Peder Møller, Edith Øigaard og Erik Øigaard.

til naturparken er mulighederne meget fine, da den gennemkrydses af de grønne stier, der allerede blev anlagt i 1930'erne og 1940'erne – på foranledning af statsminister Stauning. Den kendte meget naturinteresserede redaktør Carl A. Andersen – Aktuelt – erfarede i en samtale med borgmester Øigaard, at han og kommunalbestyrelsen var indstillet på at søge de grønne stier yderligere udbygget ved at søge vejfonden om midler til at anlægge en sti omkring Vidnæsdal mose og i tilknytning hertil at planlægge rastpladser med borde og bænke. »*Der kan på denne måde altså skabes friluftsreservater i Danmark. Naturparken behøver ikke at koste millioner*«, noterede Søllerød Tidende.

Ugen efter, d. 19. september 1962 åbenbarede Øigaard, at man først i oktober 1962 kunne forvente en officiel redegørelse. Han ville ikke kommentere de fremkomne meddelser i pressen. Dermed var de store planer, som blev skabt i stilhed, afsløret. Søllerød Tidende skrev: »*Den store frivillige fredningssag i Søllerød. – Officiel redegørelse for sagen kan først ventes i oktober*«. Under denne overskrift udtalte borgmester Øigaard, at det glædede ham, at sagen vakte interesse og tilfredshed, men han kunne ikke på det pågældende tidspunkt kommentere de i pressen fremkomne meddelelser, da de løbende forhandlinger ikke var afsluttet. Såvel Boligministeriet

Søllerød Naturpark strækker sig fra Attemosegård i syd til Høje Sandbjerg i nord med Rygårds jorder som den centrale del. En del af Naturparken anvendes som golfbane, ligesom der er anlagt gå-, cykel- og ridestier. Foto 1993, Jens Johansen.

som Kulturministeriet havde også et ord at skulle sige i den slags spørgsmål. Det afsløredes dog i pressen, at det »stedsegrønne« område strakte sig fra Rudeskov i vest over Høje Sandbjerg til Gl. Holte og Attemosegård i syd. Mod nord rakte området et stykke ind i Birkerød kommune.

Og endelig: I Søllerød kommunalbestyrelses ordinære møde onsdag d. 21. november 1962 kl. 17 under punkt 1.b »meddelelser« udtalte borgmester Øigaard: »*Fredningsplanudvalget for Frederiksborg, København og Roskilde amtsrådskredse meddeler under 12.11.1962, at udvalget i sit møde den 8.11.1962 enstemmigt har vedtaget at godkende det af kommunalbestyrelsen vedtagne forslag til fredningsplan for Søllerød Kommune. Jeg skal kun hertil føje, at det er ikke tanken fra fredningsplanudvalgets side, at dette skal stå som et isoleret fænomen for Søllerød Kommune, men tanken er at udvide disse områder i Birkerød og føre dem videre over i Farum, ligesom det er tanken at føre dem op i Hørsholm Kommune, og disse planer har jeg fået oplyst idag – jeg ser, det er bekræftet i »Aktuelts« morgennummer – er meget langt fremme og kan forventes, på samme måde som planerne for Søllerød Kommune, godkendt af fredningsplanudvalget og derefter oversendt til overfredningsnævnet til endelig konfirmation. Hvis ingen ønsker ordet i anledning af dette, betragter jeg denne meddelelse som taget til efterretning*«. Ingen ønskede ordet! De politiske aftaler

var på plads. Karakteristisk for Øigaard: Han havde sørget for en grundig behandling i udvalget og de politiske grupper; imødekommelse af visse af gruppernes synspunkter mundede ud i et kompromis, der behandledes i et lukket møde, hvor Øigaard blev rost for sagsbehandlingen. Det slutte-de med fremlæggelse i et åbent møde, hvor ingen havde kommentarer, fordi man var særdeles velorienteret og var blevet hørt. Efter denne Øigaardske recept blev adskillige store sager i hans borgmestertid behandlet.

I perioden 31. juli 1961 til 30. juli 1973 var Øigaard medlem af Byplannævnet – en slags byplandomstol. Han lagde meget stor vægt på sit medlemskab af dette nævn. Endvidere var han medlem af Fredningsnævnet fra 1952 til 31. december 1989 – endnu 15 år efter at han var gået af som borgmester. Fredningsnævnets opgaver, beføjelser og pligter er og var ret omfattende. Det skal kontrollere og gennemføre Naturfredningsloven. – Friholdelsen af kommunens store friarealer og selve fredningen af arealerne skyldes i høj grad Erik Øigaards store og utrættelige indsats i Fredningsnævnet gennem 37 år. Skabelsen af SØLLERØD NATURPARK havde Øigaards særlige interesse. Naturparken er et samlet, fredet område på ca.

Bebyggelsen Gassehaven, opført i 1972, er et af resultaterne af Erik Øigaards gode samarbejde med arkitekten Palle Suenson. Han yndede at bruge teglsten til både mur og tag, gerne gule sten, ligesom han lagde vægt på at markere bebyggelsens grænser mod friarealer – f.eks. Nærumvænge, Egevang Nord, Malmbergsvej og – Gassehaven. Foto 1981, Jens Johansen.

300 ha. Det strækker sig fra Høje Sandbjerg i nord til Søllerød Kirkeskov og Attemosegård i syd. Der var flere meget omfattende fredningssager, som bestod dels i frivillige fredninger og dels fredninger mod erstatninger. De fandt sted i perioden 1945 til 1975. Øigaard deltog i disse fredninger som medlem af sognerådet, kommunalbestyrelsen eller Fredningsnævnet. De kan deles op i fredningerne af RYGAARDS JORDER (1954-1956-1967), som oprindelig ejedes af professor, rektor, arkitekt *Palle Suenson* (1904-87) senere af »Fonden for Bygnings- og Landskabskultur«. Samt af fredningerne – kaldet SØLLERØD FREDNINGERNE – af Høje Sandbjerg, Kirkeskoven, Langkjærgård og Gl. Holtegaard.

Rygaards jorder blev fredet ved en frivillig fredning og kom i offentlig eje – Statens ejendom. Fredningen omfatter 152 ha – heraf senere reserveret 45 ha (ca 30%) til golfbane. Man aner Øigaards indsats, når man læser Fredningsplanudvalgets indstilling: »*Ejendommen må i sin helhed betragtes som et parklignende område af hovedstaden, der kan indrettes efter behov og underkastes landskabspleje*«. »Rygaard« forpagtede fra starten ca 90% til græsningsareal for kvæg, hvilket udnyttedes, indtil en meget stor kvægbestand måtte nedslagtes i 1969 på grund af, at den var smittet med mund- og klovesyge. Fredningerne af Rygaards jorder blev stadfæstet ved kendelser d. 14. juni 1954, d. 3. februar 1956 og d. 18. juli 1967. Ganske interessant er det, at Øigaard tog opgaven op: At sikre, at ca. 46 ha af Naturparkens arealer kunne anvendes til golfbane. Naturparken var underlagt, »Ministeriet for kulturelle Anliggender« – i almindelighed kaldet Kulturministeriet. Niels Mathiasen (1924-1980) var Kulturminister fra 1971 til 1980 i Jens Otto Krags og Anker Jørgensens regeringer. I efteråret 1972 blev der arrangeret et møde hos Niels Mathiasen i Kulturministeriet. Emnet var anmodning om etablering af golfbane i Naturparken. I mødet deltog ministeren, Erik Øigaard og undertegnede (på det tidspunkt viceborgmester og gruppeformand for den socialdemokratiske gruppe). Det var næppe helt tilfældigt, at en socialdemokrat deltog i mødet. Øigaard ville sikre oppositionens medvirken, og det kunne måske gøre et vist indtryk på ministeren at høre, hvad hans partifælle mente. Der forelå – mod sædvane – ingen aftale forud for mødet mellem Øigaard og mig. Drøftelserne drejede sig om arealerne syd for Høje Sandbjerg ned til Øverødvej. For at imødekomme ønsket om etableringen af golfbanen skulle følgende krav fra ministeren imødekommes: »*Ikke*-medlemmer af Søllerød Golfklub skulle sikres mulighed for at benytte golfbanen på lige fod med medlemmerne. Medlemmernes indskud til Golfklubben og medlemskontingentet skulle sammen med regnskaberne forelægges Ministeriet for kulturelle Anliggender til godkendelse«. Blev disse krav op-

Golfbane i Naturparken for alle

fyldt, var Niels Mathiasen herefter positiv, idet *alle* kunne benytte golfbanen, og man havde sikret sig indseende med indskuddets størrelse. Meningen var naturligvis, at det ikke blev uoverkommeligt for golfspillere med almindelige indtægter at benytte golfbanen. Endvidere var kontingentet og regnskaberne under offentlig kontrol. Øigaard imødekom på stedet kravene. Han var en handlingernes mand, og han opnåede, hvad han ønskede. Efter mødet, da de to forhandlere fra Søllerød Kommune stod på Gl. Strand, spurgte Øigaard mig, om jeg havde henvendt mig til ministeren inden mødet. Jeg svarede, at ministeren blot havde ringet og spurgt til, hvad vi kunne gøre for at almenvellet blev tilgodeset i denne sag. Resultatet blev som beskrevet. Kendelsen om golfarealet blev lyst d. 30. januar 1973.

Hævning af fredning af 5a af Øverød

Det er yderst sjældent, at fredninger hæves, og specielt i Søllerød Kommune og slet ikke med Øigaards gode vilje. Og alligevel skete det. Netop vedrørende fredningen af Rygaards jorder (Søllerød Naturpark) er det interessant og noget uforståeligt, at Fredningsnævnet gjorde sig store anstrengelser for at få hævet fredningen af en del af matr. nr. 5a af Øverød (Højbjerggårds stamparcel, ejet af Palle Suenson, Rygård)[5]. Overfred-

Erik Øigaard peger på det område, der omkring 1980 blev bebygget med Højbjergvang og Oksemosen – et af de sidste nye byggeområder i kommunen. Pegepinden er rettet mod området lige nord for det omtalte matrikelnummer 5a. Foto omkr. 1970, Irving.

ningsnævnet hævede fredningen af omtalte areal ved en kendelse af 14. marts 1969 med den unægtelig noget søgte begrundelse, at arealet ikke havde nogen særlig landskabelig værdi. Sagen gav anledning til en hidsig debat i kommunalbestyrelsen, hvor særlig venstremanden Alf Lund satte et stort spørgsmålstegn ved Øigaards stilling i denne sag. Arealerne blev efter fredningens ophævelse udstykket til parcelhusbyggeri og solgt omkring Højbjergvang og Højbjerggårdsvej. Sælgeren var nu »Fonden for Bygnings- og Landskabskultur«, som, hævdedes det, havde en anstrengt økonomi. I Overfredningsnævnets kendelse bestemtes det til gengæld, at Fonden skulle overtage Langkjærgaard (professor Suensons ejendom) og frede den uden vederlag. – Udnyttelsen af Langkjærgaard har gennem de senere årtier voldt store vanskeligheder[6].

Om fredningerne og specielt om ophævelse af fredningen på matrikel 5a udtalte Øigaard sig til Søllerød Nyt d. 8. maj 1973 i anledning af, at han havde besluttet at gå af som borgmester i 1974. Søllerød Nyt spurgte: »*Er De tilfreds med de forløbne års udvikling i kommunen?*« – Øigaard svarede: »*Jeg synes, der er nået meget. Det, der volder mig mest tilfredsstillelse, er de omfattende fredninger, der er gennemført her i Søllerød. Kommunens struktur er nu fastlagt således, at 2/3 af kommunens areal er frilagt til bebyggelse. I den tid, jeg har siddet som borgmester, er kun en eneste fredningskendelse ophævet,*

I mange år markerede de store linde ved hjørnet Attemosevej og Gl. Øverødvej, at Langkærgård lå her fra 1854 til 1982. Efter adskillige projekter er i foråret 2003 et nyt gårdanlæg under opførelse. Foto 2003, Jens Johansen.

Arealet syd for Holte Avlsgård (i dag Kikhanebakken/Ørnebakken), som tidligere var tæt tilplantet med frugttræer, er nu et vidunderligt friområde for borgerne – og for rytterne fra Holte Rideklub, der har ridehus nær Helsingørmotorvejen. I baggrunden anes tagene tilhørende Egevang Nord. Foto 1996, Jens Johansen.

og det drejede sig om den berømmelige matrikel 5a, og det var ikke med min gode vilje. Jeg gik imod det, da det skete, og jeg er stadig imod det«. I denne sag har Øigaards indflydelse i Fredningsnævnet mærkværdigvis været begrænset. »Søllerød Fredningen«, som omfattede Høje Sandbjerg, Kirkeskoven, Langkjærgaard og Gl. Holtegaard, var på ca. 160 ha og blev fredet mod erstatninger på ialt kr. 1.570.000. Fredningsnævnet, hvor Øigaards indsats spillede en meget væsentlig rolle, lagde ved fredningsforslagets fremlæggelse vægt på, *»at en fredning af de omfattede arealer vil medføre, at der etableres en ubrudt kæde af fredede arealer, og dermed opstår der mulighed for oprettelse af store rekreative områder i Københavns umiddelbare nærhed«*. Som i denne sag afspejler Erik Øigaards utrættelige virke sig også i fredningen (ansøgning 13. juli 1973 – kendelse 25. september 1973) af arealerne omkring Holte Rideklub – syd for Ørnebakken og Kikhanebakken – ca. 25 ha – ejet af Søllerød Kommune. Arealerne blev fredet uden erstatning for, som det hedder i kendelsen, at »gøre arealerne tilgængelige for offentligheden«.

Bergsøekollegiet

Fredningen og ophævelse af en fredning på »Kofoedsminde« bør i forbindelse med Øigaards indsats også nævnes af flere grunde. »Kofoeds-

minde«, som ejedes af den kendte dr. techn., fabrikant Paul Bergsøe (1872-1963), blev frivilligt fredet ved tinglysning den 13. januar 1944 på Bergsøes eget initiativ. »Kofoedsminde«-fredningen, beliggende på Skodsborgvej, omfattede selve hovedhuset med tilliggende arealer, bl.a. et større skovområde, som var fredskov. Paul Bergsøe ønskede senere at sikre, at der på Kofoedsmindes arealer, uanset fredningen af 1944, kunne bygges et kollegium. Bergsøe inviterede i denne anledning i begyndelsen af 1963 Øigaard til et møde på Kofoedsminde, hvori jeg også deltog. Karakteristisk for Øigaard sikrede han sig også i denne sag oppositionens medvirken, eller i det mindste, at den var orienteret. Emnet var jo, ikke mindst for Øigaard, noget kontroversielt: Hævning af en fredning. For at kunne bygge »Bergsøekollegiet« måtte en byplan vedtages med den klare forudsætning, at byggeriet blev opført på fredede områder bl.a. direkte i fredskov. Bergsøe fremsatte i mødet med Øigaard og mig sine ideer og ønsker. Han betingede sig, at byplanen skulle sikre, at den kendte »Aakandedam« (i dag ofte kaldt »Bergsøen«) blev bevaret. Øigaard gav hur-

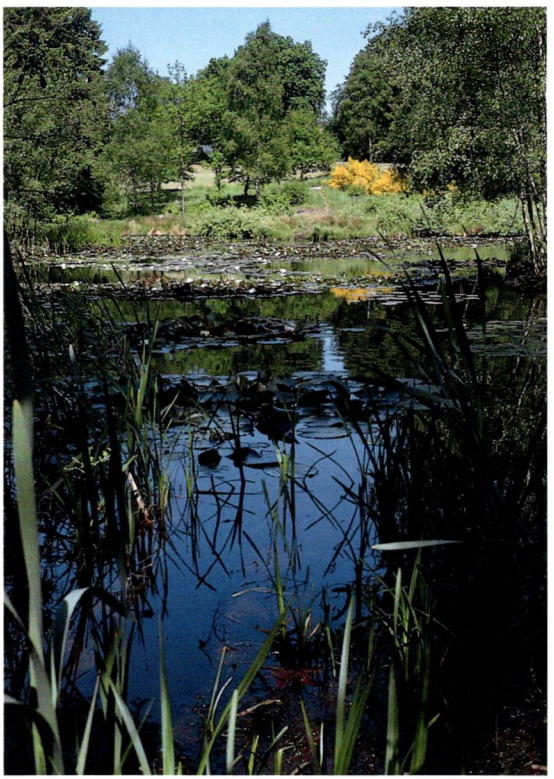

Betingelsen for opførelsen af et kollegium i fredskoven ved Koefoedsminde var, at »Bergsøen« blev beskyttet. Den betingelse er sket fyldest. Foto maj 1992, Jens Johansen.

tigt et klart tilsagn om sin positive medvirken, så Bergsøes planer kunne gennemføres. Efter mødet, da Øigaard og jeg stod ude på Skodsborgvej, bemærkede jeg: »*Jamen borgmester – De gav jo tilsagn om, at der skal kunne bygges i fredskov*«. Øigaard svarede: »*Ja, og jeg er ligeglad. Der vil komme en masse protester. Sagen vil vække opmærksomhed, men det er en strålende ide, som bør fremmes. Den vil være glemt 1 á 2 år efter vedtagelsen af byplanen og ophævelsen af fredningen. Det tør jeg vædde på*«. Øigaard fik ret. En protestindsamling blev etableret; ca. 1500 underskrev, også nogle fra Lolland, hvad Øigaard morede sig over. Byplanen, som tillod kollegiebyggeriet, blev vedtaget den 22. november 1965 og tillæg nr. 6 til byplan 3 blev lyst den 20. marts 1966. Bergsøe oplevede ikke vedtagelsen og byggeriet. Han døde i 1963. Men et nyttigt og godt kollegiebyggeri blev etableret, ikke mindst på grund af Øigaards klarsyn og særdeles resolutte handlemåde. Ja, og som Øigaard forudså – trods protester i stort tal, var sagen glemt efter få års forløb.

Gunnar Sandfeld skrev om Erik Øigaards store og utrættelige indsats i »Det kommunale Styre i Søllerød«, bind 2: »*Han havde stor og afgørende indflydelse på fredninger i Søllerød. Og det skyldes i mange tilfælde* hans *personlige indgriben, når udviklingens tunge hjul ikke havde fået lov til at mase og fladstampe flere kulturværdier og landskabelige skønhedsværdier end højst nødvendigt*«.

ERIK ØIGAARD, SOM VI OPLEVEDE HAM

Nedenstående hilsen fra fhv. borgmester Erik Øigaard til Socialdemokratiet i Søllerød Kommune i anledning af partiets 100-års jubilæum (1888-1988) taler vel i virkeligheden for sig selv, men enhver, der læser jubilæumshilsenen, bemærker hans humor, hans nøgterne konstatering og hans noget barske hilsen til oppositionen, den politiske modstander på Rådhuset.

Jubilæumshilsenen blev bragt i en jubilæumsbog udgivet i november 1988 af Socialdemokratiet i Søllerød Kommune. Øigaard havde på udgivelsestidspunktet været forhenværende i 14 år.

Den noget skarpe tone var ikke noget særsyn i Øigaards embedsperiode. Vor tids politikere eller tilhørere til politiske drøftelser i kommunalbestyrelsen kan måske undre sig over den skarpe tone, anvendelsen af de noget nedladende adjektiver, der tidligere anvendtes politikerne imellem. Et kommunalbestyrelsesmøde onsdag den 19. september 1962 i Rådssalen belyser dette: På dagsordenen var skolernes situation bygningsmæssigt i en 3-årig periode 1963-64, 1964-65, 1965-66. Det drejede sig om følgende projekter:

Jeg og socialdemokraterne

En hilsen fra
Søllerød kommunes
mangeårige borgmester:
Erik Øigaard

Overskriften er Redaktionens. Anledningen er de 100 Aar.

Mit Samarbejde med Socialdemokratiet begyndte i 1943 og varede til 1974, altsaa i 31 Aar.

Virkelig intimt blev det dog først fra 1958, hvor jeg blev fungerende Borgmester.

Borgmesterkæden blev hængt om Halsen paa mig af Direktør Erik Sørensen, daværende Formand for Socialdemokratiet og 2. Viceborgmester. Med ham og hans Efterfølger Jørgen Schunck fik jeg et nært og frugtbart Samarbejde.

Det medførte Kritik fra adskillige Socialdemokraters Side. Erik Sørensen og Jørgen Schunck afviste denne ved at slaa fast, at »vi faar Resultater, som udelukkende er opnaaet paa Grund af vort gode Samarbejde med Flertalsgruppen.«

En Betragtning, som jeg helt delte.

Naturligvis var der ogsaa Uenighed.

Hovedaarsagen hertil var først og fremmest følgende. De socialdemokratiske Repræsentanter, der i deres private Husholdning havde Økonomien under Kontrol, mistede ofte denne prisværdige Sans, naar de ønskede Udgifter afholdt af den offentlige Kasse. Deres Udgiftskrav var betydelige, som deres Tolerance overfor Talstørrelser.

Men vi kom igennem Aarene med – synes jeg – store og gode Resultater.

Naar jeg til Slut skal ønske Socialdemokratiet til Lykke med de 100 Aar, kan det alligevel ikke blive med det ellers sædvanlige Haab om Fremgang. For det haaber jeg ikke. Men jeg ønsker til Lykke med deres Indsats og den Betydning denne har haft for Søllerød Kommune.

Med venlig Hilsen
Erik Øigaard

Ny Holte skoles udvidelse
Rundforbiskolens udvidelse
Nærum skoles udvidelse
Nærumgårdsskolens færdiggørelse
En ny skole på Skovlyjorderne
En ny skole i Østsognet

Som formand for den socialdemokratiske gruppe (1962-85), sagde jeg i den anledning i nævnte møde: »*Ubeskedent vil jeg tillade mig at have den opfattelse, at det var vor gruppes indlæg i budgetdebatten i februar – marts 1961, der netop blev årsagen til, at disse vigtige projekter med skolerne er blevet fremmet, og derfor er vi altså kommet så langt i dag*«. Erik Øigaard nu borgmester og medlem af Det Konservative Folkeparti: »*Jeg konstaterer med tilfredshed, at hr. Schunck selv betegnede noget af sit indlæg som ubeskedent*«. Kort og koncist. Det er efterfølgende lille beretning også: Efter omtalte kommunalbestyrelsesmøde, da Øigaard og jeg gik ud af Rådhusets dør, sagde Øigaard til mig: »*Må jeg køre Dem hjem?*«. Jeg havde dengang ikke bil, så turen gik til Skoleparken i Gl. Holte (en omvej for Øigaard), uden at der overhovedet blev udvekslet synspunkter eller bemærkninger om den overståede, alvorlige debat, som også den gang var præget af barske bemærkninger.

Skarpe replikker

Nye medlemmer, og i nedenstående anekdoter tilmed kvindelige medlemmer, måtte affinde sig med den noget specielle og barske tone. Alle-

rede i det første møde efter et kommunevalg bad et nyvalgt kvindeligt medlem om ordet og fremlagde i et længere indlæg sin uforbeholdne mening om et omfangsrigt kommunalt emne. Øigaards bemærkning hertil var kort: »*Det er jo ikke derfor; De er blevet medlem af kommunalbestyrelsen*«. Ved en anden lejlighed, hvor Øigaard øjensynlig mente, at grænsen for ytringsfriheden var nået, sagde han: »*Jeg anbefaler Dem i fremtiden at bringe kortere indlæg og med mere indhold*«.

Mødelederen

Der stod virkelig respekt omkring Øigaard, da han var blevet borgmester (1959). Det er sagt om ham, at han var en formidabel god mødeleder. Han styrede debatten og passede nøje på, at den ikke blev for om-

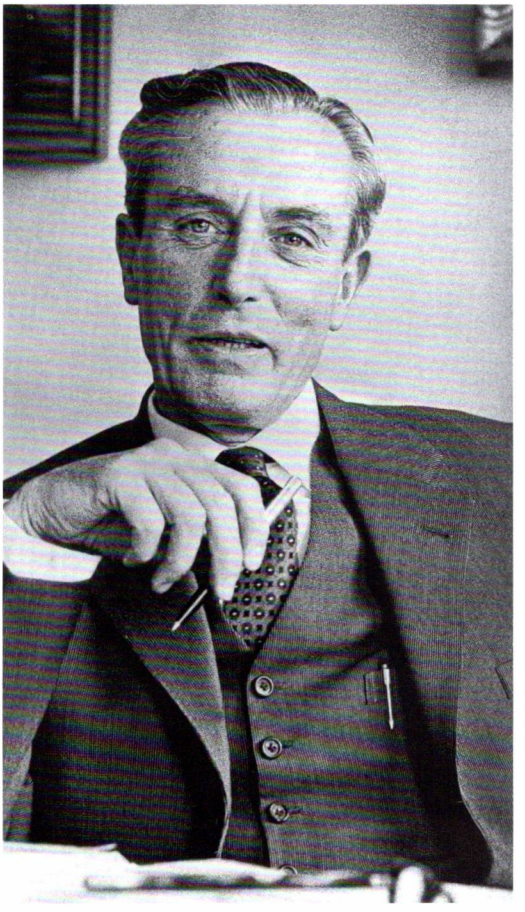

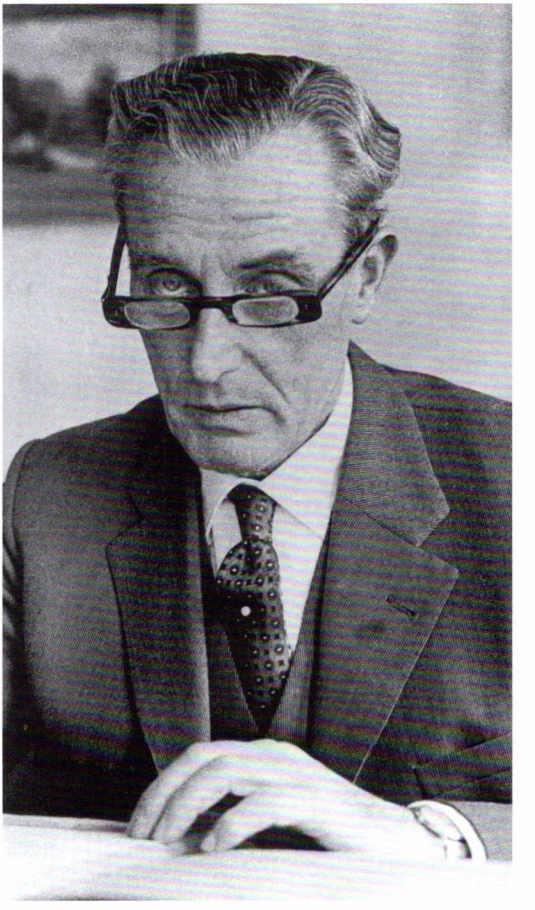

Erik Øigaard omkr. 1960. Foto Per Grubbe.

Byrådsmøde i januar 1973 med Erik Øigaard ved borgmesterstolen. Artiklens forfatter sidder midt for og blader i papirerne. Foto: A. Gitlesen, Berlingske Omegnsblade.

fattende. Når han følte, at der var talt nok, gav han sig til at vandre utålmodigt frem og tilbage i rådssalen bag sin stol, nedenfor Knud Aggers maleri. Så vidste taleren, at det var tid til at holde inde. I møderne skrev Øigaard aldrig noget ned. Han havde en glimrende hukommelse. Han tog ordet, og velformuleret argumenterede han for og imod det sagte, med ironi, sarkasme og humor. Han havde kontrollen over ethvert møde. Det virkede nærmest ekvilibristisk, når Øigaard afviklede kommunalbestyrelsesmøderne med mange og ofte meget afgørende spørgsmål på dagsordenen på en halv til en times tid. Der var særlig stil over hans ledelse af de åbne møder i kommunalbestyrelsen. For eksempel fik medlemmerne tildelt ordet ved, at Øigaard sagde: »*Oberstløjtnanten har ordet*«. Det var så Frede Sylvestersen – (konservativ)[7], der kunne tale. Titlerne blev brugt: Bagermesteren, fabrikanten, rektoren. Jeg har dog aldrig hørt ham sige: »Overlæreren (Schunck) har ordet, derimod senere skoleinspektøren. Men blot: »*Hr. Schunck har ordet.*« Årsagen hertil er mig ube-

kendt. Jeg mistænker absolut ikke Øigaard for at snobbe for titlerne.

Som mødeleder i andre sammenhænge, f.eks. i udvalgene var Øigaard kendt for præcision og korte møder. Møderne begyndte på slaget. I et boligselskab var foruden medlemmerne en direktør og hans sekretariatschef fra selskabet indkaldt til et møde bl.a. omhandlende regnskabet for selskabet til *kl. 16,00*. De herrer embedsmænd fra selskabet havde ikke indfundet sig kl. 16. Mødet begyndte, og kl. ca. 16,12 viste direktøren sig. Han sagde: »*Undskyld hr. borgmester, at vi kommer for sent, men . . . .*« Øigaard afbrød ham: »*Det gør ikke noget hr. direktør, vi* er *færdige – farvel*«. Øigaard gik fulgt af bestyrelsen. Direktøren kom herefter aldrig for sent til møder med Øigaard.

En enkelt gang blev Øigaard i et kommunalbestyrelsemøde alligevel mundlam. Generalsekretær, cand.jur. Erik Hyldstrup[8] bad om ordet i et af sine første møder i 1970. Øigaard, som mærkværdigvis havde glemt Hyldstrups rette navn sagde: »*Hr. generalsekretær* HYLDGAARD *har ordet*«. Hyldstrup med et smil: »*Jeg må gøre Dem hr.* ØISTRUP *opmærksom på, at jeg hedder Hyldstrup – ikke Hyldgaard*«. Latteren bredte sig. Øigaard havde ingen kommentarer. Det havde Øigaard derimod, da vi i perioden 1970-74 havde »lokket« ham til at invitere de unge vælgere til et fiktivt kommunalbestyrelsesmøde i den hensigt for én gangs skyld, og for Øigaards vedkommende i øvrigt for første gang, at komme i dialog med de unge og lytte til deres meninger om Søllerød Kommune og den førte kommunalpolitik. Ret mange unge vælgere havde indfundet sig i Rådssalen, og de sad på medlemmernes pladser og på stolerækker bagved. En af de unge, som sad på en af de »officielle« fine stole, havde lagt benene op på bordet (tegnet af professor, arkitekt Arne Jacobsen) belagt med svinelæder på skrivepladen. Efter en orientering fra Øigaard blev ordet givet frit, og det håbefulde unge menneske med benene oppe markerede og spurgte: »*Borgmester – har De overhovedet nogen visioner?*«. Øigaard: »*Det vil jeg svare på, når De har taget benene ned*«. Da den unge mand ikke på noget tidspunkt reagerede på Øigaards opfordring, negligerede Øigaard fortsat hans markeringer og stillen spørgsmål resten af tiden, der var afsat til »De unges kommunalbestyrelsesmøde«. Efter mødet sagde Øigaard til mig: »Jeg garanterer for, at det var en af Deres partifæller ham med benene oppe. Jeg vil undersøge det nærmere«. Næste dag ringede Øigaard til mig og nævnte den unges navn og tilføjede: »*Hans stilling er rekonvalescent. Vil De kendes ved ham?*«. Hvilket jeg benægtede. Det var det første og sidste åbne kommunalbestyrelsesmøde med ungdommen, som Øigaard deltog i.

I et portræt af Øigaard i »Det grønne Område« d. 6. oktober 1971 skrev Jan Raben:

Der kommer mange mennesker på et borgmesterkontor, også mange unge mennesker, og Øigaard har et godt forhold til dem. Han har nemt ved at tale med dem, og er slet ikke den virkelighedsfjerne og overlegne borgmester, som nogen vil gøre ham til. Skæbnen har placeret ham i en overklasseposition, men han har også arbejdet for at opnå den. Han er overklasse, derom ingen tvivl, men han holder af mennesker uanset deres baggrund. Derimod snobber han ikke »nedad«, og det giver naturligvis anledning til misforståelser. Han omgiver sig med overklasse, han bor som overklasse og han lever som overklasse. Han ved det, han skammer sig ikke over det, og han gør det åbent. I det hele taget viger han ikke tilbage fra handlinger, der kan give anledning til kritik – bare for at undgå kritikken. Jeg er ligeglad med, hvad der bliver sagt om mig, når jeg ved det er forkert, siger han.

Naturligvis kan man ikke leve en så privilegeret tilværelse i 63 år og samtidig have fingeren på pulsen af ethvert socialt behov. Der er næppe tvivl om, at det af og til skorter på den sociale forståelse, men det er lige så tydeligt, at Øigaard ønsker at vise den.

Når han siger, at han går ind for trivsel, men ikke på det offentliges regning, overvurderer han menneskers muligheder for at skabe deres egen trivsel. Selv har han haft let ved det.

Men samtidig overraskes man af de unge på Wesselsminde[9]*, der helt klart siger, at det er borgmester Øigaard, som har hjulpet dem i gang med dette utraditionelle samlingssted. På Kommunens regning.*

Øigaard og de unge

Det er meget rigtigt, at Øigaard, især i sine sidste perioder, gerne talte med de unge (*helst enkeltvis*) og absolut under den forudsætning, at den, han talte med, opførte sig anstændigt, ellers var Øigaard aldeles afvisende. Apropos omtalen af ungdommens samlingssted Wesselsminde. Det var den senere meget omtalte finansmand og EU-politiker for partiet Venstre *Klaus Riskjær Pedersen*, der efter at have besat det gamle posthus i Nærum[10], fik en aftale med Øigaard om etableringen af en slags ungdomsklub på Wesselsminde. I denne sammenhæng må det også nævnes, at Øigaard og Riskjær lavede en aftale om et andet ungdommens samlingssted »Diskoteket« på Nærum Hovedgade i »Det hvide Palæ«. Kommunen investerede, Riskjær investerede, og to kontrollanter, Birgitta Broberg og Erik Hyldstrup, blev udnævnt for at overvåge, at alt gik ordentligt til i »Palæet«. Bl.a. ingen udskænkning af spiritus. Et årstid virkede samlingsstedet i Nærum under Riskjærs ledelse og med Øigaards velsignelse. Men da det økonomiske resultat ved en revisor skulle gøres

op, og det viste sig, at Riskjær af sin investerede kapital havde tjent, hvordan var noget dunkelt, omkring 200%, sagde Øigaard stop. Det var for smart for ham, men han havde dog hørt på de unge og gerne villet hjælpe dem. Diskoteket lukkede med begrundelsen: *Fordi man fra kommunens side finder, at diskoteket ikke har en tilfredsstillende økonomisk driftsform.* Øigaard gik gerne ind for de unges trivsel, men absolut ikke på det offentliges regning. Og dog – der er også eksempler på det modsatte: Da nogle børn og unge i Skovlykvarteret ønskede sig en fodboldbane etableret af kommunen, sagde Øigaard, da anmodningen blev forelagt i et udvalgsmøde, meget bastant og kontant: »*Under ingen omstændigheder kan jeg medvirke til denne kommunale udgift*«. Et andet medlem af udvalget spurgte: »*Øigaard, har De nogensinde spillet fodbold, oplevet glæden ved fodboldspillet og det spændende ved en kamp med gode kammerater og en modstander, som man skal vinde over?*«. Øigaard: »*Nej, det erkender jeg. Det har jeg aldrig oplevet, men er det, som De beskriver, og kan det være til glæde for nogle børn og unge, at vi etablerer en fodboldbane, siger jeg ja til bevillingen*«. Var Øigaard virkelighedsfjern? – Et andet eksempel fra den kommunale hverdag kan nævnes. En skattesag: en ansøger beder om en mindre eftergivelse bl.a. på grund af studiegæld. Øigaard afviste det ansøgte, men sagen sluttede ikke hermed. Et medlem spurgte Øigaard: »*Har De nogensinde prøvet at mangle 500 kr. – 100 kr. ja, blot en femmer?*« Øigaard: »*Nej, det har jeg ikke prøvet. Har De?*« Medlemmet: »*Ja, det har jeg. Og jeg ved i modsætning til Dem, hvor alvorligt, det kan være*«. »*Det gør indtryk på mig. Eftergivelsen er bevilget*«, sagde Øigaard og sluttede dermed sagen. – Øigaard erkendte, selvom han var ultrakonservativ, nødvendigheden af velfærdssamfundets udvikling, selvom han bemærkede, »*at skattepolitikken har kvalt muligheden for at dø velhavende*«. Han sagde i den forbindelse: »*Da jeg var ung, var de sociale forhold jo helt uacceptable*«. Ofte blev det sagt om ham, at han manglede social forståelse. Det stod næppe altid til troendes.

Kultur er også at bevare

Øigaards forhold til kultur og kulturlivets udfoldelse i Søllerød Kommune var bemærkelsesværdig. Privat var han en kulturpersonlighed. Han var utilfreds med at være citeret for at have sagt, at kultur er at bevare. »*Kultur er også at bevare*«, sagde han. Han støttede og anbefalede mange kulturelle formål f.eks. kunstindkøb til Nærumgårdskolen, Søllerød Scenens hele trivsel, koncerterne i Holte Kirke og Sjællands Symfoniorkesters koncerter på Holte Gymnasium og dennes musikskole, som havde hans absolutte bevågenhed. Han var også levende interesseret i Søllerød Museums virksomhed og trivsel. Han havde en grundlæggende og ubegrænset tillid til de personer f.eks. skoleinspektør *Jørgen Berg*, teaterleder *Bjarne Håkansson*, musikskoleleder lektor *Jørgen Due*, som arrangerede og

I en række år tog familien Øigaard på musikrejse til Salzburg i Østrig. Her er det sønnen Adam, der har fotograferet Edith, Nulle og Erik Øigaard under hjemrejsen.

ihærdigt arbejdede for og med de mange kulturelle arrangementer. Kulturlivet blomstrede i hans borgmestertid. Aldrig kritiserede han valget og købet af en eller anden form for kunst, selvom det måske ikke faldt i hans smag. – Der var i Øigaards tid nedsat et Kulturudvalg med tre medlemmer – han selv som formand. Udvalget holdt sjældent møder. Bortset fra når regnskaber for den kulturelle udfoldelse skulle aflægges. Han sagde i udvalget, når det drejede sig om indkøb af kunst (malerier, skulpturer, keramik): »*Finder De noget. Ser De noget på udstillinger, som De synes om. Køb det. Vi må have tillid til hinanden*«. Og ingen betvivlede denne tillid. En epoke i Søllerød Kommunes historie var det, hvad angår det kulturelle liv, som hverken før eller siden er oplevet.

TYVEKROGEN – VEJLESØPARKEN

»Tyvekrogen« – oprindeligt et fredskovsområde ved Vejlesøvej – og »Vejlesøparken« (den senere bebyggelse i Tyvekrogen) – var varme emner, som ofte igennem 1950'erne og 1960'erne blev meget omtalt såvel i pressen (både hovedstads- og lokalpressen) og Søllerødborgerne imellem. Erik Øigaards navn blev ofte omtalt og hæftet ved disse varme emner, og just ikke for det gode, efter mediernes opfattelse.

Tyvekrogen byttede kommunen sig til i 1953-54[11]. Jægersborg Hegn blev udvidet med »Hedtoftsletten« og noget af jorden lagde Søllerød Kommune til. I stedet fik kommunen så den lille skov ved Vejlesø og

Tyvekrogens fredspligt ophævet

Staten ophævede på eget initiativ og af kulance fredskovpligten. Helt fejlagtigt blev det ofte hævdet og fastslået, at det var Øigaard, der hævede fredskovpligten. Det var usandt. Det *var* på Statsministeriets initiativ. Der skulle bygges boliger i Tyvekrogen og man bestemte udnyttelsesgraden[12] i en byplan. Og så skete der i øvrigt ikke noget i flere år. Men umiddelbart før kommunevalget i 1970, den 1. marts 1970, tog Politiken emnet »Vejlesøparken« op. Journalist *Mogens Gahms Henriksen* (1926-2002) skrev under overskriften: »Der siges så meget i en valgtid«, at skumlerne i Søllerød Kommune fik sure opstød over, at kommunen gennem en byplanvedtægt for området »Tyvekrogen« øgede udnyttelsesgraden og tillod, at der blev bygget høje huse mellem høje træer. Entreprenør *J.P.Christiansen*, af Gahms omtalt som »en god gammel bekendt i kommunen«, var tilsyneladende bygherren. Han præsenterede et projekt med 470 lejligheder. Men snakken gik, og snart afsløredes det, at den egentlige bygherre og køber var forsikringsselskabet Codan. I følge kontrakten med kommunen var det tilladt J.P.Christiansen at optage medinteressenter, og Codan kom med de mange penge og tilbød sig. Det fik Gahms til at skrive: »*Det har folk travlt med, og de hænger sig i den omstændighed, at deres borgmester har et mindre bijob som landsretssagfører. Og man taler også om, at han er bestyrelsesmedlem i Codan.*« Det vakte ganske enkelt

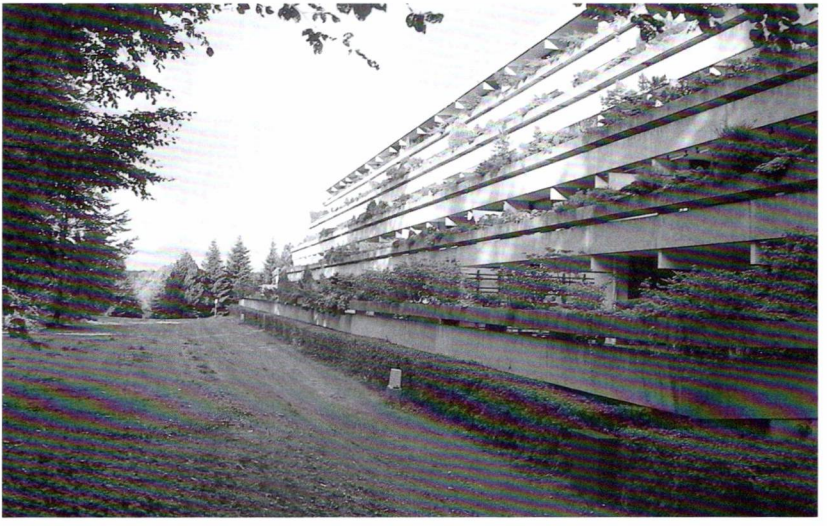

Vejlesøparken blev i 1970 opført i den lille skov »Tyvekrogen«. Ikke blot skjuler skoven den store bebyggelse, men dele af den har også karakter af »hængende haver«. Foto 1999, Jens Johansen.

opsigt i kommunen. Politiken sparede ikke Øigaard for kritik – specielt ikke op til valget i 1970.

Men emnet »Vejlesøparken« var fortsat aktuelt. I en leder i Politiken torsdag den 26. august 1971 er Mogens Glistrup omtalt som landsretssagføreren, der som speciale har tomme aktieselskaber, og kollegaen, *»som forresten også er borgmester i Søllerød Kommune«*, Erik Øigaard, der har slået sig på bolig- og byggeområdet. *»Det siges, at Codan, i hvis bestyrelse Øigaard er med, har opført huse i kommunen (Vejlesøparken), som er så dyre, at de kun kan lejes ud, hvis der gives offentligt tilskud.«* Lejen var 50.000 kr årligt, og til lejere, der skal betale lejer af den størrelsesorden, var sociallovgivningen ikke beregnet på at kunne hjælpe. Imidlertid satte Codan lejen ned til en snes tusinde kroner, men krævede til gengæld et indskud på 300.000 kr. Pengene kunne lejerne låne hos Codan mod en rente på 10,5 %. Finansieringsproblemet for Codan var hermed løst. Renten på 10,5 % = 31.500 kr. årligt kunne lejeren trække fra på selvangivelsen, hvorved der alligevel blev en slags socialt tilskud på ca. 16.000 kr. Imidlertid var det i strid med boliglovgivningen at kræve over seks måneders leje i indskud. *»Men hvad gør det, når man kender nogen i huslejenævnet? – eller ligefrem, som Øigaard selv, er medlem.«* skrev Politiken. Codan fik i hvert fald dispensation og Politiken fortsatte *»da Øigaard også er medlem af ligningskommissionen i Søllerød, bliver fradragene nok godkendt.«* Heller ikke her sparede Politiken Øigaard for omtale – ja, tiltale.

Men den 13. november 1972 blev Øigaard frikendt af ombudsmanden Lars Nordskov Nielsen. Søllerød Nyt skrev den 2. november 1972 under overskriften INGEN GRUND TIL KRITIK, at ombudsmanden har afsagt kendelse i den sag vedrørende borgmester E.Øigaards påståede inhabilitet som medlem af Søllerød Kommunes huslejenævn i forbindelse med Nævnets behandling af et dispensationsandragende vedrørende regulering af boligforholdende til A/S Forsikringsselskabet Codan. I sin konklusion udtaler ombudsmanden: *»At efter det foreliggende finder jeg ikke at burde udtale en kritik af huslejenævnet og/eller borgmester Erik Øigaard på grund af dennes deltagelse i nævnets behandling af selskabets (Codans) ansøgning«*. Sagen blev rejst af ombudsmanden selv på baggrund af Politikens leder (26. august 1971) og den fik sin endelige afgørelse den 13. november 1972. Tyvekrogen-Vejlesøparken havde da været omtalt i ca. 20 år.

Øigaard frikendt

Ophævelsen af fredskovpligten i Tyvekrogen var ikke Øigaards værk. Ej heller var han inhabil i huslejenævnet, men at A/S Codan blev den egentlige køber af Tyvekrogen og bygherre af Vejlesøparken, forbliver fortsat en gåde hos os, der overværede, hvad der hændte.

ERIK ØIGAARDS SYN PÅ BORGERNES/VÆLGERNES MEDINDFLYDELSE PÅ DE KOMMUNALE BESLUTNINGER OG OM POLITIK.

I Det Grønne Område/Søllerød Tidende (DGO) blev Erik Øigaard interviewet den 2. september 1970 efter kommunevalget i marts 1970, hvor den hidtidige konservative politik blev sprængt.

I denne forbindelse blev Øigaard spurgt, om han følte sig reaktionær. Han benægtede det, men udtrykte, at der var meget i tiden, han ikke forstod. Han nævnte som eksempel nogle af de krav, der stilles fra borgernes side, og han undrede sig over, at man (vælgerne) opfattede det som en uvenlig handling, hvis politikerne ikke imødekom alle krav.

I begyndelsen af 1970'erne talte man i almindelighed og specielt blandt politikere meget om »Nærdemokrati«. Det var bestemt ikke Øigaards livret. Han mente, at det var ansvarsforflygtende for de folkevalgte politikere. Han udtrykte sin mening sådan: »*Kommunalbestyrelsen er valgt til at tage ansvaret, og det må den stå ved. Vi vil ikke stille op til paradeforestillinger. Sagerne fremlægges til godkendelse eller afslag og ikke til lange nytteløse debatter. Hvad angår dialog med borgerne, er jeg overbevist om, at 90% af borgerne ikke har trang til dialog. De er relativt tilfredse. Det er kun små grupper, der rejser kritik*«. Når i øvrigt nærdemokrati skulle defineres, sagde Øigard klart sin mening: »*Jeg ved heldigvis ikke, hvad det er for noget, og der er næppe brug for det*«. Han betegnede det som det rene cirkus, hvis tilhørerne i byrådssalen skulle få lejlighed til at komme med indlæg, før afstemningen om et indlæg fandt sted, og han understregede sin specielle holdning ved at ytre: »*Jeg ønsker ikke at gå i manegen*« (i DGO den 9. december 1970). Øigaard var ikke bekymret for de tomme byrådssale – ikke mindst som det var tilfældet i Søllerød. Om dette udtrykte han sin specielle mening: »*Byrådssalen skal ikke være en underholdningsscene*«. Hertil føjede han, at han ikke alene fandt det kommunalpolitiske arbejde meget tidskrævende, men også ofte direkte utilfredsstillende, fordi det er, som om alt, hvad kommunalbestyrelsen træffer af beslutninger, skal opfattes som dumhed eller direkte en ondskabsfuldhed (Søllerød Nyt den 13. november 1973).

Om pressens negative holdning til det kommunalpolitiske arbejde sagde Øigaard: »*Det er, som om de store middagsblade har specialiseret sig i at angribe den ene eller den anden uden overhovedet at gøre sig den ringeste ulejlighed med at konstatere, om der er noget sandt i det, der skrives*«.

Det var ikke ofte, at Øigaard offentligt udtalte sig politisk. Men på spørgsmålet om den stadigt stigende statslige indblanding i kommunernes selvstyre, var han af den opfattelse, at der ligefrem foregik en grundlovsstridig indskrænkning i kommunernes selvstyre, og han fandt tanken

om oprettelsen af et hovedstadsråd helt meningsløs og rådet for ganske overflødigt.

Øigaard svækket ved valget 1970

Dagen efter kommunevalget den 3. marts 1970 udtalte Erik Øigaard til DGO den 4. marts 1970: »*De konservative er gået tilbage. Den ringere valgdeltagelse er årsagen hertil, men efter min opfattelse er det ufatteligt, at Socialdemokraterne er gået frem fra 3.451 til 4.513*«. – I parentes bemærket fik Øigaard 1.164 personlige stemmer og Schunck (S) 1.006.

Der var i ugerne efter kommunevalget sprængstof i overskrifterne i DGO som: »*Borgmesteren i farezonen*« – »*Øigaard genvalgtes – men nye linier i det kommende arbejde*«. Årsagen til disse nye toner var, at to nyvalgte

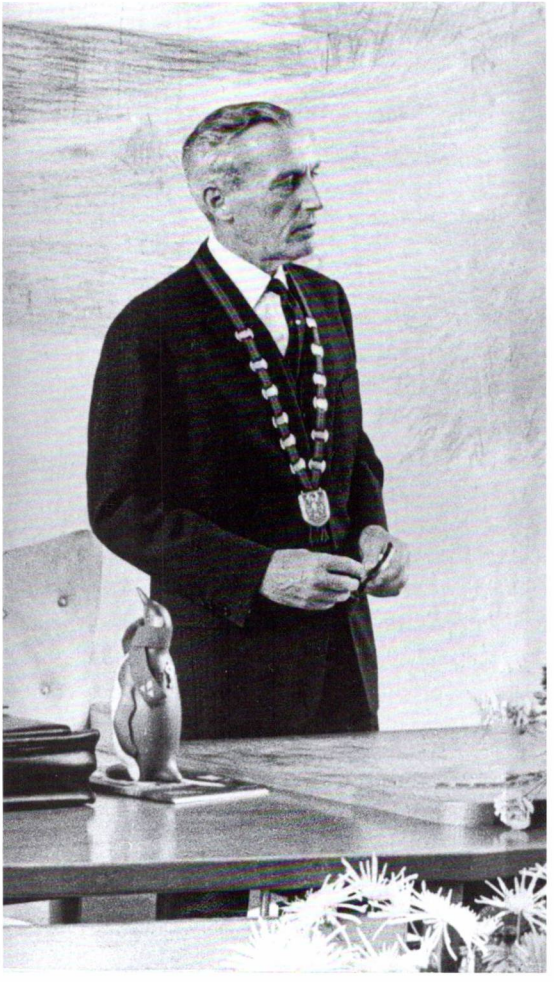

Borgmester Erik Øigaard ved 25-årsjubilæet som medlem af sogneråd og byråd, den 5. juni 1968. På bordet ses den »Pondus«, som artiklens forfatter overrakte Øigaard.
Se i øvrigt Søllerødbogen 2002, side 138.

konservative sprængte partiopstillingen. Birgitta Broberg blev valgt med 408 stemmer som nr. 7 og Henning Simonÿ som nr. 8 med 304 stemmer til trods for, at begge var placeret længere nede på den konservative liste. I lokalavisen (DGO) siges det, at der nu er to forskellige retninger i den konservative gruppe. Den ene repræsenterende den hidtidige konservative politik ved Erik Øigaard og Ulrik Schou. Den anden ved Frede Sylvestersen (FS), Birgitta Broberg (BB) og Henning Simonÿ (HS), som ønskede en mere aktiv, vælger- og fremskridtsvenlig linie. Det bemærkes også, at »*Erik Øigaard må gøre indrømmelser for at bevare borgmesterposten*«. Sylvestersen kunne være bragt i forslag, og støttet af BB, HS, Socialdemokraterne, Venstre og den Radikale kunne han være blevet borgmester. Sylvestersen ville gerne, men det skete ikke. Som der stod i DGO: »*Der blev borgfred. Erik Øigaard vælges som borgmester, men hans position er unægtelig svækket*«. Sagt på en anden måde: Fløjen FS, HS, BB kunne dirigere arbejdet i den kommende kommunalbestyrelse (1970-74) med støtte fra de andre grupper. Sylvestersen gjorde sig til talsmand for »mere foretagsomhed«, »fremme af kommunalt initiativ«, »vi skal have opbakning hos vælgerne«. Det siger sig selv, at sådanne udtalelser absolut ikke var noget, der passede Øigaard. Trods tilbagegangen, og det at han var svækket på grund af den førte politik, udtalte han til DGO efter valget: »*Jeg ville aldrig bede om genvalg til kommunalbestyrelsen, hvis ikke jeg var på det rene med mig selv om, at jeg fortsat kunne magte opgaverne*«. Han gik af i 1974 – fire år senere. Det er i øvrigt ganske interessant, at Øigaard brugte ordene »bede om genvalg«, når man ved, at han under ingen omstændigheder ville bede om noget i så henseende. Da Øigaard forud for et kommunevalg blev spurgt, om han skulle til opstillingsmøde en ganske bestemt dato – i øvrigt en søndag (hos de konservative, naturligvis) – svarede han: »*Hvad skulle jeg der? Jeg går ud fra, at man placerer mig som spidskandidat uden min tilstedeværelse*«. Han var ikke politisk engageret – ikke partitaktiker, men som tidligere omtalt en fremragende administrator, fornem forhandler og oratorisk begavelse. Og alligevel var han meget opmærksom på begrebet politiske aftaler, som han styrede både til kommunens og (når det passede ham) til oppositionens fordel og efter dens ønsker. To eksempler kan nævnes som belysning af dette emne og som en karakteristisk af Øigaard.

Lions Park

»Lions« i Søllerød Kommune havde planer om at bygge et plejehjem med kollektivboliger og pensionistboliger i Gl. Holte på et areal begrænset af Egebækvej-Mariehøjvej-Lendemosevej. Professor, rektor Palle Suenson ejede arealet. Byggeriet, som blev en realitet 1. august 1966, blev kaldt LIONS PARK. Erik Øigaard var meget interesseret i byggeprojektet,

Lions Park ved Lendemosevej. Pensionistboliger med plejeafdeling, hvis opførelse blev gjort betinget af, at det sociale boligbyggeri Egevang Nord blev opført samtidig. Indviet 1966. Foto 2003, Jens Johansen.

som kun kunne virkeliggøres ved en byggetilladelse udstedt af boligministeren. Inden det skete, fik Øigaard gennemført en byplanændring for arealet, som var udlagt til kolonihaver, men som efter ændringen tillod byggeriet af Lions Park, der som projekt var klart i begyndelsen af året 1964. Boligministeren var Carl P. Jensen (socialdemokrat). Han var minister fra 31. marts 1960 til 26. september 1964 under statsministrene Viggo Kampmann og hans afløser Jens Otto Krag. Øigaard, som jo i virkeligheden var den, som skulle skaffe byggetilladelsen til Lions Park, henvendte sig til gruppeformanden for den socialdemokratiske gruppe Jørgen Schunck med følgende opfordring: »*Det er Deres partifælle, der er boligminister. Kunne De ikke tænke Dem at forelægge planerne for Lions Park for ministeren og prøve at skaffe en byggetilladelse?*«. Ved forelæggelsen og samtalen med ministeren sagde denne: »*Jeg er positiv over for ideen, men gå hjem og spørg borgmesteren, hvad socialdemokraterne får til gengæld for at have skaffet byggetilladelsen f.eks. i form af almennyttigt boligbyggeri i Søllerød Kommune. Det er der for lidt af i den konservative kommune*«. Stillet overfor dette spørgsmål gav Øigaard hurtigt og resolut tilsagn om, at han stod bag et byggeri af almennyttige boliger, nemlig afdeling Egevang Nord (182 boliger), og han betingede sig, at han bestemte arkitekten. Det blev professor Suenson. Socialdemokraterne ønskede, at nogle af boligerne i Lions Park blev stillet til rådighed for egentlige folkepensionister, og at nogle plejehjempladser blev kommunale. Dette ønske/krav imødekom Øigaard. På baggrund af denne aftale gav boligminister Carl P. Jensen i et nyt møde byggetilladelsen til Lions Park, som skulle opføres tidsmæssigt parallelt med Egevang Nord. Sådan gik det ikke helt. Øigaard svigtede ikke, indgåede aftaler overholdt han nøje, men Egevang Nord-byggeriet voldte forskellige bygningsmæssige og økonomiske problemer, og det blev først færdigbygget i juni 1971, og som omtalt indviedes Lions Park

I en af Øigaards »handler« med oppositionen indgik byggeriet af Egevang Nord, som her er set fra Skodsborgvej. Den socialdemokratiske boligminister stillede som betingelse for byggetilladelse til »Lions«-bebyggelsen, at et socialt boligbyggeri blev opført samtidig med Egevang Nord. Lokalt fik oppositionen lov til at bestemme boligselskabet, mens Øigaard valgte arkitekten: Palle Suenson.
Foto 1993, Jens Johansen.

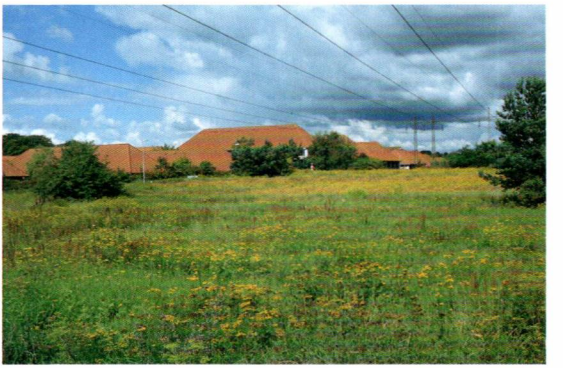

1.8.1966. Her var der tale om en politisk handel – med noget for noget!!

Flintemarken

Det samme blev tilfældet med byggeriet FLINTEMARKEN (252 lejligheder i et almennyttigt byggeri) i Vedbæk. – Den socialdemokratiske opposition havde gang på gang påpeget nødvendigheden af, at der også blev bygget boliger for den almene befolkning med almindelige gennemsnitsindtægter. Et emne eller problem, som Øigaard absolut var åben overfor. I den forbindelse havde S-gruppen peget på et stort areal vest for Vedbæk Station i nærheden af Forsvarskommandoen ved Henriksholms Allé, som militæret ejede. Efter en debat i kommunalbestyrelsen om boliger og boligbyggeri sagde Øigaard henvendt til S-gruppeformanden: »*Hvis De hos Deres partifælle forsvarsminister Victor Gram kan få et mærkbart nedslag i den pris, som Forsvaret forlanger for arealet i Vedbæk, er jeg indstillet på, at vi bygger almennyttige boliger. De bestemmer byggeadministrator, og jeg driftsadministrator*«. Det blev henholdsvis Lejerbo-Søllerød og advokat Jørgen Berthelsen (Vedbæk sociale Boligselskab). Ved mødet med forsvarsminister Victor Gram (forvarsminister 3.9.1962-2.2.1968) med Jens Otto Krag som statsminister), lykkedes det at få nedsat prisen for arealet med ca. 250.000 kr mod, at der var sikkerhed for, at det blev almennyttigt byggeri, og at Forsvaret fik ret til at tilbyde lejligheder i det senere »Flintemarken« til officerer fra Forsvarskommandoen. Byggetilladelsen blev givet af boligminister Kaj Andresen (boligminister 26.9.64-2.2.68), men Flintemarken var først færdigbygget i efteråret 1976. Byggeriet blev stærkt forsinket af de senere så berømte Vedbækfund, som dukkede frem, da man begyndte at grave ud til fundamenterne. Igen en politisk handel eller aftale, som Øigaard tog initiativet til. Et byggeri blev til – til gavn for beboere med almindelige indtægter. Det blev til gennem et fortrinligt samarbejde og i en periode, hvor Øigaard besad det absolutte flertal i kommunalbestyrelsen, hvilket han meget sjældent benyttede sig af. Da

aftalen med Øigaard var truffet, blev han spurgt – ligesom ved Lions Park- byggeriet – af mig, om det aftalte ikke skulle skrives ned og underskrives af begge parter. »*Nej*«, sagde Øigaard »*en aftale er en aftale. Her er ikke brug for skriftlige erklæringer om løfter. Vi stoler vel på hinanden?*«. Og sådan var det i borgmester Øigaards tid. Man havde tillid til hinanden, uanset politisk observans. Man kunne regne med Øigaard. Nogle af afta-

Skitse til portræt af Erik Øigaard, udført af Eiler Krag. Det færdige maleri hænger på Søllerød Rådhus. Vist i Søllerødbogen 2002, side 134. Privateje. Foto 2002, Jens Johansen.

lerne, ikke alene om byggerier, var måske ret vidtgående for en konservativ tankegang og for den konservative gruppe. Efter sådan en aftale, hvor Øigaard havde givet store indrømmelser til socialdemokraterne, repræsenteret ved mig, spurgte jeg Øigaard, hvad hans gruppe ville sige til den indgåede aftale. Øigaard svarede: »*Det behøver De ikke at bekymre Dem om. Det skal jeg nok ordne med gruppen*«.

Eiler Krags portræt

I karakteristikken af Erik Øigaard skal også fortælles om hans humor, måske barsk, men som i hvert fald kunne være særdeles speciel: På Søllerød Rådhus er ophængt et maleri af Erik Øigaard, malet af Eiler Krag. Maleriet viser Øigaard som noget vred, barsk, måske sur – ikke helt i overensstemmelse med, hvad vi oplevede i hverdagen sammen med ham. En gang var der gæster på rådhuset, og de blev vist rundt af Øigaard og mig, der var viceborgmester. Vi nåede til maleriet af Øigaard, som gæsterne betragtede. En af dem udbrød frimodigt: »*Jamen, hvor ser De sur og vredladen ud hr. borgmester. Hvordan kan det dog være?*«. »*Det skal jeg sige Dem*«, sagde Øigaard »*jeg blev malet just efter, at hr. Schunck havde holdt en af sine sædvanlige taler i Rådssalen*«.

Det fortæller noget om Øigaards arbejdsdisciplin, at han i sin borgmestertid altid var på Rådhuset tidligt om morgenen og ved ellevetiden kørte til København for at virke som landsretssagfører. Han vendte tilbage til Rådhuset kl. 15 og var der så længe, der var noget at tage stilling til – også ofte ud på aftenen.

ET BIDRAG FRA OPPOSITIONEN TIL KARAKTERISTIKKEN AF ØIGAARD

I anledning af, at Erik Øigaard havde 25-års jubilæum den 1. juni 1968, skrev jeg i dagbladet »Aktuelt« følgende den 30. maj 1968.

AKTUELT PORTRÆT

Frednings-borgmesteren i den grønne kommune.
Borgmester Erik Øigaard, Søllerød, har 25-års jubilæum.

Borgmester, landsretssagfører Erik Øigaard kan lørdag den 1. juni fejre 25 års jubilæum som sogneråds- og kommunalbestyrelsesmedlem i Søllerød Kommune. Borgmester Øigaard har nu i 9 år som borgmester været kommunens førstemand. Gennem mangfoldige år repræsenterede han den såkaldte »Millionærforening«, der indvalgte ham som protest og opposition mod det daværende konservative styre og flertal, der bemærkelsesværdigt nok en del år senere valgte ham som borgmester, da han var blevet »vaskeægte« konservativ.

Erik Øigaard er i sin tid som borgmester med rette blevet kaldt og omtalt som »Fredningsborgmesteren«. Med et overvældende flertal bag sig har han med iver og opofrelse arbejdet for at bevare Søllerød kommunes grønne områder – på andre felter har han gjort alt for at gøre det til »den grønne kommune«. Hans fredningsplaner tilgodeså de tanker, man havde på højere plan – i byudviklingsudvalget, frednings- og overfredningsnævnet. Søllerød kommune blev en kommune – takket være Øigaards utrættelige indsats – som i tide selv bestemte sin udviklng og sine fredninger.

Borgmester Øigaard har i forbindelse med sine ideer om fredning en ganske særlig opfattelse af boligbyggeri. Til trods for sit formandskab i samtlige sociale boligselskaber i Søllerød kommune er han med et mildt udtryk modstander af socialt boligbyggeri, hvilket også klart fremgår af, at han i sin tid som borgmester har fremmet det private boligbyggeri (der ikke har udmærket sig ved sin prisbillighed) og parcelhusbyggeriet, som ikke i hans planer har kunnet etableres på arealer mindre end 1000 m² og helst 1200.

Søllerød kommune er en velhavende kommune, og ikke uden stolthed konstaterer borgmester Øigaard ved fastlæggelse af beskatningsprocenten, at kun Gentofte kommune har en beskatning, der er lavere. Ikke alle søllerødborgere synes, at kommunens rigdom giver sig udtryk i moderne faciliteter, som andre – og mindre velhavende kommuner er i besiddelse af. Manglerne skyldes ikke altid svigtende igangsætningstilladelser, men også Øigaards sparsommelighed, der må nævnes i en karakteristik på hans jubilæumsdag.

Søllerød kommune er ikke en kommune i rivende udvikling, hvilket helt er i tråd med Øigaards natur: det konservative. – Den socialdemokratiske opposition har imidlertid lært, at dens forslag, som ved første forelæggelse blev fulgt af Øigaards særdeles velformede og elegante nedsabling og dermed fejet af bordet, nogle år efter godt kan blive vedtaget, fulgt op af borgmesterens anbefalinger, der på samme måde er præget af landsretssagførerens overbevisende og sikre oratoriske begavelse, der ligesom hans meget myndige og værdige måde at lede kommunalbestyrelsens møder på er et særkende for jubilaren borgmester Erik Øigaard.

Jørgen Schunck

Som et supplement til jubilæumsomtalen må føjes, at Erik Øigaard var en myte. Som for andre myter gjaldt, at man skulle tæt på, for at se bag skallen. Men her mødte man et meget spændende og særdeles interessant menneske.

En af borgmester Øigaards sidste repræsentative embedshandlinger var at deltage i åbningen af udstillingen på Søllerød Rådhus med værker af malerne Karl Larsen (1897-1977) og Peder Hald (1892-1987) den 31. januar 1974. Dronning Ingrid var hædersgæst, og det er Karl Larsen, der viser rundt på udstillingen. Udstillingen varede fra 31.1. til 13.2.1974. Foto Per Grubbe.

Erik Øigaard, min politiske modspiller i en anselig årrække (1958-1974), ville efter min opfattelse meget have sig frabedt at blive karakteriseret så vel af tilhængere som af modstandere. Om end han ved 25-års jubilæet i 1968 og senere ved sin afgang som borgmester i 1974 gerne modtog den rosende omtale, som blev ham til del ved disse lejligheder, så var hans takketaler og svar ved de festlige stunder en interessant blanding af humor og sarkasme, sådan som det var helt specielt for Øigaard. I tråd med dette har jeg ofte under udarbejdelsen af denne artikel hørt ham sige (dersom han havde levet) »*At De gider!*«.

Han kunne suverænt, på baggrund af, at han besad det absolutte flertal i kommunalbestyrelsen (med 8 ud af 15 medlemmer), have besluttet alt uden hensyntagen til oppositionen, bl.a. Socialdemokratiet, som jeg repræsenterede. Men det gjorde han ikke. Det var af afgørende betydning for ham at inddrage de politiske modstandere i såvel de drøftelser, der gik forud for beslutningerne som i selve beslutningerne. Mange kompromiser blev indgået, specielt omkring budgetterne. Han kunne blive meget skarp og direkte irettesættende, hvis jeg f.eks. efter et budgetkompromis ved forelæggelsen i rådssalen, gjorde opmærksom på, hvilke forslag socialdemokratiet IKKE fik gennemført. I sådanne situationer udbrød han vredt: »*De kan sågu da ikke være med til et kompromis og så bagefter kritisere det*«. Når jeg dertil svarede, at mit partis synspunkter ikke skulle forties, svarede han: »*Nå ja, De har naturligvis et hensyn at tage til Deres vælgere, men Deres indlæg var desværre alt for langt*«. Han var absolut en modstander af lange politiske indlæg og diskussioner. Han var selv kort og knap – hurtig i replikken og ligeså i duplikken. Derfor var det også meget spændende at være hans modspiller. Det krævede indsigt, og at man var særdeles vågen og opmærksom. Han accepterede, at man som modspiller benyttede hans egen form: Skarphed, satire og et ordvalg, der af tilhørere, som ikke kendte ham, blev opfattet som helt uhørt arrogant. Ja, det tillod han modspillerne, men man fik svar på tiltale.

Kompromis og samarbejde

At være Øigaards modspiller var en balanceakt. På den ene side krævede Socialdemokratiet og vælgerne en klar politisk linie, så partiet ikke »druknede« i Øigaard-konservatismen. På den anden side kunne der opnås resultater ved en aktiv medspillen. Som medspiller kunne vi sætte socialdemokratiske fingeraftryk på væsentlige kommunalpolitiske afgørelser. Det tillod Erik Øigaard, selvom han han kunne have benyttet sit absolutte flertal til det modsatte. Som eksempel på samspil eller medspillen fra vor side kan nævnes socialt boligbyggeri, senere kaldet almennyt-

tigt, i dag alment. Der er ca. 1900 almene boliger i Søllerød kommune. Det er ca. 10% af den samlede boligmasse. Hovedparten af disse boliger er blevet til i Øigaards tid som resultatet af klare aftaler mellem ham og den socialdemokratiske gruppe. Det er interessant og karakteristisk for Øigaard, at til trods for, at han var meget lidt begejstret for det almene byggeri, var han formand for samtlige fem sociale boligselskaber i Søllerød Kommune. Han var en fortræffelig formand, som erkendte nødvendigheden af, at der blev bygget socialt-alment til huslejer, som jævne indtægter kunne betale. Han var meget opmærksom på, at der i kommunen måtte være boliger til håndværkere, kommunalt ansatte, servicefolk m.v.. Øigard gjorde det let for sig selv, når der skulle bygges alment. Han valgte som regel at indgå en aftale med den socialdemokratiske gruppe (medspilleren), når der sad en socialdemokrat som boligminister. »*De skaffer byggetilladelsen hos Deres partifælle boligministeren. Jeg bestemmer hvem der skal være administrator*«, var hans besked og bekræftelse af, at en aftale var truffet. Det var vilkårene som medspiller til Øigaard.

Når jeg tænker på den store betydning, Erik Øigaard har haft for Søllerød Kommune – erkendt af med- og modspillere – undrer jeg mig over,

Ved Jørgen Schuncks 25-årsjubilæum som medlem af byrådet i april 1983 var han omgivet af tre borgmestre: Fra venstre Holger Nordkild (borgmester 1974-1979), Birgitta Broberg (borgmester 1979-1985) og Erik Øigaard (borgmester 1959-1974). Endvidere ses hustruen Nancy Schunck.

at han ikke ved navngivning af veje, pladser eller lignende er blevet æret. Da ældreboligerne syd for Vedbæk Station, i nogen tid kaldet »Vedbæk Syd«, endelig skulle navngives, foreslog jeg som formand for byggeudvalget og boligselskaet, at kalde bebyggelsen for »Øigaardparken«. Det vandt aldeles ikke gehør. Og da man fra kommunens side bad om forslag til navngivning af »Gasværksgrunden« (jeg foretrækker »Reprisegrunden«) med nye bebyggelser som genoptræningscentret og plejeboliger, foreslog jeg »Øigaards Have«. Resultatet blev, at navnet »Skovbrynet« blev vedtaget og rost. Jeg undres – også som modspiller.

NOTER

1 Søllerødbogen 2002, side 101 ff.
2 Byplanloven af 1938 forudsatte en ret streng binding af de byplanbestemmelser, der blev udformet. Men et uddybende cirkulære fra 1939 gjorde det klart, at Indenrigsministeriet ville være tilfreds med, at man gjorde rede for hvorledes arealerne skulle disponeres i hovedtræk. Heraf udledtes betegnelsen »dispositionsplan«, der blev det almindelige navn for en bys eller kommunes byplan. Begrebet blev i 1975 afløst af begrebet »kommuneplan«.
3 Se også Søllerødbogen 1998, side 157-158.
4 Det drejer sig om Bikubens bebyggelse vest for Egevang Nord.
5 Højbjerggårds jorder strakte sig oprindelig fra Øverød By til Rudeskov. Det område, der var tilbage omkring gårdens bygninger i 1969 er siden bebygget med Skovlyskolens østlige fløj og med villakvarteret omkring vejen Oksemosen. Højbjerggårds bygninger blev revet ned i begyndelsen af 1970.
6 Langkjærgård lå på hjørnet af Attemosevej og Gl. Øverødvej omgivet af store lindetræer. På arealet er i 2002-03 opført nye bygninger: Et stuehus, et maskinhus/garage, og en lade – omgivet af de store linde.
7 Frede Sylvestersen var medlem af kommunalbestyrelsen fra 1. april 1962 til 24. april 1976
8 Erik Hyldstrup (socialdemokrat) var medlem af kommunalbestyrelsen fra 1. januar 1970 til den 31. december 1985 og fra 1. januar 1990 til den 30. september 1991.
9 Efter at »Børnekolonien Wesselsminde«, der holdt til i den runde pavillon ved Wesselsminde, i 1970 blev flyttet til Hornbæk, prøvede kommunen at bruge pavillonen til ungdomscenter og derpå borgerhus. Det mislykkedes og arealet blev derefter, fra 1977, anvendt til nyttehaver,
10 Det gamle Posthus var tidligere stationen for Nærumbanen i Nærum, fra 1900.
11 Forløbet omkring mageskiftet Tyvekrogen/Wesselsmindearealerne er også beskrevet i »Søllerødbogen« 2002, side 120-124.
12 Udnyttelsesgraden beskriver forholdet mellem etageareal og grundareal.

De små familieportrætter

En illustreret slægtshistorie

Af Jørgen Berg

Med udgangspunkt i sine studier af slægtens spor præsenterer Jørgen Berg sin slægtshistorie over ni generationer. Kun én person fra hver generation omtales og vises med portræt. Den enkeltes rolle i familien omtales. Alle indsættes i en samfundsmæssig sammenhæng, og deres erhverv beskrives nærmere. Historien er således fortalt lidt anderledes end sædvanligt, og kan derfor godt benævnes som en »alternativ« slægtshistorie.

Jørgen Berg, født 1925, var skoleinspektør på Nærumgårdskolen 1964-90. I Søllerødbogen har Jørgen Berg tidligere skrevet følgende artikler: »Nærumgårdskolen 1950-75«, (1976), »Paradiskvarteret« (1981), »Paradisets bjælkehuse« (1993), »Da telefonen kom til Søllerød« (1998) og »Da telegrafen kom til Vedbæk og Skodsborg« (2000).

Slægtshistorier har alle ifølge sagens natur deres eget individuelle persongalleri, hvis skæbner man følger gennem tiden. Beretningerne er derfor højst forskellige, ligesom de skildrede personer og deres forskellige livsforløb er det. Det er jo selve meningen med dem. Men systematisk er de imidlertid almindeligvis baseret på en af to forudsætninger:

Anetavle

Anetavlen, der tager sit udspring i en ofte nulevende person, og beskriver hans forfædres, aners, spor tilbage i tiden. Grafisk set har anetavlen form som en pyramide sat på spidsen. Udgangspersonen, probanden, står forneden og de forudgående familiemedlemmer er anbragt i vifteform opefter. Meget systematisk. For hver generation sker som bekendt en fordobling af personantallet: Vi har to forældre, fire bedsteforældre og så fremdeles.

Efterslægtstavle

Efterslægtstavlen begynder så at sige »omvendt« med en person i fortiden og skildrer hans efterslægt ned mod nutiden. Det vil sige hans børn, børnebørn osv. Her er pyramiden placeret på grundlinien med spidsen opad. Men pyramiden kan godt blive ret »skæv«, for antallet af efterkommere i hver generation varierer jo stærkt.

Anetavle over de portrætterede familiemedlemmer

SLÆGTSLINIE ILLUSTRERET MED PORTRÆTTER

Hovedpersoner	Ægtefæller
Thomas Jensen Thomsen, 1767 – 1815	Mette Cathrine f. Orlof, 1766 – 1843 (intet portræt)
Hans Orlof Thomsen, 1793 – 1866	Ane Margrethe Jensdatter f. Brinck, 1800 – 1885
Villiam Bernsdorff Thomsen, 1822 – 1863	Caroline Christiane Syzette f. Kruse, 1822 – 1912
Ane Margrethe Berg f. Thomsen, 1858 – 1895	Paul Berg, 1855 – 1919
Villiam Berg, 1891 – 1978	Else Berg, 1855 – 1919
Jørgen Berg, 1925 –	Bitten Dircks, 1928 – 1.ægteskab, 1950 – 1978 Jette Bög Jeppesen, 2. Ægteskab, 1978 – 1999
Ulla Berg, 1951 –	Eivind Holbæk, 1937 – 1999
Helene Holbæk Berg, 1981 –	
Jakob Nicholas Holbæk Berg, 2001 –	

Historien om »De små Familieportrætter« er skrevet som en »modificeret« efterslægtshistorie. Nærmere fortalt består modifikationen i, at der kun omtales en person fra hver generation – alle barn af den foregå-

ende. Persongalleriet er således stærkt begrænset i omfang, og mange efterkommere er udeladt. Det er prisen for at opnå overskueligheden.

Udgangspunktet er min tip-tip-oldefar Thomas Jensen Thomsen, født 1767, og hans efterslægt følges igennem otte generationer. Alle de nævnte er portrætterede, men i stedet for et vifteformet efterslægtsgalleri vises således kun en enkelt linie af portrætter. Hertil føjes et portræt af deres ægtefæller. Ingen er udvalgt på grund af særlige fortjenester, de er ganske almindelige mennesker.

»Alternativ« slægtshistorie

For at levendegøre historien er familiemedlemmerne indsat i en samfundsmæssig sammenhæng. Deres erhverv og familiemæssige situation beskrives, så vidt arkivalier og overleveringer har gjort det muligt. Således fremstår denne »alternative« slægtshistorie.

Slægtens »vandringer« afspejler klart den mobilitet, som præger den danske befolkning fra begyndelsen af 1800-tallet og op til vor tid. Man flytter fra landsbyerne over provinsbyerne og ind mod København – den store magnet. Derfra går ruten ofte mod forstæderne, de grønne områder, for så igen for nogles vedkommende atter at rettes mod København.

De her beskrevne familiemedlemmer var således alle bosiddende i Danmark, omend de flyttede noget omkring. Med den store udvandringsbølge i slutningen af 1800-tallet i erindring kunne man måske få mistanke om, at vi er en slægt af »hjemmefødninger«. Men sådan forholder det sig slet ikke. En mere omfattende beretning ville have ladet os følge flere udenvælts skæbneforløb: Et kvindeligt familiemedlem bosatte sig o. 1890 i Brooklyn N.Y. i USA, hvor familien senere tabte sporet af hende. En djærv ung eventyrer var guldgraver både i Klondike og i Australien, hvor han ifølge familie-overleveringen simpelthen »forsvandt«. Mange udvandrere led en krank skæbne. Mere heldig var dog Johan Thomsen fra Lemvig, som i slutningen af 1800-tallet var skibsfører i Østen og senere nedsatte sig som plantagebestyrer i Siam. Herfra vendte han efter 1. Verdenskrig hjem til Lemvig. På sine ældre dage bosatte han sig sammen med sin siamesiske kone, Annie, i en villa på Rudersdalsvej ved Øverød Torv i Søllerød kommune – af alle steder!

Slægtsforskning kan, som det ses, føre os vidt omkring i geografien. Men i denne historie bliver vi i Danmark.

Det er ikke alle mennesker, der kan udtrykke sig på skrift. Men det siges, at der er en bestemt historie, enhver kan skrive: Historien om sit eget liv. I forlængelse af denne tanke kan det være fristende at påstå, at enhver også kan skrive sin egen slægtshistorie. Det kræver imidlertid en større indsats.

Men det lønner sig. Studiet af slægten fører en ad ukendte og uforudseelige stier gennem ukendt terræn. Nye opdagelser venter om næste hjørne. Det er en betagende færd og kan blive en hel besættelse. Til grund for slægtsforskningen og for denne historie ligger nysgerrigheden: Hvem var de mennesker, og hvordan levede de?

Noget om slægtsforskning

Bliver man først besat af slægtsforskningens dæmoner, er der næsten ingen grænser for djævelskaben. Hærskarer af nulevende og fortidige slægtninge marcherer op. Man prøver ihærdigt at skabe orden af kaos og få anerne ind på geled. Man systematiserer utrætteligt og opbygger et stadigt voksende slægtstræ med efterslægtstavler, noter og forklaringer. Man frydes over opdagelserne og systematikken – bliver helt besat. Men der lurer en fare. Forskningen ender let i den rene skematænkning. Stoffet tørrer ind til skemaer og lister over navne, der ikke betyder noget for dem, der ikke kender de omtalte personer.

Et karakterfuldt portræt af min Oldemor, Caroline, Christiane Syzette født Kruse.

Et meget illustrerende eksempel på »den skematiske fremmedgørelse« er en minutiøs edb-udskrift over familiemedlemmer igennem århundreder, jeg fik foræret af en lidenskabelig slægtsforsker i familien. Navne i en uendelighed. Udlagt på gulvet måler udskriften 5 meter. Imponerende. Men hvem var de mennesker egentlig? Hvordan så de ud? Det fik man ikke at vide. Der manglede noget, som kunne give liv i billedet. Ingen orker at se på den slags slægtshistoriske koncentrater ret længe, og de ender – ja hvor? I nederste skuffe, som englænderne siger.

Portrætter skaber liv

Hvordan undgår slægtsforskeren så denne »indtørring«? Svaret er enkelt. Slægtshistorien må så vidt muligt illustreres med portrætter af de omtalte slægtninge. Når vi læser, danner vi os altid i fantasien vore egne billeder af historiens persongalleri. Hvis vi præsenteres for portrætter af de omtalte personer, får fantasien imidlertid et mere realistisk udgangspunkt for en karakteristik. Sådan så tipoldemor altså ud! Hun virker måske lidt dyster på det gamle atelierfoto fra slutningen af 1800-tallet? Men prøver vi at forestille os hende med et smil under kysen, får billedet flere facetter. Er der ikke et fast drag om munden? Hvordan har hun fået alle de rynker? Tankerne myldrer frem. Hvem var hun egentlig? Man får et mere personligt forhold til hende. Portrættet har skabt liv i historien.

Opsporing af familieportrætter

Den engagerede slægtsforsker må derfor straks gå i gang med at efterspore slægtens portrætter. De ligger som regel hos familiens ældre medlemmer.

I en ganske almindelig familie eksisterer de disponible familieportræt-

ter ofte kun fra de seneste slægtled. Før 1800 skal familien helst have været højt på strå, hvis man skal finde portrætter af dem. Almuen havde for travlt med blot at overleve og havde hverken tid eller råd til at blive portrætteret. Men i tiden derefter er der større håb. Omkring år 1800 kom silhuetter på mode og fik stor udbredelse. Omrejsende silhuettører sørgede for, at man også i de fjernere lokaliteter fik familiens profiler klippet i sort papir. I de følgende årtier skaber forskellige former for stik, raderinger, litografier og tegninger øgede muligheder for udbredelsen af vellignende portrætter.

Karrikaturtegninger er en af de mere usædvanlige former for familieportrætter. Her er det min mor Else Berg som i 1925 må agere offer for min far Villiam Bergs særlige talent i denne genre.

Efter 1860 erobrer fotografiet scenen, og udvalget af portrætter stiger nærmest eksplosivt. Fotografering var nemt og billigt, og. selv de fattige gik til fotografen og »blev taget af«, som det hed. Fotografiske atelierer åbnede overalt, udstyret med alle de møbler, portierer og viftepalmer, der gjorde fotografens iscenesættelse perfekt. Atelierfotografier har i det hele taget en tendens mod det opstadsede. »Ofrene« møder op iført det stiveste skrud for tage sig fordelagtigt ud i de afgørende, åndeløse sekunder. Frisurer og påklædning er altid efter gældende mode. Ældre, og måske fattige, familiemedlemmer kan dog let være sakket et par årtier bagud i den henseeende. Stadstøjet skulle holde livet igennem. Folk i arbejdstøj er yderst sjældne. Atelierene leverede de såkaldte visitkortfotos, der er opklæbet på pap, ca. 6 x 10 cm, og som regel påtrykt atelierets navn i glimrende guld. Folk købte dem i større antal og forærede dem til familie og venner. De indsattes i særlige fotoalbums, som lå fremme i dagligstuerne til almindelig beundring.

Med disse mangfoldigheder af vellignende portrætter skabtes en enorm fond af slægtshistorisk materiale. Det er en skat, vi skal passe på. Manglende årstal og personnavne må straks noteres, for et uidentificeret fotografi har kun ringe værdi for eftertiden.

I disse, og senere, fotoalbums samles familieportrætter igennem flere generationer. Her kan man se den enkelte person for sig, og sammen med familien. Man kan søge efter en familielighed, måske særlige træk, som går igen gennem tiderne.

Den kulturelle baggrund

En beskrivelse af slægtens situation i gennem tiderne bør kædes sammen med den almindelige samfundsmæssige tilstand i perioden. I beskrivelsen af en ganske almindelig familie kan man roligt tage sit udgangspunkt i det gamle ord: Vi er alle børn af vor tid. Hvis man beskriver tiden, så siger man samtidig noget om de vilkår, de enkelte personer har levet under. Man afdækker deres rødder, så at sige.

En levende slægtshistorie bør helst indeholde en beskrivelse af de en-

kelte familiemedlemmers erhverv. Det kan sommetider være svært, men vi kan benytte et helt acceptabelt hjælpemiddel hertil. Hvis for eksempel en fjern forfader i arkivalierne blot omtales som *Farver*, så kan vi søge hjælp i håndværkerhistorien. Her er det nøje beskrevet, hvordan en farver arbejdede. Ethvert håndværk havde sine århundredgamle traditioner i valget af arbejdsmetoder og materialer, og lavene vogtede nidkært over fagets udøvere. Derfor kan man med baggrund i den almene viden godt skildre sin forfaders liv som farver, uden at have konkrete oplysninger om hans personlige virke. Det kan medvirke til at give historien større fylde.

MIN SLÆGTSHISTORIE MED PORTRÆTTER OG KULTURBAGGRUND

Med udgangspunkt i ovenstående betragtninger har jeg valgt at skrive en »anderledes« slægtshistorie.

Det er så heldigt, at jeg er i besiddelse af en række portrætter af direkte efterkommere efter min tip-tipoldefar, Thomas Jensen Thomsen (1767-1815). Ved hjælp af disse er denne slægtshistorie opbygget. Der omtales kun en person fra hver generation, og der vises portrætter af hver enkelt. Portrætter af de respektive ægtefæller vises også med en kort billedtekst om deres data. Derved er den før omtalte »indtørring« undgået. Men den valgte systematik medfører naturligvis den store begrænsning, at mange familiemedlemmer ikke omtales. Det er imidlertid en nødvendig omkostning, hvis overskueligheden skal etableres.

Man kan tænke sig andre muligheder. Hvis jeg kunne få adgang til de mange albums, skotøjsæsker og skuffer, som den vidtforgrenede slægt gemmer anernes portrætter i, kunne jeg måske beskrive en rent mandlig linie fra en fjern forfader til den ældste søn i hver efterfølgende generation. Eller en rent kvindelig rækkefølge, fra mor til datter. Det lader sig imidlertid ikke gøre. For mange portrætter er gået tabt gennem tiderne.

Slægtslinien »siksakker« derfor i denne fremstilling imellem mænd og kvinder. Helt i overensstemmelse med nutidens krav om ligestilling mellem kønnene. Det er jo ikke mændene alene, der fører slægten videre, som man tidligere mente – i maskulin selvovervurdering. Herved bliver det muligt at skrive en sammenhængende illustreret slægthistorie over ikke mindre end ni generationer – fra år 1767 til år 2001.

Hver enkelt persons livshistorie fortælles i store træk ud fra mine arkivstudier og er forsøgt indsat i den samfundsmæssige sammenhæng. Herigennem får vi et interessant indblik i en almindelig dansk families livs igennem mere end to hundrede år.

Den vedføjede litteraturliste tjener til oplysning om deres historie og

om den almene kulturelle baggrund for personerne. Den kunne være meget længere, men skal her kun tjene som eksempel på den mangfoldighed af litteratur som kan kaste lys over personernes liv og hverdag. Teksten udformes således, at sondringen mellem det rent personlige og det mere generelle baggrundstof fremgår.

THOMAS JENSEN THOMSEN (1767-1815). TIP-TIP-OLDEFAR

Portræt af Thomas

Det smukke silhuet-portræt i helfigur af Thomas Jensen Thomsen er mit ældste slægtsportræt. Som lille dreng var jeg meget optaget af den fine, sorte mand med den lange pibe og fletning ned ad nakken. Han var bestemt helt anderledes end de mænd, der gik lyslevende rundt i Øverød omkring 1930, og virkede meget fremmed på mig. Men da min far engang sagde: Det er din tip-tip-oldefar, han hed Thomas ligesom din lillebror, så følte jeg, at manden pludselig hørte med til familien. På portrættets bagside har min farfar, Paul Berg, som var gift med Thomas oldebarn, Margrethe, i 1912 skrevet denne »minibiografi«:

Thomas Jensen Thomsen

Født 1767, død 1815, gift med Mette Catrine Orloff, født 1768. Thomas Jensen Thomsen gik indtil sit 16de Aar i skole i Flensborg, og foer derpå nogle Aar til søs på Vestindien, hvorefter han nedsatte sig som kjøbmand i Ringkøbing, blev senere overkæmner og strandingskommissionær, men mistede størstedelen af sin formue ved Reductionen af 1813. Han var stærkt paavirket af de efter den franske revolution herskende frie ideer og retter i sine memoirer heftige udfald mod det da herskende regeringssystem.

Hans kone nedstammer fra en indvandret russisk eller pommersk familie, som siges at være beslægtet med den bekendte russiske familie af samme navn, hvilket dog ikke kan bevises.

Thomas' livshistorie

De omtalte memoirer er desværre ikke fundet. Visse forhold i Thomas liv står derfor lidt hen i det uvisse, hvilket fremgår af teksten Men hovedparten af historien er iøvrigt veldokumenteret.

Thomas blev født 7.7.1767 i Løjt ved Åbenrå, søn af Jens Bernstorff Thomsen. Løjtland var på den tid beboet af folk med stærk tilknytning til den internationale søfart og handel med udgangspunkt i de driftige byer Åbenrå og den nærliggende Flensborg. Efter det livsmønster som også kendes fra Fanø og Ærø. Det er derfor sandsynligt, at Thomas har gået i skole i Flensborg, som både havde latinskole og flere kommunale og pri-

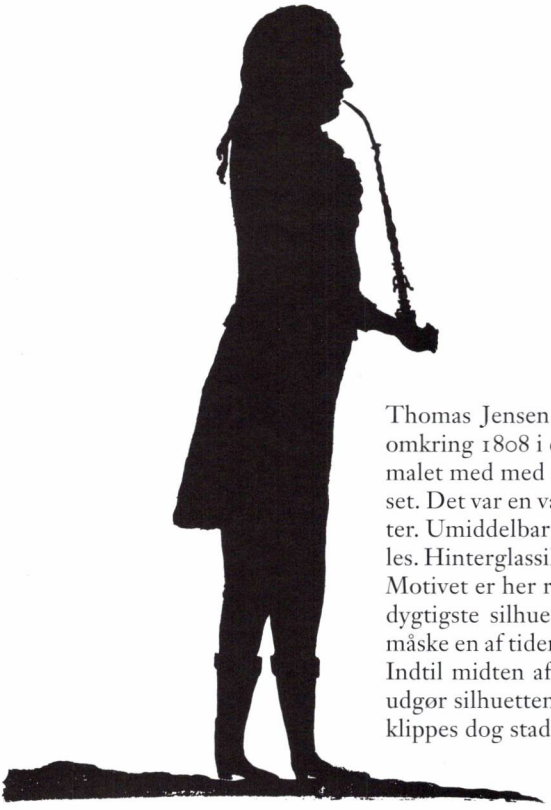

Thomas Jensen Thomsen (1767-1815). Silhuetten er udført omkring 1808 i den såkaldte hinterglas-teknik, hvor billedet er malet med med sort, uigennemsigtig farve på bagsiden af glasset. Det var en vanskeligere teknik end klipning af papirsilhuetter. Umiddelbart kan disse to silhuettyper sommetider forveksles. Hinterglassilhuetter er iøvrigt sjældnere, fordi de let går itu. Motivet er her ret enkelt set og uden de fine scenerier, som de dygtigste silhuettører mestrede. Kunstneren er ukendt, men måske en af tidens mange omrejsende silhuettører, ofte tyskere. Indtil midten af 1800-tallet, da fotografiet vinder udbredelse, udgør silhuetten den væsentligste del af tidens portrætter. Der klippes dog stadig silhuetter i dag. Mål: 13 x 17 cm.

vate skoler. I betragtning af hans senere karriere har han givet fået en uddannelse ud over den, der i slutningen af 1700-årene blev tilbudt børnene i Løjt.

Efter endt skolegang flyttede han til købstaden Varde, hvor han formentlig blev uddannet som farver. Sideløbende hermed førte hans interesse for søværts handel til, at han i 1790 sammen med sin ven Jakob Sahl købte 1/6 af jagten »Ane Marie« på 3½ Commercelæster. Sælger var skipper Jørgen Andersen, Fanø. Thomas ejede også ¼ af en føringsbåd., hjemhørende i Ringkøbing. Disse både førte skibe og laster gennem den vanskelige indsejling til Ringkøbing fjord ved Nymindegab.

Thomas til Ringkøbing

I 1790 flyttede Thomas til Ringkøbing, hvor han sidenhen boede og virkede. De første 20 år lå han støt på kursen, som søfolk siger. Men under slutningen af sejladsen drev han mod katastrofer og forlis.

I Ringkøbings Rådstuearkiv ses, at den 20. december anno 1790 var mødt syv mænd op for *at vinde Borgerskab her i Byen*, og blandt dem var Thomas Jensen Thomsen og hans kompagnon Jakob Sahl. De blev alle bevilget borgerskab og aflagde *deres ed ved opholdne fingre efter loven og derved lovede stedse at være Hans kongelige Maistæt og Arvesuccessoren huld og troe*. Samme år oprettede han en »Foreningskontrakt« med Jakob Sahl om »fælles handel«. Thomas omtales her som farver. Forretningerne gik godt. Men vi befinder os jo også i den »florissante periode«, hvor Danmark i ly af neutraliteten under de store europæiske krige tjente formuer som sjældent før. En del heraf fandt vej til Ringkøbing.

I sommeren 1791 købte han hus i Østergade 35, og samme år blev han viet til Mette Cathrine Orlof, født i Ribe i 1768. Hun var datter af Hans Orlof som var kgl. priviligeret hesteskærer, og kastrerede hingste for at gøre dem roligere og mere tjenlige til arbejde i landbruget. Det var ansete folk af gammel jysk (ikke russisk!) slægt. Nu havde Thomas både hustru, borgerskab, skibsandel og hus. Hvad mere kan man forlange som en frisk 24-årig fra Løjt?

Tobaksfabrikation

I 1792 optages Thomas som medinteressent i en lokal tobaksfabrik, der fremstillede snus og tobak, som interessenterne solgte fra deres boder. Tobakken gik op i røg i de smukke merskumspiber, som nu afløste de gammelkendte kridtpiber. På det viste silhuetportræt er det netop sådan en pibe, Thomas står og ryger på – og tobakken er selvfølgelig fra hans egen fabrik.

Strandings-kommissionær

I 1808 fik Thomas kongelig bevilling som strandingskommissionær i Ringkøbing tolddistrikt. I sin ansøgning bad han om, at Kongelig Majestæt *allernaadigst vil forunde mig bestalling som Strandings Commissair i Ringkøbing tolddistrikt*. Frederik 6. bevilgede Thomas ansøgningen til gavn *for enhver der maatte henvende sig til ham for at begære hans hjælp i anledning af, at skibe i bemældte tolddistrikt maatte indstrande*. Det var et givtigt embede, som skaffede indehaveren gode indtægter.

Tallotteriet

I den turbulente tid efter 1807 med englandskrigene og statsbankerotten i 1813 søgte mange borgere hurtig rigdom ved at spille i et af tidens fristende lotterier. En samtidig forfatter, Justitsråd Winkel-Horn, anklagede Tallotteriet for at fremkalde *svig, alskens forbrydelse, aandsforvildelse og vedvarende samvittighedskval*. Han bad *Dannerfolkets ven (Fr. 6.) tillukke Tallotteriets uheldssvangre svælg, der er værre end pest og kolera*. Men forgæves! Der var nemlig penge i det for statskassen. I 1808 fik Thomas tildelt stillingen som kollektør for Tallotteriet i Ringkøbing, som han passede

punktligt og pålideligt i en årrække. Nu var Thomas efterhånden en velmeriteret borger med succes i erhvervslivet.

I ægteskabet med Mette var der i 1808 fem børn. Familien flyttede til større forhold i Adelgade, og i 1811 er Thomas anført som ejer af to ejendomme der.

Årene frem til 1812 var økonomisk set gode tider. Men derefter kom nedturen både i forretningerne og ægteskabet.

Skilsmisse

Mette og Thomas blev skilt i sommeren 1815. Den 24. Juni 1815 udarbejdede skifteforvalteren grev Sponneck en fortegnelse over Thomas og Mettes løsøre og faste ejendomme. *Til afbenyttelse og brug som grundvold for deres attraaede ægteskabs skilsmisse i henseende til bord og seng.* Ved bodelingen fik Mette tilkendt forældremyndigheden over de to yngste børn, *for hvis opdragelse til sædelighed og dyd hun sørger og og drager omsorg for samt giver det nødvendige klædning og føde.* Derimod overtager faderen at sørge for de tre drenge. Men en ulykke kommer sjældent alene. Af Lottovæsenets arkiv fremgår, at det efterhånden kneb for Thomas at overholde betalingsfristerne. Når han nu pludselig optræder som en dårlig betaler, skyldes det antageligt, at han har mistet en stor del af sin formue under statsbankerotten i 1813, som påskriften bag på portrættet fortæller. Den 10. oktober 1815 indstillede byfogeden, grev Marcus S. V. Sponneck, at man efter familiens ønske fandt en afløser for ham. *Collectøren kand formedelst øjne- og sindssvaghed ei besørge den ham betroede Collection*, hed det.. Thomas blev nu afskediget. Han var syg, ensom og nedgjort. Thomas døde den 1. november 1815, kun 49 år gammel, og blev begravet i Ringkøbing.

Død

Da Thomas døde få måneder efter sin skilsmisse med Mette var der to huse, værdipapirer, bohave og redskaber til fordeling blandt arvingerne. Ifølge folketællingerne boede Mette i Østergade. Hun levede af husflid og havde en pension. Mette døde den 28. September 1843 og blev begravet i Ringkøbing allerede to dage efter. Præsten skrev i kirkebogen: *Døde af smitsom sygdom, skal efter lægens ordre begraves saa hurtigt.* Man har sikkert frygtet en epidemi.

HANS ORLOF THOMSEN (1794-1866). TIPOLDEFAR

Hans blev født i 1794 i Ringkøbing og var Mette og Thomas anden søn. Efter afsluttet skolegang og konfirmation kom Hans i lære som guldsmed i 1808. Vi kender ikke navnet på mesteren, men ved, at Hans kun aftjente tre af de normale seks års læretid. Så fik han øjensynligt lyst til også at lære

urmagerfaget. Hans havde nemlig både kunstnerisk sans og mekanisk snilde.

Hans blev urmager

Hans far, Thomas, skaffede ham en læreplads hos urmager Henrich Meilbye i Seest ved Kolding, gældende for årene 1812-16. Vilkårene blev sat op i en lærekontrakt:

»*Han klæder sig selv. Alt øvrigt, nemlig logie, føde, vask etc., en kristelig omgang i mit hus, nyder han hos mig. Paa grund af, at han allerede har været 3 aar i guldsmedelære, og har en del øvelse i metalarbejde, antager jeg ham som ovenmeldt paa fire aars lære, i hvilken tid jeg med flid og retskaffen mands redelighed, skal søge at uddanne ham i professionen hvad jeg kan, og efter læreaarene er forbi, give ham bevis, at han hos mig har udstaaet lære*«.

Hans Orlof Thomsen (1793-1866). To miniaturer i dobbeltramme. Portrættet af Hans Orlof Thomsen fra omkring 1825 afbilder udmærket hans ansigtstræk. Profilen har en afgjort lighed med den 15 år senere udførte silhuet. De to portrætter supplerer og bekræfter således hinanden.

I midten af 1700-tallet maledes miniaturer almindeligvis på elfenben. Det gav portrættet en særlig, blød tone. Men det var dyrt. I 1800-tallet anvendtes ofte det billigere og simplere papir, som på det her viste kolorerede blyantsportræt. Overfor portrættet af Hans ses hans hustru Ane Margrethe Jensdatter, født Brink (1800-1885). Margrethe blev født år 1800 og var datter af tømrer og skytte Jens Brink. Da hun mødte Hans, arbejdede hun som tjenestepige i Voldbjerg Mølle. Ukendt kunstner. Mål: 22 x 18 cm.

Faderen betalte 100 rigsdaler til urmageren og forpligtede sig desuden til at betale ekstra 100, når Hans var udlært. Da læretiden var udstået og svendeprøven aflagt, tog Hans tilbage til Ringkøbing. I en alder af kun 24 år fik han der borgerskab både som guldsmed og urmager.

Opholdet i Ringkøbing blev imidlertid kun en kort visit. Allerede i 1820 opsagde Hans sit borgerskab i byen og flyttede til Hee 5 km nord for Ringkøbing. Kærligheden kaldte, og i 1820 viedes han i Hee kirke til Anna Margrethe Jensdatter Brink. I kirkebogen omtales han som urmager, men også som boelsmand (mindre gårdejer) på Voldbjerg Vestermark. Nu var den gode håndværker pludselig blevet landmand ude i det barske land. Han kunne åbenbart lidt af hvert. I en årrække virkede Hans som urmager i Hee. Men i 1829 ønskede familien at flytte til Ringkøbing, hvor mulighederne selvfølgelig var større.

Hans ansøgte om borgerskab i byen, men for at opnå det skulle han fremstille et mesterstykke i hvert fag: Et simpelt taffelur uden hus og en moderne fiske- eller sukkerske. Sidstnævnte udførte Hans hurtigt, og den godkendtes af en eligeret borger og to fagfæller, guldsmedene Andersen og Husted. Hvordan den så ud, ved vi desværre ikke.

Da Hans var gået i gang med taffeluret, blev han imidlertid ramt af en ulykke. Kgl. Majestæt Frederik 6. forventedes på besøg i byen, og i den anledning afholdtes en eksersits. Herunder blev Hans så alvorligt kvæstet af en hest, at han ikke kunne arbejde i et år. Omsider blev uret dog færdigt. Det kendes ikke i dag. Hans fik borgerskab som urmager i 1837 og havde nu borgerskab både som urmager og guldsmed. Det var en ret almindelig kombination i de tider, hvor kundegrundlaget var for spinkelt til, at et enkelt af fagene kunne ernære en familie. Urmageriet var imidlertid hans hovedbeskæftigelse.

Hans og Anna købte hus i Nørregade, hvorfra han ifølge folketællingerne drev forretningen indtil sin død i 1866. Det fremgår også, at Hans aldrig havde svende boende. Derimod ses det, at sønnen Villiam var lærling hos ham i 1840.

Urmagerens kundekreds var Ringkøbings borgere, og hertil kom fiskere og bønder fra det ret store opland. En kundekreds, som aldrig havde kunnet rose sig af stor velstand. Hen imod midten af 1800-tallet bedredes konjunkturerne imidlertid. Befolkningstallet steg, og behovet for ure øgede i takt med samfundsudviklingen. Resultatet blev øget salg og indtjening for urmagerne – og altså også for Hans.

Et urmagerværksted var ikke særligt pladskrævende og kunne udmærket indrettes i hjemmet. Urmageren behøvede blot et arbejdsbord place-

ret i godt dagslys. Dette kunne forstærkes med en ophængt vædskefyldt glaskugle, en »skomagerkugle« der samlede lyset. På et mindre værksted som Hans', var der ikke behov for større maskiner, men mest for håndværktøj, og en god øjenlup – især nødvendig for ældre urmagere med svækket syn.

Det fortælles, at en bondemand på Hans ældre dage ytrede forbavselse over, at han endnu kunne se til *»aa gyer klokker i stand«*. Hans svarede: *»I mine unge dage kunne jeg med mine blotte øjne tælle benene paa en mide«*. Bondemanden: *»Mine øjne har nu aldrig været saa gode – men min hørelse! Jeg var engang oppe i taarnet på Ribe domkirke, og da kunne jeg høre fluerne gaa nede paa gaden«*.

En samling af Hans urmagerværktøj er udstillet på Ringkøbing museum. Der kan også ses en lille reparationsseddel smukt trykt med teksten: H. O. Thomsen, Uhrmager, Ringkøbing. Den blev fundet i et gammelt lommeur.

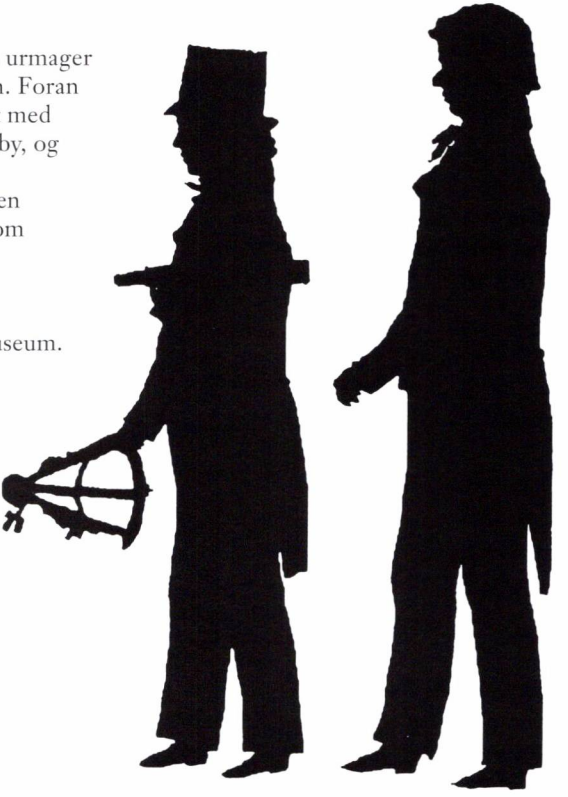

Hans Orlof Thomsen (1793-1866). Til højre ses urmager og guldsmed i Ringkøbing Hans Orlof Thomsen. Foran ham står hans unge lærling iført høj hat udrustet med kikkert og sekstant. Ringkøbing var jo en søfartsby, og urmageren havde sikkert også en funktion som instrumentmager. Lærlingen er formentlig sønnen Villiam. I folketællingen af 1840 er han opført som lærling, bosiddende hos sin far i Nørregade. Profilen med den lange, lige næse har en umiskendelig familielighed med faderens. Silhuetklip fra o. 1840. Tilhører Ringkøbing Museum. Ukendt kunstner. Mål: 23 x 19 cm.

Hans blev guldsmed

Guldsmedekunsten er ikke bare et håndværk, men kræver også kunstneriske evner hos sine udøvere. Det havde Hans. Dengang var guldarbejde alt for dyrt for kunderne, ikke mindst i en fattig købstad som Ringkøbing. Der var faktisk guldsmede, som aldrig så guld på værkstedet! Sølvarbejder udgjorde derfor omkring 90 % af omsætningen i branchen. Ofte medbragte kunderne i de fattige år efter statsbankerotten »umoderne« 1700-tals sølv til omsmeltning. De fremstillede varer bestod hovedsagelig af kirkesølv, krus, dåser, stager, bestik og smykker.

I 1840erne og 1850erne var Hans tilsynsførende »skuemester« for guldsmede, som skulle udføre prøvestykker for at opnå borgerskab i byen. Det var for eksempel en sølvflødekande, indvendigt forgyldt, en sukkerskål, ligeledes forgyldt og en sølvsukkerskål med graveringer.

Hans var en ivrig jæger og var en tid frivillig skytte på en herregård. Den 31. Maj 1854 meddeler byfoged Leuning i Ringkøbing Amts Tidende, at *»urmager Hans Orloff Thomsen under dags dato er constitueret som politibetjent i Ringkøbing by«*. Hans var en agtet borger i byen. Hans døde af »brystsyge« i 1866 og blev begravet i Ringkøbing.

VILLIAM BERNSTORFF THOMSEN (1822-1863). OLDEFAR

Villiam blev født i 1822 i Hee, og han var Hans og Ane Margrethes ældste søn.

Han fik mellemnavnet Bernstorff efter sin oldefar Jens. Navnet kunne godt i familien give anledning til spekulationer om adelige forbindelser, ligesom navnet Orlof gjorde det. Men gåden er endnu uløst. Villiam delte sol og vind lige, og tre af hans børn fik mellemnavnet Bernstorff, mens de andre tre kaldtes Orloff.

Villiam blev urmager

Villiam voksede op i Ringkøbing og stod i lære som urmager hos sin fader. Det omtales i Ringkøbing kirkebog, at Villiam *»har som født i Hee været indført i landrullen, men blev ved sessionskendelse i oktober 1840 udslettet af rullen, da det blev bevist, at han ikke hørte til landrullen«*. Som borger var han ikke værnepligtig og undgik derfor at skulle springe soldat sammen med bønderkarlene.

Omkring 1845 bosatte Villiam sig i Hee, hvor han var født og havde tilbragt sine første år. Hans mors familie boede stadig på egnen. Han etablerede urmagerværksted og virkede derfra som rejsende reparatør af ure i området mellem Ringkøbing og Lemvig. I 1846 blev Villiam gift med Caroline Christiane Syzette Vinding Kruse, der var født i Kolding. I 1847 fik de deres første søn, Hans, og efterhånden fik de

Villiam Bernstorff Thomsen (1822-1863). Portrættet af Villiam er typisk for 1860-ernes populære atelierfotos, de såkaldte visitkortfotos. Personen vises i helfigur, ofte siddende ved et lille bord, omgivet af portierer, viftepalmer og anden udsmykning. Neutral baggrund og et gulvtæppe hører også med. Udstyrsmæssigt er dette billede et af de mere beskedne. Eksponeringstiden var lang, og for at undgå rystelser satte fotografen en bøjle i nakken på »offeret« for at holde hovedet i ro. Det resulterede i en ret stiv holdning. Hænderne anbragtes i en dekorativ position, lyssætning og den fine påklædning bidrog yderligere til at skabe et flatterende portræt af personen. Forestillingen om fotografiets »objektivitet« skal derfor altid modificeres lidt. Der er tale om et arrangeret øjebliksbillede.

Portrættet er det eneste kendte af Villiam og brugt som forlæg for senere udførte kopier. Atelierfoto optaget i maler og fotograf Jørgen Gjørups atelier, som var det eneste i Lemvig på den tid. Mål: 9 x 5,5 cm.

Caroline Christiane *Syzette*, født Kruse (1822-1912). Oldemor. Syzette blev født i 1822 i Kolding som datter af Anna Petrine Nisson og prokurator Christopher Vinding Kruse. Denne slægt har gennem tiden fostret en række fremtrædende jurister, senest den nulevende dr. jur. og forsvarsadvokat Syzette Vinding Kruse. Hun er opkaldt efter vor Syzette fra Lemvig. Syzette var en begavet kvinde, som i familien beskrives som en person med en stålsat vilje.

Portrætfoto af ukendt fotograf. Mål: 9 x 6 cm.

seks børn, hvoraf den yngste, Margrethe, bliver denne histories næste led.

Villiam til Lemvig

I 1850 forlod familien Hee og bosatte sig i Lemvig med bopæl og værksted i Østergade. De havde en stor have anlagt i barokstil.

Lemvig var i 1850erne en lille købstad i god vækst. Der blev anlagt ny havn, og besejlingsforholdene forbedredes ved kanalanlæg. En dampskibsrute etableredes, en god vej blev anlagt til Ringkøbing og en ny skole og telegrafstation opførtes. Forbindelsen med omverdenen forbedredes hermed afgørende. Der var et stort opland, og handelen blomstrede op. Folk fik lidt flere penge mellem hænderne. Ure blev efterhånden en mere nødvendig bestanddel af hverdagen, og det kom Villiams forretning til gode.

I folketællingen 1855 optræder Villiam som *urmager og husfader* i Østergade. Samtidig er anført to urmagersvende, hvoraf den ene er Hendrik Istebech, en *farende svend* fra Hamborg. Fem år senere beskæftigede værkstedet en svend, Villiams yngre broder, og 2 lærlinge. Omsætningen var god. Det var en ren fornøjelse at være urmager i Lemvig. Alt

Fotografi=
Portraiter
aftages daglig, naar det er stille Veir, af
W. B. Thomsens Enke,
boende i Hr. Snedker Hansens
Sted i Vasen.

Fotografi-Portraiter
af berømte Mænd faaes a 24 ß Stykket hos
W. B. Thomsens Enke.

Portraiter,
indfattede i en dansk Skilling, kunne paa Bestilling erholdes hos
W. B. Thomsens Enke.

Fotografi-Rammer
i alle Størrelser og til forskjellige Priser faaes hos
W. B. Thomsens Enke.

Annoncen fra Lemvig Avis nr. 109 i 1864. Det er Syzette som gemmer sig bag titlen *W. B. Thomsens enke.* Atelieret overtoges i 1870-erne af Hansen & Christensen.

tegnede lyst. Men i 1863 døde Villiam pludseligt kun 41 år gammel. Han er begravet i Lemvig.

Efter Villiams død var Syzette alene med syv børn. Deres senere skæbner vidner om driftighed, og illustrerer samtidig den nye tids mobilitet. Verden udvidede sig: Hans blev postmester i Roskilde; Christopher udfoldede sig som globetrotter og guldgraver i Alaska, Sydamerika og Australien, hvor han forsvandt. Johan sejlede på Østen som telegrafist og kaptajn; blev plantagebestyrer i Siam, hvorfra han returnerede medbringende sin kone, Annie, og nedsatte sig som fiskehandler i Lemvig. Senere bosatte han sig på Rudersdalsvej i Øverød (!). Valdemar blev fisker, skipper og baneformand ved DSB i Esbjerg, Helene blev i byen, Margrethe, rejste i 1884 til København, og Peter drog til søs. Der blev meget tomt omkring Syzette. Hun døde som 90-årig i 1912 og blev begravet i Lemvig.

ANE MARGRETHE, FØDT BERNSTORFF THOMSEN (1858-1895). FARMOR

Margrethe var Syzette og Villiams yngste barn og født i Lemvig. Hun gik i Lemvigs nye skole og har sikkert klaret sig godt. Hun var et lyst hoved. Efter afsluttet skolegang kom hun »i huset« hos konsul Andersen i Lemvig. Som tjenestepige deltog hun i husholdningens mange gøremål og lærte derigennem de nødvendige færdigheder for en fremtidig husmor.

Margrethe og Paul

På Sønderbjerg lige over for Syzette boede den unge maler, Paul Berg, og de to unge havde et godt øje til hinanden. De blev forlovede omkring 1874. Det blev til en 10 år lang forlovelse, hvilket ikke var helt ualmindeligt dengang. Det krævede mange års opsparing, før man kunne gifte sig og leve på en håndværkerløn. Paul ville imidlertid se den store verden, og i 1877 flyttede han til København. Derefter var det slut med at gå og flette fingre i Lemvig. Rejsen til Lemvig var både besværlig og dyr. Men de skrev sammen.

Efter tre års arbejde som malersvend i København tog Paul en beslutning, som Margrethe tilsyneladende tog i stiv arm. Han drog til Paris for at arbejde som »farende malersvend«. Først tog han dog et smut til Lemvig for at sige farvel til Margrethe og familien Efter dette korte møde skulle der gå fire år, før Margrethe og Paul sås igen. Men forlovelsen holdt.

Paul i Paris

Rejsen til Paris, »Byernes by« blev formidlet af Pauls onkel, den kendte politiker og Venstrehøvding, Chresten Berg. Han var igennem årene en stor støtte for Paul og Margrethe. Igennem Pauls skildringer af livet i Paris får man et malende indtryk af hans oplevelser og tanker dernede.

Ane Margrethe Berg, født Bernstorff Thomsen (1858-1895). Margrethe fotograferet 1877 i Randers, hvor hun arbejdede som tjenestepige. Fotografiet blev naturligvis sendt til familens medlemmer og også til hendes broder Johan i Østen. Han skrev fra Bangkok: *Hvor har du dog et dejligt ansigt, kære søster; alle der ser det, bliver ganske indtagne deri.* Portrætfoto. Fotograf W. Hølbeling havde atelier på Rådhustorvet i Randers. Mål: 10 x 6 cm.

Han holdt meget af Margrethe, men som god vestjyde gav han sjældent udtryk for det. Tonen over for hende var ofte lettere docerende. Hendes breve savnes desværre. Men man forstår på hans svar, at hun absolut ikke stak op for bollemælk. Paul boede alene i et lille pensionatsværelse på 6. sal, og længslen efter Margrethe og hjemstavnen kunne godt svie.

Margrethe længtes også. Onkel Chresten skriver i julen 1881 til Paul: *»Vi længes efter at se dig, men Margrethe – denne elskværdige og trofaste pige – længes jo vel i øvrigt for os alle«.* Men Margrethe gik ikke bare og trissede i Lemvig. Hun flyttede i 1880 over til Hillerød hos Maren og Chresten Berg. Der var en stor husførelse med megen selskabelighed, og her erfarede Margrethe, hvorledes det gik for sig i det bedre borgerskab. Hun havde det godt, men længtes hjem. I sommeren 1881 skrev hun til onkel Chresten, der skulle til Lemvig: *»Hils dem alle hjemme, jeg længes dog alligevel meget efter dem, men efter min mening er der også kun få, der kan lignes ved dem der på den egn, og det helt over en bank.«* Slægtsfølelsen var stærk.

Hendes mor, Syzette, var nu efterhånden helt alene hjemme i Lemvig, alle børnene var væk. Margrethe tog derfor i 1882 tilbage for at holde hende med selskab. Paul var egentlig imod det, men hun gjorde, som hun fandt rigtigt.

Margrethe og Paul gift

En bosættelse som ægtefolk i Paris ville efter Pauls vurdering blive for svær for dem begge. Måske ikke mindst for Margrethe, som ikke talte fransk og var helt ukendt med forholdene. Det ville blive et liv med hårdt slid i fremmede omgivelser. Deres fremtidsmuligheder var større i København. Efter de mange års adskillelse genforenedes Margrethe og Paul derfor i Danmark i 1884, da han atter satte kurs mod de hjemlige strande. De blev gift i Lemvig kirke om foråret – efter 10 lange års troskab. Der-

Paul Berg (1855-1919). Farfar. Portrætfoto. I 1880-84 var Paul bosat i Paris. Han var dygtig, begavet og hårdtarbejdende. Alligevel blev han i perioder ramt af arbejdsløshed, fattigdom og et liv på kanten af sulten. Der er derfor noget dybt ironisk over portrættet fra Paris, hvor Paul optræder med høj hat og lapsestok iført en elegant frakke med pelsbesat Pelerine-krave og paspolerede lommekanter – som en anden direktør. Han døde i 1919. Fotoatalieret LOUIS SUCCR i Paris havde til huse i Avenue de Clichy nr. 28. Paul boede i nr. 41. Mål: 10 x 6,5 cm.

Ane Margrethe Berg, født Bernstorff Thomsen (1858-1895). Margrethe foreviget i sit stiveste puds i 1882. Fotografen havde sit atelier på Slotsgade i Hillerød, som dengang hed Frederiksborg. Her var Margrethe i huset hos den kendte politiker og bladmand Chresten Berg og hans hustru Maren. Fotografi C. Rathsach 1882. Mål: 10 x 6 cm.

efter bosatte de sig i Nansensgade 34 på det indre Nørrebro i København. Hermed foretog de det store spring til hovedstaden – den store magnet – som tiltrak så mange i den periode.

Samme år blev Paul malermester, og nu flyttede de til Linnésgade 16, hvor de fik både bolig og værksted. De havde gode år sammen der. Men vi ved desværre for lidt om Margrethe tilværelse, udover at hun nu var husmor og mor. Margrethe fødte fem børn. I 1891 fødtes Villiam, som bliver den næste person i denne slægtssaga. En meget vanskelig fødsel i 1893 undergravede Margrethes helbred, og hun kom aldrig til kræfter bagefter. Hun døde i 1895, kun 38 år gammel. En alt for tidlig død. Et hårdt slag for Paul og børnene.

VILLIAM BERG (1891-1978). FAR

Villiam var Margrethe og Pauls tredje barn. Han voksede op i Linnésgade i København og gik i skole i Nansensgade skole. I 1975 fortalte han:

»Skolegangen var så uhyre kedsommelig. Vi havde hver dag en times religion og salmesang, bibelhistorie og Fadervor, men mest om de gamle jødeskrøner om Edens have, slangen og æblet og Ærkeenglen Gabriel med flammesværdet. Det var så utrolig kedsommeligt – alt sammen. Udenadslæren og terperi hele vejen igennem.«

Villiam fik en 10-øre derhjemme, hvis den månedlige karakterbog fandt nåde for det strenge faderblik. Det gjorde den som regel. Villiam var normalt nr.1 i klassen. Han arbejdede allerede fra 7-årsalderen i sin fritid som bud og arbejdsdreng på sin faders malerværksted. Ved skolegangens afslutning blev Villiam tilbudt friplads i De forenede Kirkeskoler, hvor der undervistes i matematik, fysik og fremmedsprog op til præliminæreksamen. Men for hans antiklerikale far var alene navnet »kirkeskole« en pestilens *»Skal du være præst?«* råbte han. Det kunne der ikke være tale om.

Villiam blev maler

Villiam kom derfor i malerlære hos sin far. Dengang rev og blandede malerne selv deres farver på værkstedet. Farver med eksotiske navne som Spanskgrønt, Engelskrødt og Berlinerblåt efter oprindelseslandene. Eller Blyhvidt, Kromgult og Koboltblå efter det metal, de var fremstillet af. Malerne kendte alle disse farver og deres egenskaber og var stolte af deres fagkundskab. *»Hvad kender malere til farver i dag?«* brummede Villiam på sine gamle dage, *»de bestiller jo bare et farvenummer hos farvehandleren.«*

Villiam blev en dygtig maler og mestrede ud over de grundlæggende færdigheder også ådring, forgyldning, marmorering, dekupørarbejde og andre raffinementer. Det kan yngre generationers malere ikke.

Villiam Berg (1891-1978). Selvportræt ca. 1930. Et vellignende selvportræt af Villiam fra 1930. I en karrikatur overdriver tegneren personens karakteristiske ansigtstræk, men portrættet skal stadig ligne. Formålet er morskab eller kritik, men grænsen imellem dem er hårfin. Villiam var en skarp iagttager og mestrede begge genrer. Måske mest den kritiske. Han havde en splint af troldspejlet i øjet, som digteren siger. Karikaturtegning.
Mål: 13 x 9 cm.

Villiam Berg (1891-1978). Far. Villiam fotograferet i 1919 til hans rejsepas til Schweiz. Den nye, sorte hat i blød velour forlener ham med en vis kunstnerisk fremtoning. I Berlin vakte den for megen opsigt, følte han. Derfor rullede han den sammen og stak den i lommen. Den kom dog hurtigt til ære og værdighed igen i Dresden, hvor Villiam havde stor succes som portrættegner.
Mål: 9 x 6 cm.

I Nansensgade skoles oceaner af kedsomhed havde han som tidsfordriv præsteret udmærkede små blyantsportrætter af lærerne. Han malede gode portrætter af familien og drømte om optagelse på Kunstakademiet. Men den plan ville faderen ikke medvirke til. Hvis Villiam ville male portrætter, kunne han jo bare gå i gang. Så det kunne der heller ikke blive tale om. Han fortsatte som svend hos faderen indtil dennes død i 1919. Villiam havde løst borgerskab som mester, men fik ikke lov at overtage faderens firma. Endnu engang torpederede familien hans forhåbninger.

Så sagde Villiam farvel til det hele, inklusive sin forlovede Else, og rejste i juni 1920 til Zürich i Schweiz som »farende malersvend«. Rejseruten gik over det efterkrigsgrå Berlin til Dresden, hvor folk var overstrømmende venlige, og øllet skummede. Gæsterne i »Gasthauset« fik hurtigt øje for Villiams gode evner som portrættegner. »*Jeg har fået et stort ry på mig som kunstner her*«, skrev han i et af sine levende, kærlige breve til Else, »*Til at begynde med tegnede jeg et par af stamgæsterne, men nu kommer folk strømmende til fra alle kanter for at blive »malen«, som de kalder det. Jeg får 5 mark for et billede (75 øre), mere har de ikke råd til at give. Men når jeg kan lave en halv snes stykker på et par timer, så bliver det jo alligevel til penge*«. Efter en ugestid måtte Villiam dog løsrive sig fra denne lukrative guldmine og fortsatte rejsen over München til Zürich. Men inden han rigtigt fik etableret sig, kom der brev fra København. Else var bekymret: »*Mine bælter bliver så stramme. Kom straks hjem*«. Selvfølgelig rejste Villiam straks hjem. Når kæresten er gravid, gifter et ordentligt mandfolk sig med hende. De blev gift i oktober 1920, og ægteskabet holdt indtil deres død i 1978. De bosatte sig først i København, hvor de boede i fem år.

Villiam i »Paradiset«

Allerede i 1910 var Villiam som 18-årig københavner for første gang på cykeltur til Holte, hvor han og mange andre unge københavnere lånte en hytte ved Paradisgården. Her samledes de lørdag-søndage og nød det frie liv. Sang og guitarspil ved lejrbålet endte ofte med en tur til Højbjerg i Rude skov, hvor natteravnene så solen danse. De trætte sov i hytten på sække stoppet med hø. En frimodig kvindelig gæst fra Vesterbro priste stedet: »*Her vågner man, slår døren op, og så er man kraftedemé på landet*!«

Kærligheden til Paradiset førte hurtigt til, at mange af de unge købte grund i kvarteret, hvor de bosatte sig som selvbyggere, mange af dem i bjælkehuse. I 1919 købte Villiam og Else en grund på Vestre Paradisvej. Her byggede Villiam selv sommerhus i 1919 og i 1925 et bindingsværkshus med hjælp af sine to brødre. De byggede senere hvert sit hus på vejen. Stenbroens dage var omme.

Else Berg (1898-1978). Mor. Else var født og opvokset på Vesterbro i København som datter af maler Julius Hansen og Anna, født Hesselberg. Her ses hun i matroskjole, med stråhat og fletninger ned ad nakken. I 1917 blev hun telefonistinde hos KTAS, Københavns Telefon Aktieselskab. Telefonistinder skulle være ugifte indtil 1920, men derefter måtte de godt indtræde i den hellige ægtestand. Det var heldigt for Else og Villiam. Da familien flyttede til Holte i 1925, blev Else overflyttet til Holte central. Her virkede hun indtil centralens nedlæggelse i 1964. Else døde i 1978 kort efter Villiams død og ligger begravet på Søllerød kirkegård. Silhuetklip fra tivoli ca. 1912. Kunstner ukendt. Mål: 13 x 9 cm.

De havde gode år i Holte. Else var telefonistinde på Holte Central, og Villiam arbejdede for københavnske malermestre, som regel som formand. De fik tre sønner, og Villiam sørgede for, at de alle tre fik den videregående skolegang, som hans egen far i sin uforstand havde nægtet ham.

Gode år i Holte

Efter afslutningen af Anden Verdenskrig blev Villiam politisk engageret og indmeldte sig i Danmarks kommunistiske parti. Han blev formand for Holte afdelingen i 1947 og i 1949 formand for fællesledelsen for de fire lokalafdelinger i Søllerød Kommune. Samtidig hermed fik han ansættelse i Malernes Fagforening i København som leder af opmålingsafdelingen. I 1947 valgtes han som næstformand for fagforeningen opstillet af kommunisterne indtil 1949, hvor Socialdemokraterne generobrede magten.

I 1948 begyndte helbredet at vakle, og i 1956 holdt han op med at arbejde. Hans gamle kærlighed til kunsten resulterede i adskillige oliekridtstegninger og malerier, hovedsageligt landskabsmotiver og portrætter. Villiam døde i 1978 og ligger begravet på Søllerød Kirkegård.

JØRGEN BERG, FØDT 1925. MIG SELV

Jeg er født og opvokset på Vestre Paradisvej i Holte som Else og Villiams anden søn.

Min opvækst i Holte

Paradiset var dengang et godt kvarter at vokse op i: Småsøer med haletudser, ubebyggede grunde og Rude skov, hvor drenge kunne bygge huler uden voksen indblanding. Mine første fem skoleår foregik i Øverød skole. Skolens motto var *Kærlighed opbygger*, hvilket ikke helt harmonerede med de mange ørefigner, lærerne uddelte. Men når dansklæreren læste historier, blev man helt fortryllet.

I mellemskolen og realklassen på Holte Gymnasium fra 1937 til 1942 mødte jeg en stab af dygtige og engagerede lærere, som praktiserede en

Jørgen Berg (1925 –). Mig selv. Her ses forfatteren en forårsdag i 1945 iført rigtig manchetskjorte, slips og en pæn jakke – den eneste jeg havde i årevis. I knaphullet glimter det smukke kongemærke i rød emalje og sølv med Chr. d. X.s monogram og årstallene 1870-1940. Udgivet i anledning af majestætens 70-års fødselsdag. Et nationalt symbol i besættelsesårene; men det udtrykte også en undersåtlig hengivenhed, som faktisk var i absolut modsætning til min antiroyale og oprørske holdning. Men det pyntede!. Portrætfoto. Mål: 6,5x 6 cm.

avanceret undervisning. En virkelig foregangsskole respekteret af både elever, forældre og skolefolk. I tidens ånd dyrkede jeg meget sport: Gymnastik, håndbold, forbold og bordtennis.

Lærerrådet anbefalede, at jeg fortsatte min skolegang i gymnasiet. Men sådan var planen ikke. Jeg skulle være isenkræmmer og få succes i forretningsverdenen. I min monumentale umodenhed tænkte jeg ikke nærmere over den plan.

Jeg begyndte derfor som lærling hos isenkræmmer Scheel Larsen på Strandvejen i Hellerup i sommeren 1942. Hermed indledtes, hvad jeg længe opfattede som en ren slavetilværelse. Forretningens åbningstider resulterede i en arbejdsuge på minimum 66 timer. Det var hårdt, men jeg kunne jo ikke »rende af læren«, som man sagde.

Arbejdet bestod i oprydning i butik og lagre, rengøring, budtjeneste, lagerarbejde og ekspedition. På benene hele dagen. Ømme fødder! Men chefen var venlig, og tonen i firmaet god. Jeg fandt dog efterhånden tid til andre aktiviteter ved siden af.

Illegalt arbejde

I sommeren 1943 gik jeg ind i illegalt arbejde. Jeg omdelte det illegale blad *Frit Danmark* og solgte antinazistiske bøger. Ved juletid 1943 var jeg til »ansættelsessamtale« hos sabotøren Hans Edvard Teglers med dæknavnet *Anders*, som rekrutterede nye folk. Til stede var også afdelingsle-

deren *Berg* og *Bertha* med mistænkelig hårfarve og pistol i baglommen. Jeg blev »ansat« med dæknavnet *Bent Jørgensen* og udstyret med falsk identitetskort lydende på dette navn. Som medlem af organisationen *Holger Danske* deltog jeg derefter i forskellige illegale aktiviteter resten af krigen. Det var ikke helt ufarligt. I maj 1945 kom freden som bekendt, og jeg var stadig på banen. Samtidig hermed blev jeg udlært som isenkræmmer og ansat som ekspedient.

Politisk aktiv

I årene 1945-50 var jeg politisk interesseret og aktiv i Holte afdelingen af Danmarks kommunistiske parti, som jeg forlod i 1957. Jeg var begyndt at tænke over tingene. I november 1946 blev jeg indkaldt som soldat i Værløselejren, og fra foråret 1947 gjorde jeg tjeneste som motorordonnans ved Den Danske Brigade i Jever i Tyskland. Jeg så de tyske storbyer i ruiner og det førhen stolte tyske »herrefolk« reduceret til fattige, udsultede tabere. Som talsmand for kompagniet deltog jeg i forskelligt arbejde for velfærdsorganisationen Folk og Værn.

Derefter bestod jeg Handelseksamen på Købmandsskolen og fortsatte på Den Danske Købmandsskole i London i efteråret 1949. Også London havde sine ruiner, og englænderne, sejrherrerne, var på smalkost. Et æg om ugen! Jeg blev udpeget til Senior Student, talsmand for de studerende.

Jeg blev lærer

Efter min hjemkomst blev jeg i 1950 gift med Bitten Dircks. Vi boede først i Danmarks første kollektiv *Røde Oktober* i Hellerup, men fik snart en toværelses lejlighed i Virum.

Forretningslivet var i modstrid med mine venstreorienterede synspunkter. Jeg besluttede derfor at læse til lærer på Københavns Aftenseminarium. Det var min egen plan. Loyalt støttet af Bitten – uanset de dermed forbundne afsavn. Min tidsplan var stram: Hjemmearbejde og familieliv om formiddagen. Kontorarbejde fra 12 til17. Undervisning fra kl.17,15 til 22. Hjemkomst i Virum kl. 23,00. I fem år. »Slavelivet« i Hellerup forekom nu som en ren drivertilværelse. På seminariet mødte jeg studerende af en særlig støbning, målbevidste og seje. Jeg var i de studerendes råd og formand i et par år. I 1956 bestod jeg lærereksamen.

Jeg var ansat på Rundforbiskolen i syv år. Formand for fælleslærerrådet. I 1963 viceinspektør på Nærumgårdskolen og i 1964 inspektør. Vi flyttede til Nærum.

1960erne betød et nybrud inden for skoleverdenen. Jeg var optaget af nye ledelsesformer og støttede tankerne om uddelegering af ansvar og kollektiv ledelse. Sammen med den unge og entusiastiske lærerstab gik

Bitten Lilian Elisabeth, født Dircks (1928 –). Min første hustru. Bitten er datter af toldforvalter Aksel Dircks og hustru Elisabeth. Bitten er født i Odense, men opvokset også i Krusaa og Nykøbing Falster. Vi blev skilt i 1977. Bitten er gift og bosat i Farum. Fotografi fra vores bryllupsrejse til Salzburg i 1950. Mål: 9 x 8 cm.

Eva Berg. (1954 –). Datter. Eva er født i Virum og vokset op i Holte og Nærum. Efter realeksamen fra Rundforbiskolen tog hun HF-eksamen som adgangsbillet til uddannelsen som pædagog på Holte Børnehaveseminarium. I en længere årrække virkede hun i forskellige børneinstitutioner, men har måttet opgive dette arbejde på grund af en arbejdsskade. Hendes store musikalitet udmøntedes i et aktivt engagement både med guitar, sang og violin. En halv snes år deltog hun yderst aktivt i musiklivet i Folkets hus i Stengade, hvor hun spillede violin i et folkemusikensemble og instruerede i folkedans. Musikken spiller stadig en stor rolle i hendes liv.

jeg i gang med udviklingen af såvel den daglige undervisning som de mere musiske sider af skolelivet: Musik, teater og kunstudstillinger. Det kom der alt sammen en god skole ud af – i et inspirerende samarbejde med forældrekredsen.

Mine to ægteskabelige sejladser bød på meget godt. Først 27 års kammeratlig sejlads med Bitten, støt på kursen, med to søde døtre. Barometerstand *Normal*. Efterfulgt af 24 år med Jette, hvor barometeret registrerede vekslende tilstande fra *orkan* over *stille* til *smukt*. Ved påmønstringen af det nye besætningsmedlem, datteren Marie, i 1984 stod barometeret afgjort på *smukt*.

I 1990 gik jeg på pension og kunne, fri som fuglen, vælge aktiviteter efter behov.

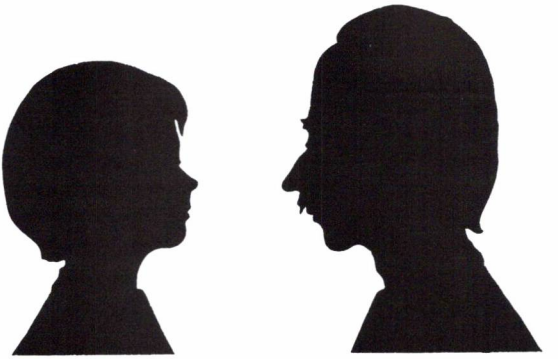

Jette Berg, født Bøg Jeppesen, 1946. Min anden hustru. Familietraditionen med silhuetportrætter fristede til gentagelse, da Jette og jeg skulle giftes i 1978. På forsiden af bryllupsinvitationen vistes et dobbeltportræt af brudeparret. Silhuetten blev klippet i Tivoli. Jette er født i 1946 som datter af direktør Børge Bøg Jeppesen og hustru Ena, født Nielsen. Fra 1977 ansat som lærer i Hørsholm kommunale skolevæsen. Sideløbende hermed uddannede hun sig som kunstner. Hun har udstillet malerier med succes flere steder og arbejder nu på et lokalt atelier ved siden af lærerjobbet. Jette er mor til Marie, født 1984. Silhuetklip af Inger Eidem. Mål: 13 x 10 cm.

Min plan var nu at undgå administration og formandsposter. Jeg har studeret kunsthistorie på København Universitet og arbejdet som frivillig i Verdensnaturfonden og Flygtningehjælpen. Jeg er engageret lokalpolitisk i Socialdemokratiet og i bestyrelsen for Søllerød Kunstforening. Formand (!) for bestyrelsen i »Nærumport«, som er en afdeling af Søllerød Ældreboligselskab. Arbejdet i Søllerød Museum og Byhistorisk Arkiv har min store interesse, og jeg har skrevet en del lokalhistorie. I fritiden sejler jeg på Furesøen.

Marie Berg (1984 –). Datter. Marie gik først i skole på Nærum skole og senere på Dronninggårdskolen. Efter 9. Klasse blev hun optaget på gymnasium i Nyborg, hvor hun nu bor. Gymnasiets internationale islæt med elever fra det store udland har givet Marie mange gode inspirationer. Gymnasiegangen harmonerer fint med hendes videbegærlige og engagerede natur, og hun suger til sig af de mange inspirationer. Det er Maries ønske at studere videre efter Studentereksamen år 2003. Portrætfoto. Mål: 6 x 8 cm.

Ulla blev født på Virum Fødeklinik. Her var ledelsesstilen barsk og uden hang til sentimentalitet. Moderens tilstedeværende under fødslen var tålt, men faderens absolut ikke. *Mænd besvimer bare og ligger i vejen.* Tag plads udenfor. Uanset faderens fravær gik fødslen dog godt. Bitten klarede det fint alene. Ulla var helt uanfægtet.

Ullas skolegang fandt sted på Fuglsanggårdskolen i Virum, Øverød skole og Nærumgårdskolen i takt med familiens flytninger. På sidstnævnte skole bestod Ulla Realeksamen i 1967. Så fulgte tiden på Akademisk Kursus, et spillevende uddannelsested. Alle de oprørske og nye 1960er-ideer florerede. De studerende var noget ældre end gymnasielever i almindelighed. Ullas sidemand var brandmand. Det var et miljø, Ulla følte sig tiltrukket af, og der bestod hun Studentereksamen i 1970. Den første og hidtil eneste student i denne slægtskrønike.

Uddannelsen fortsatte på Hellerup Seminarium, hvor Ullas liniefag var engelsk og håndgerning. To krævende fag, som hun havde naturlige anlæg for. Sprogøre og sans for alle syningens finesser, som tilskæring,

Ulla Berg (1951 –). Min ældste datter. Med svaj i hatten og et forsorent glimt i øjet er Ulla her fotograferet af sin tilkommende ægtemand, Eivind Holbek. Året var 1980, og stedet Farum.
Foto Eivind Holbek 1980. Mål: 12 x 9 cm.

Min ældste datter blev lærer

quiltning og paspolerede knaphuller. Hun bestod lærereksamen i 1975.

Således rustet var Ulla nu klar til mødet med folkeskolens elever. Hun flyttede til det hyggelige Kerteminde og fik ansættelse på en skole i det nye Vollsmosekvarter i Odense. Konfrontationen med eleverne der var dog for hård. Ulla søgte ny ansættelse som lærer i Helsinge kommune og med bopæl i Farum.

I 1982 blev Ulla viet til Eivind Holbek af selveste Johannes Møllehave, som under den efterfølgende frokost underholdt selskabet med muntre anekdoter, plirrende øjne og skæve grin. I de følgende år helligede Ulla sig familiens trivsel i Farum. Ægteskabet vaklede imidlertid og blev opløst i 1992. Ulla bosatte sig derefter i Nærum med datteren Helene.

I de senere år har Ulla, helt i pagt med sine dybeste interesser, arbejdet meget med fremstilling af sølvsmykker i en gammel teknik med rødder helt tilbage til vikingetiden. Her viser hun det talent for kunstneriske og håndværksmæssige udfoldelser, som har præget familien helt tilbage til hendes tip-tipoldefar Hans Orlof Thomsen, der som bekendt var sølvsmed i Ringkøbing.

HELENE HOLBEK BERG, FØDT 1981. MIT BARNEBARN

Helene blev født år 1981 i Hørsholm og havde fornøjelsen af at kunne deltage i sine forældres bryllup i Farum – kun 9 måneder gammel. Iført rød joggingdragt og fløjlstøfler. I femåret 1984-89 boede familien på Islands Brygge. Her begyndte Helene sin skolegang i Skolen på Artillerivej, en avanceret skole med et vist »Lille skole«-præg.

I 1993 flyttede Helene sammen med forældrene til Holte. Hun blev nu Søllerødborger og elev i Ny Holte skole. Efter forældrenes skilsmisse flyttede hun med moderen til Nærum i 1991. I 12-15års alderen var Helenes store lidenskab hestesporten. Hun mødte troligt hver dag op på Holte Rideskole og striglede, børstede, fodrede og rørte yndlingshesten. Ridning i skov og mark med enkelte luftture og bratte nødlandinger gav et ekstra vrinsk til den friske sport.

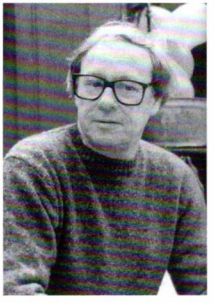

Eivind Holbek (1937-1999). Svigersøn. Eivind blev født i 1937 i Gentofte. Han blev uddannet til autoriseret el-installatør. men virkede kun som sådan i kortere perioder. Hans hovedvirke faldt inden for lærlingeundervisning på EFG – skolerne på Frederiksberg og Amager. Han var ledende faglærer og levende optaget af undervisningen og fremstilling af forskelligt apparatur hertil. Derudover forfattede han lærebøger til brug i undervisningen. Eivind og Ulla blev gift i 1981.

Helene Holbek Berg (1981 –). Mit barnebarn. Helene er, efter et ophold i England, bosat i Farum, hvor hun har travlt med at indrette sig sammen med sønnen Jacob. Hun er optaget af sine fremtidsplaner og ønsker at uddanne sig til elektriker lige som sin far Eivind. Familiens fascination af håndværket fornægter sig ikke! Helene blev »taget«, som det hed, når man blev fotograferet på hendes tip-tipoldemor Syzettes tid, af Søllerød Museums fotograf Ole Tage Hartmann i Holte i 2003.

Helene klarede sig godt i skolen, som hun forlod efter en veloverstået 9. klasseprøve, med en fin beherskelse af det engelske sprog. Hun var træt af det tjekkede og højglanspolerede Holte-miljø, og ønskede frisk luft og albuerum. Det fik hun via et ophold på Efterskolen ved Nyborg, hvis motto var *Bøvl og Begejstring* til illustration af skolens demokratiske linie. Tonen var rustik, men hjertelig. Hjemkommen derfra deltog Helene i et kokke/tjener-kursus i København. Hotelbranchen havde længe interesseret hende, og hun satsede på en karriere i branchen. I slutningen af 1999 drog hun til England til sit første udenlandsjob på et hotel i Manchester. Derfra til byen Emsworth i Sydengland, hvor hun fik job på et gammelt hotel »The Crown Hotel« som tjener og assisterende manager. Hun blev forlovet med en ung englænder, Nicholas Jordan, og flyttede sammen med ham. De fik sønnen Jacob. I sommeren 2001 flyttede Helene med Jacob tilbage til Danmark og er nu bosat i Farum.

JACOB NICHOLAS HOLBEK BERG, FØDT 2001. MIT OLDEBARN

Jacob blev født den 14. juni 2001 i Chichester i England. Allerede en måned efter fløj hans mor til Farum, hvor de bor. Han taler godt, og fuld

Jacob Nicholas Holbek Berg.
Født 2001. Oldebarn.
Jakob er en frisk dreng og levende interesseret i omverdenen. Efter en lang dag i vuggestuen var han ikke oplagt til fotografering, men mere optaget af fotografens kattekilling, der legede på gulvet.
Foto: Ole Tage Hartmann 2003.

af energi moser han rundt i huset til moderens glæde – og af og til bekymring. Jacob er det niende og foreløbig sidste led i denne lange slægtskrønike, der begynder med hans fem gange tipoldefar Thomas Jensen Thomsen fra Ringkøbing. Vi håber alle sammen, at det må gå ham godt her i livet.

EN KORT SAMMENFATNING

I denne slægtshistorie bevæger vi os igennem Danmarkshistorien i en periode på over 200 år. Fra slutningen af det 18. århundrede og ind begyndelsen af det 21. århundrede. Samfundsudviklingen har været enorm. Den videnskabelige og tekniske revolution, stigende velstand, ændrede sociale forhold, krige og kriser præger tiden. Al det ligger naturligvis som basis for slægtens vilkår, men det vil føre for vidt at komme ind på det her. Enkelte forhold skal dog omtales.

Fra land til by – og til forstad

Som håndværkere med borgerbrev har slægten, repræsenteret ved Thomas, Hans og Villiam, i den beskrevne periode først haft bopæl i købstæderne Ringkøbing og Lemvig. Derefter drog Margrethe og hendes mand, Paul, i 1884 til København – den store magnet. Deres søn Villiam forlod allerede i 1925 stenbroen og flyttede til et villakvarter i Holte. Den nye tids store mobilitet skabte en frigørelse fra de foregående århundreders bofasthed, og slægten vandrede ad de samme ruter, som en stor del af befolkningen fulgte. Fra de mindre byer til København og derefter ud i de friere områder, dog stadig i kontakt med byen.

Håndværkere

Slægtens erhvervsvalg har i mere end 150 år været præget af ønsket om tilknytning til håndværket. Thomas var farver, Hans urmager og guldsmed og Villiam I. urmager. Margrethe blev gift med en maler, Villiam II.

og undertegnede har som sløjdlærer, hus- og bådejer syslet med både pensel og sav. Slægt og venner var naturligt nok hyppigt håndværkere, og de unge voksede op i et miljø bestemt af håndværkerens faglige stolthed, sans for kvalitet og arbejdsomhed. Det har utvivlsomt sat sig spor i karakteren og resulteret i en solid jordforbindelse, et praktisk greb om tilværelsen og sans for betydningen af en sund økonomisk basis.

Siden midten af 1900-tallet har samfundsudviklingen budt på nye muligheder i de unges erhvervsvalg. Jeg og min datter Ulla fik en læreruddannelse.

Kvindefrigørelsen

Et af de mest betydningsfulde træk i perioden er udviklingen mod kvindens frigørelse og ligestilling. Hendes urgamle rolle som moder, ægtefælle og husmoder ændres betydeligt. I 17-1800-tallet defineres kvinden ud fra hendes forhold til en mand. Mette Orlof hed Hansdatter efter sin far, og da hun i 1791 giftede sig med Thomas Jensen Thomsen, blev hun madam Thomsen. Efter hans død omtales hun som købmand Thomsens enke. Da Syzette Thomsen i 1864 bekendtgjorde åbningen af sit fotoatelier var signaturen: W. B. Thomsens enke. Men da Ulla Berg i 1980 viedes til Eivind Holbek Mortensen, valgte hun at beholde efternavnet Berg. Datteren Helene har efternavnet Holbek Berg. Denne nye valgfrihed vidner om kvindens ret til egen identitet.

De samme tre kvinder kan også illustrere kvindens udvidede adgang til uddannelse og valg af erhverv. Mette var husmoder, og sådan var det. Syzette var husmor, men blev fotograf i 1864 efter mandens død. En af pionererne på kvindens vej til ligeret. Ulla fik som en naturlig ting i 1970erne mulighed for blive student og uddanne sig som lærer. Helene rejste som 18-årig alene til England for at uddanne sig i hotelbranchen. De valgmuligheder og frihedsgoder fik Mette ingen andel i, og de ville formentlig have forekommet hende ufattelige.

Portrætteknikker

De her anvendte portrætteknikker repræsenterer kun et lille udvalg af de eksisterende typer. Man kunne måske have været så heldig at disponere over diverse miniaturer, medallionportrætstik, daguerreotypier, ambrotypier, raderinger, xylografier, træsnit, litografier, linoleumssnit, farveklip, holografier eller andre af den brogede buket af udtryksmidler, perioden kan opvise. De kunne i så fald have vist de pågældende personer i forskellige situationer og skabt flere tolkningsmuligheder. Men de har ikke været til disposition.

Ønsket om at kunne påpege en vis familielighed, der nedarves gennem tiderne, er nærliggende. Et forsigtigt forsøg herpå kunne i min slægt være

en teori om, at mange af familiens kontrafejer prydes af *store næser!* På silhuetterne af Thomas og hans søn Hans ses næser af pæn størrelse, men om det ansigtstræk nedarves, er det vanskeligt at vurdere. Dertil er det foreliggende portrætmateriale desværre for begrænset og ufyldestgørende. I øvrigt bliver slægten via giftermål blandet med andre slægter, og herved sker naturligvis en udviskning af oprindelige ansigtstræk. Der findes i familien en del personer med dette særpræg, men om der er tale om et egentligt slægtspræg kan være vanskeligt at afgøre.

Familiefølelse

Familiefølelse er et helt kapitel for sig. Ofte opfatter folk deres egen familie som noget meget specielt. Der er tale om en samhørighed, som bunder i både følelse og fornuft. Somme tider stivet af ved en udtalt familie-narcissisme: Vi, i VORES familie ... I tidligere tider var familien noget mere stabilt, ofte baseret på et arbejdsfællesskab. Nutidens opsplittede familier har nok vanskeligere ved at bevare familiefølelsen, men noget af den vil sikkert altid bestå. Hvis man vil styrke den, er slægtsforskning et godt middel hertil. Man kommer til at holde af disse fjerne forfædre. De bliver helt levende for en, og man ser sig selv som et enkelt led i en lang kæde af mennesker.

LITTERATUR

De aktuelle folketællinger, kirkebøger, borgerskabsprotokoller, byfogedarkiver, skifteprotokoller mv. har været anvendt. Desuden er der samlet oplysninger fra en række breve og skrifter i familiens eje.

Ad. Bauer: *Det kongelige danske Classelotteri.* Illustreret Tidende. 1870.

Anne Margrethe Berg m. fl.: *Kvindfolk.* Bd. 1. Gyldendals Bogklub. København. 1984.

Villiam Berg: *Om Paradiskvarteret i Holte.* Søllerødbogen 1981.

Et bidrag til klasselotteriernes historie i Danmark. »Fra alle lande« Bd. 6. 1867.

J. I. Bøgner: *Ringkjøbing Bys Historie.* Ringkøbing. 1942.

Chr. A. Bøje: *Danske guld og sølv smedeværker.* Bd. 2. Politikens forlag. København. 1982.

Jørgen Duus: *Silhuetter – skygger på væggen.* Nyt Nordisk forlag Arnold Busck. København. 1998.

Vagn Dybdahl: *Håndværkets kulturhistorie.* Bind 3. Håndværksrådets forlag. København. 1983.

Poul Ellerbek: *Ringkøbing – set fra Østergade.* Bollerup Boghandels forlag. Ringkøbing. 1989.

Gombrich: *Kunstens historie.* Gyldendal. 15. udgave. Gyldendal. København. 1990.

Louis E. Grandjean og Albert Fabritius: *Den lille Portrætkunst.* Gyldendal. København 1949.

Elo Harfort: *Trævlerødder – alternativ slægtshistorie.* Dansk Historisk Håndbogsforlag ApS. København. 1984.

Egon Heldgaard m. fl.: *Gamle fabrikker i Ringkøbing. 1. Tobak. Papir.* Amtscentralen. Ringkøbing. 1985.
Historikergruppen Fempas: *Det arbejdende folks kulturhistorie.* Bd. 2. SID/Fremad. København. 1988.
Holger Hjelholt m.fl.: *Flensborg bys Historie.* Bd. I og II. Hagerups forlag. København. 1953.
J. Søndergaard Jacobsen: *Lemvig Købstads Historie*. Lemvig museum. 1969.
Jens Lampe og Holger Hertzum-Larsen: *Bidrag til urmageriets historie i Ringkøbing amt.*
Rigmor Lillelund og Torben Skov: *Guldsmede i Ringkøbing i 1800-årene.* I FRAM, Ringkøbing amts museer. 1984.
Malernes fagforening 1881-1981. København. 1981.
Aage Marcus: *Danske portrættegninger fra det 19. Århundrede.* 1950.
George Nellemann og Jan Danielsen: *Gamle danske håndværk.* Politikens forlag. København. 1971.
Carl Lindberg Nielsen: *Ringkøbing Købstads Historie.* Ringkøbing Byråd. Udateret.
Bjørn Ochsner: *Fotografer i og fra Danmark til og med 1920*. Odense. 1986.
Jørgen Røjel: *Holger Danske rejser sig.* Samleren. 1993.
Hans Edvard Teglers: *Kæmp for alt, hvad du har kært-*. Gyldendalske Boghandel. 1946.
Hans H. Worsøe: *Håndbog i slægtshistorie.* Politikens forlag. København. 1997.

SØLLERØDBLADET

UGEBLAD FOR BEBOERE OG NÆRINGSDRIVENDE

I SKODSBORG, VEDBÆK, HOLTE OG NÆRUM POSTDISTRIKTER.

Nr. 1 | Lørdag den 6. Januar | 1917

Lokalaviserne

Det stod i avisen 1917

Af Morten Trommer

Byhistorisk Arkiv – Søllerød Museum råder over en komplet samling af lokalaviser. Med deres overvejende lokale stof og først og fremmest lokale synsvinkel, kan disse, udover at give et udmærket tidsbillede, afspejle Søllerød Kommunes udvikling frem mod i dag.

Den ældste lokalavis i arkivets samling er Søllerød Sogns Tidende, der udkom første gang 19. januar 1915.

Morten Trommer er født i 1953 i Gl. Holte. Han er nysproglig student. Har studeret historie og italiensk ved Københavns Universitet. Han har over en årrække i 1990'erne lejlighedsvis været tilknyttet Byhistorisk Arkiv, hvor han bl.a. har lavet en registratur over arkivets ca. 600 kort. Har siden 1. februar 1998 været fastansat på Byhistorisk Arkiv – Søllerød Museum.

SØLLERØD SOGNS TIDENDE 1917

Søllerød Sogns Tidende blev trykt på Nordre Birks Bogtrykkeri, Lyngby. Den udkom hver Lørdag og kostede 3 kr. om året. Avisen startede året med en ny redaktør, *Carl Roed*, Fortunvej 5, Lyngby. Dette var ifølge Roed en midlertidig foranstaltning, da grosserer *Vilh. Johansen*, Holte senere skulle overtage redaktionen. Dette skete aldrig og sidste nummer af Søllerød Sogns Tidende udkom den 24. marts 1917. I perioden med Roed som redaktør skete en mærkbar forringelse af avisen. Annoncerne

fyldte ca. 75% af avisen. Det lokale stof indskrænkede sig til referater af sognerådsmøder. Derudover bestod avisen af tilsyneladende tilfældigt udvalgte artikler fra andre blade og aviser. Avisen indeholdt få fotos og stort set aldrig lokale.

SØLLERØDBLADET 1917

Søllerødbladet udkom hver lørdag og kostede 2 kr. om året. Den havde *E.F. Selbo* både som udgiver og redaktør. Avisen havde redaktion i villa »Lindely«, Søllerødvej 19.

Søllerødbladet udkom sidste gang den 31. marts 1917. Årsagen hertil var ifølge Selbo, at Danmark på grund af verdenskrigen var kommet så langt væk fra normale tilstande, at disse nærmede sig noget, der lignede nødstilstande. Ydermere gjorde de urolige tider, at blikket blev vendt mod verdensbegivenhederne og at borgerne derfor ikke interesserede sig for lokale forhold, »Tiden er ikke til at bekymre sig om vore egne begrænsede Glæder eller Bekymringer *en miniature*, og vi maa som Følge heraf tage i Betænkning at vedblive med et Foretagende som »Søllerødbladet«, der dog naar alt kommer til alt, ikke kan siges at høre til de nødvendige Foranstaltninger«.

Søllerødbladet bragte lokale fotos hver uge, annoncerne fyldte ca. 30% af avisen. Der var adgang for læserne til at komme med indlæg og denne mulighed blev brugt flittigt. Avisens upolitiske linie, som Selbo ellers havde lagt vægt på ved flere lejligheder, blev brudt under optakten til Sognerådsvalget 15. marts 1917.

Valget og optakten hertil optog megen spalteplads i Søllerødbladet, hvor der var en livlig debat blandt de borgerlige partier. I avisen opfordre-

de Selbo vælgerne til at stemme på de konservative. Han frygtede at en splittelse på højrefløjen skulle bane vej for et socialdemokratisk flertal. Han anklagede flere gange Venstre og De Radikale for at være skyld i en splittelse af de borgerlige vælgere og dermed skade højrefløjens sag. Disse udtalelser fik både Venstre og De Radikale til i skarpe indlæg at kritisere Selbo og avisen, her anklagede de Søllerødbladet for at, »drive en ren ensidig og stokreaktionær Højrepolitik og det af den allerældste Skole«. Selbo svarede i ligeså skarpe vendinger. Det er dog værd at bemærke at avisen bragte disse kritiske indlæg.

I det år Søllerødbladet eksisterede, blev det borgernes talerør. Det var her den lokale debat foregik og med den livlighed, der udveksledes meninger, var der intet der tydede på at borgerne havde mistet interessen for lokale forhold. Det var derfor overraskende, at Selbo valgte at stoppe avisen med den begrundelse, at verdensbegivenhederne skulle stjæle interessen for det lokale stof. At avisen stoppede, virkede da heller ikke planlagt fra Selbos side, da han ugen før den gik ind, søgte en medhjælper, da arbejdet med avisen, »krævede mere tid, end en enkelt mand kunne afse«. I sin afsked til læserne udelukkede Selbo ikke muligheden for at avisen kunne genopstå, »Det er vort Haab, at Læserne og vore Venner blandt disse vil bevare »Søllerødbladet« i en venlig Erindring; saaledes, at naar vi i Dag foreløbig tager Afsked med dem, at det da ikke bliver et Farvel, men snarere et venskabeligt – paa Gensyn!«

Den efterfølgende samling af artikler fra de to aviser er udvalgt for at give et indtryk af nogle af de begivenheder, der fandt sted i lokalsamfundet. Enkelte er medtaget for at illustrere, hvad der optog sindene ikke kun i lokalsamfundet, men også udenfor. Nogle er rene stemningsbilleder.

DE KOMMUNALE VALGLISTER

06.01.1917

og Hjælpekassevalglisterne bliver fremlagt til Eftersyn i Dagene mellem den 16. og 31. i denne Maaned. Folk, der er i Restance med Skatten, bliver slettet.

Man passe paa, altsaa!

SUKKERKORTENE

06.01.1917

Torsdag var, som bekendt, den første Dag Beboerne kunde faa udleveret Sukkerkort og Udleveringen foregik hos Skatteopkræver *Bruhn* i Søllerød.

Et af de ugentlige lokale fotos i Søllerødbladet viste den 13. januar 1917: *Parti fra Nærum.* »Naar man kommer fra Søllerød ad Kirkestien, kommer man ind i Nærum gennem den paa vort Billede viste Gyde med de hundredaarige, gamle, lave Huse. Her er Poesi og Stemning, det er saadan en gammel, malerisk Gyde, Kunstneren opsøger; og saa slaar han sig ned paa Stedet med sit Stafeli og sin Malerkasse, mens Gadens Ungdom i de første Dage maabende stirrer paa Lærredet, og Fjerkræet holder Græsset nede mellem brostene langs Husene, naar saa Foraarsudstillingen kommer, falder man i Ekstase over Sujettet og ønsker at kunne købe dette«. . . .Vejen på billedet findes ikke mere, den hed Kirkevej. Fotografiet viser den ende af Kirkevej der løb ind i Nærum og som blev kaldt Kirkestrædet. Husene her blev for de flestes vedkommende nedrevet i 1970'erne. I dag eksisterer kun et af Kirkestrædets huse, det nuværende, Rundforbivej 245. Dette hus er dog blevet ombygget flere gange siden. Foto: Frk. Frida Madsen.

Fra den tidlige Formiddag til efter Mørkets Frembrud stod Folk i Rækker helt ud paa Søllerødvejen, saaledes at vi tør sige, at der aldrig har været et lignende *run* til Skatteopkræveren som i Torsdags; og dog var det ikke lutter søde Ord der faldt fra Folk, der gik derfra med Sukkerkort i Lommen efter at have ventet en lille Time i Regnen.

(Søllerødbladet)

SØLLERØD SOGNERAAD. MØDET DEN 10. JANUAR.

13.01.1917

Raadets første Møde i det nye Aar, var lig det sidste Møde i det gamle Aar. Medlemmerne er stadig lige veltalende og sparer ikke paa Ordene. Mærkeligt er det derfor heller ikke, at det offentlige Møde varede i 5 Timer.

Dagens Sensation var en Skrivelse – nærmest formet som en Reprimande – som Vejudvalget havde tilsendt Sogneraadet i Anledning af den ny Vej, der skal anlægges over Frydenlunds og Enrums Jorder. Kampen rasede blandt Medlemmerne, saa til Tider den parlamentariske Forhandling blev tilsidesat. Lars Jensen rasede, Vejudvalget skulde efter hans Mening rigtig klappes af, Kaptajn Billenstein stillede Ændringsforslag, som

blev forkastet med 8 Stemmer mod 3, og Petersen mente, at Vejudvalget gjorde Nar af Sogneraadet.

En Tid saa det ud til, at det var Ingeniørkontoret der skulde have Skylden for Skrivelsens (Reprimandens) Afsendelse, men i det yderste Øjeblik rejste Vejudvalgets Formand, Kbmd. Steger, sig, bleg men fattet, og reddede Situationen ved at tilkendegive, at det var ham, og ingen andre, der havde affattet Skrivelsen (Reprimanden.) Et Øjeblik efter havde Stormen lagt sig, og der var atter Fred og Idyl i Salen.

VINTERSPORTEN

27.01.1917

Sidste Søndag blev en stor Dag for Københavnerne, Hele Hovedstaden var herude for at dyrke Vintersport, – der meldes om hundrede Tusinde ved Klampenborg.

Paa en saadan Dag faar man ret Øjnene op for, hvilken Betydning Vintersporten burde have i vort Sogn. En væsentlig Grund til, at Folk strømmede her ud, var vel nok den Reklame, der var gjort i Bladene for en Kælkebakke ved Sydranden af Rudeskov i Nærheden af Rudersdals Kro.

Kongevejen fra Holte Stationsvej til Rudersdal var sort af Mennesker, paa Vejen strømmede folk saa tæt som paa Østergade i Strøgtiden. Kaner og Automobiler og lange Rækker af Kælker drog i et ustandseligt Tog ud af Vejen for at komme frem til Kælkebanen, og dens Debut var god.

Den største Betydning fik denne Begivenhed dog nærmest ved den Lære, der kan uddrages deraf. Bakken viste sig velegnet til Kælkning, den laa bekvemt for Publikum, der havde Kroen at falde tilbage paa; men da den blev stillet overfor det store Publikum, fik man hurtigt Manglerne at føle. Slitagen var større end Snelaget kunde taale, og det uagtet Bakkens Bredde tillod, at man anlagde nye Baner ved Siden af den Første.

Publikum var ved at rive Huset ned over Kroværten, der til Tider ikke var i Stand til at tilfredsstille dets Fordringer, men Tilstrømningen overgik ogsaa alle Beregninger. Endelig viste det sig ogsaa, at Statsbanerne, selv ikke paa Nordbanen der dog synes at være indrettet paa stærk Trafik, var i Stand til blot nogenlunde at betjene Publikum.

Der var et Liv og en Færden med Kælker og Kaner paa alle vore Veje, der genlød af frisk og glad Latter, om Kap med Kanebjælderne, fra de glade Mennesker, der nød den herlige Vinterdags Solskinsstemning, og for Sognet som for Københavnerne blev det en lige fornøjelig Dag. Der var fuldt af Mennesker paa alle vore Restauranter – ja, selv paa de nu saa moderne alkoholfri Traktørsteder.

Kun een virkelig Mislyd gav sig til Kende, og den skyldtes Statsbaner-

ne, for disse var Dagen i Virkeligheden noget af en Skandale, og det hjælper kun lidt, at Statsbanerne selv indrømmer det gik galt, – det kunde vi, der bor herude, med Sikkerhed have forudsagt!

(Søllerødbladet)

HOLTE GRUNDEJER- OG KOMMUNALFORENING

27.01.1917 afholdt i Tirsdags Møde paa Ny-Holte Hotel for Foreningens Medlemmer med Venner og Bekendte.

Dagsordenen var Foredrag af Fuldmægtig i Skattedirektoratet Hr. cand. Jur. *Vilh. Buhl* »Hvorledes skal jeg udfylde min Skatteblanket?« med efterfølgende fælles »Smørrebrødsbord«.

Forsamlingen var ikke talrig, der var kun mødt ca. 30 Mennesker, og de frøs bitterligt, fordi Salen ikke var opvarmet, et Forhold, som vi ikke mener, at Foreningen kan være bekendt.

Foredraget gav det samme Indtryk som de mange andre Foredrag, vi har overværet angaaende Skatteansættelserne: at Overskatteraadet ser Sagen ud fra Synspunktet, at det gælder at presse det mest mulige ud af Folk! Det er der jo i og for sig ikke noget at sige til, og derfor var Diskussionen ogsaa ret mat.

(Søllerødbladet)

SØLLERØD KIRKE

03.02.1917 Den Reserveudgang, der længe har været Trang til, er nu anbragt i Korets nordre Side i Form af en dobbeltfløjet Dør.

(Søllerødbladet)

VALGFORBEREDELSER

10.02.1917 I *vort Sogn* er Stillingen saaledes, at de borgerlige Partier, naar de slutter sig sammen, kan have Majoritet indenfor Sogneraadet overfor Socialdemokraterne.

Det radikale Parti er kun svagt repræsenteret, og Venstrepartiet er saa godt som uden Betydning.

Hovedparten af Vælgerne er konservative, vi skal blot nævne, at det konservative Folkepartis Vælgerforening her i Sognet tæller ikke mindre end 400 Medlemmer. Til Sammenligning skal anføres, at Socialdemokraterne i 1913 mønstrede 695 Vælgere.

Det er paa Grundlag heraf, at vi tidligere har udtalt, at de borgerlige

»Nærum er sandsynligvis Sognets ældste Boplads. Byen omtales allerede i 1186 under det latinske Navn Niartharum, og dens Jorder strakte sig før Jægersborg Hegns Anlæg helt ud til Kysten. Nærum ligger omtrent midt i Søllerød Sogn og har i ældre Tider været Samlingsplads for Sognebeboerne. Den har fra gammel Tid været et yndet Landliggersted for Københavnerne, hvad der ikke er saa underligt, da den lige til vore Dage har bevaret Præget som Landsby med ægte gammeldags Gyder og Smøger, sit henrivende Gadekær og sine mange straatækte Smaahuse, hvoraf vi paa vort Billede bringer et typisk Eksempel. I tidligere Tid gik der en Dagvogn fra Klampenborg til Nærum, men saa kom Lyngby – Vedbækbanen, og saa mente man, at der vilde opstaa en Guldalder for Byen; dette blev dog kun en Drøm, Banen blev aldrig det for Nærum, som man havde ventet, men derfor er det dog ikke sagt, at Byen stagnerer. Det er driftige Folk, der bor i Nærum, og Byen vokser jævnt. Den ligger ved den brede Vej, der forbinder Østsognet med Vestsognet, ligger i sin smilende Idyl og venter paa de store Fremtidsmuligheder«. Søllerødbladet den 3. februar 1917.
Foto: Frk. Frida Madsen.

Partier *ikke har Raad til Splittelse*. Disse Partier repræsenteres væsentligst af »Det konservative Folkeparti«, der rummer saa godt som alle de Vælgere, der ikke blindt vil følge Socialdemokratiets Parole, og det vil aldrig kunne finde sig i, at en borgerlig Gruppe Vælgere under Paaskud af at tjene t. Eks. Mellemstanden, det uafhængige Mellemstandsparti, det selvstændige Mellemstandsparti eller hvilke andre pyntelige Navne, man nu

»Det Billede, vi i Dag præsenterer vore Læsere, viser et Parti af Hovedlandevejene mellem Holte og Skodsborg, et Stykke af en af Hovedfærdselsaarene gennem Søllerød Sogn, nemlig det Sted, hvor Vejen fra Skodsborg efter at have passeret Nærum By fortsættes i sydvestlig Retning ned mod Egevang og Nærum Kostskole. Det smukke, stilfulde, gamle Hus med den pyntelige Indkørsel er sikkert kendt af de fleste af Sognets Beboere, det staar, som en af de Bygninger, der præger Nærum By«.... Det stod i Søllerødbladets billedtekst den 10. februar 1917. Endnu en gang var det et foto af lærer ved Holte højere Almenskole Frida Madsen, avisen bragte. Det stilfulde gamle hus lå på Nærumvej 346, senere ændret til Nærum Hovedgade 52-54, det blev nedrevet i 1962.

vil komponere, vil søge at indsmugle et Overtal af radikale Medlemmer i vort Sogneraad. Dersom de Radikale her i Sognet ønsker en Repræsentation, bør de opstille deres egen Liste; *alle andre bør samles om én samlet borgerlig Liste!*

(Søllerødbladet)

SØLLERØD SOGNERAAD. MØDET DEN 12. FEBRUAR

17.02.1917

Et Par Minutter i 4 tog vi Plads i den hyggelige og lune Sal, der nu skulde huse os de første 2-3 Timer, men hvor man i øvrigt befinder sig udmærket, blandt smilende og elskværdige Sogneraadsmedlemmer, der før Mødet ganske naturligt i Smaaklynger hist og her udvekslede Meninger om

næste Maaneds kommunale Begivenhed: Sogneraadsvalget! Vi hørte tilfældig, hvorledes man i et Hjørne forsøgte at klare for hinanden Begrebet: »borgerlig« og »ikke borgerlig«. Ja, hvad er hvad? Er her en Kløft mellem eller ikke? Hvor ligger Forskellen? Vi er jo dog alle sammen Borgere og »borgerlige« – hvis man da ikke ligefrem er født Lensgreve! – – Naa, men nu var Kl. 4, Formanden trængte til at sige et borgerligt Ord, han slog paa Klokken, og Mødet var aabnet.

BILLEDHUGGER P. BENTSEN-PEDERSEN

17.02.1917

Villa »Solhøj« paa Malmmosevej i Holte, har i disse Dage i Ler fuldført en Gruppe i overnaturlig Størrelse forestillende en Moder, der giver sit spæde Barn Die.

Gruppen, der skal udføres i italiensk Marmor, er bestilt af en af Sognets Rigmænd til Opstilling i hans Have, hvor den vil komme til at staa paa en Granitsokkel, der bliver udhugget som en Bænk. Selve Figuren er 1,75 m høj, og den raa Marmorblok, i hvilken den vil opstaa, vejer ikke mindre end 6000 kg.

Billedhugger B-P, der vil være de fleste af vore Sognebeboere bekendt baade her ude fra og gennem hans forskellige Arbejder, der har været udstillede paa Foraarsudstillingerne paa Charlottenborg, har bedt os meddele, at hans Atelier paa Malmmosevej er tilgængeligt i Morgen Søndag mellem 12 – 3 for alle, der har Interesse af at tage dette hans seneste Arbejde i Øjesyn, og vi skal blot tilføje, at det lille Svip ud til Atelieret ikke fortrydes.

I Atelieret vil man desuden finde flere Udkast til de Arbejder, Kunstneren allerede har udført, saaledes Lars Dinesens Gravmæle, et dansende Par fra Grøndalshuset, den afdøde Oldermand for Snedkerlavet, Overretssagfører Rostrup o. fl. a. Arbejder, foruden en Del smukke Gravmæler.

(Søllerødbladet)

HR. REDAKTØR!

24.02.1917

Hermed et Spørgsmaal, der er blevet gjort til Genstand for et Væddemaal og derfor nedlægges i »den store Brevkasse« alias »Søllerødbladet« til velvillig Besvarelse:

Er den almindelige Alderdomsunderstøttelse, der hele Landet over tilstaas enhver trængende, som er fyldt 60 Aar, Renterne af Kong Christian IX's og Dronning Louise´s Guldbryllupslegat, som nogen mener, eller er

den vedtaget ved Lov, som det fra anden Side menes, og – i sidste Tilfælde – hvornaar er denne Lov vedtaget, og hvad Navn har den?

A. T.

*

I Henhold til Lov af 27. Maj 1908 om Alderdomsunderstøttelse til værdige trængende udenfor Fattighjælp er enhver, der er fyldt 60 Aar og kendes værdig berettiget til Alderdomsunderstøttelse.

Red.
(Søllerødbladet)

CARLSMINDE

03.03.1917

I Søllerød By ligger Carlsminde, som er en af Sognets smukkeste Lystejendomme, med en stor og prægtig Park, der stedse har været berømt for sin Skønhed.

Gaardens Historie gaar helt tilbage til 1755, da den ejedes af en tysk Baadfabrikant og Kattuntrykker ved Navn Peter *Wasserfald* i Forening med Overkrigskommissær Joh. *Kersting*.

Som et Eksempel paa et datidigt Lyststed anfører vi fra »Søllerød Sogn i Fortid og Nutid«, at det ene Hus bestod af fire Stuer, Køkken og Spise-

Carlsminde, Søllerødvej 30. I dag ejet af Venstres Landsorganisation. Foto vist i Søllerødbladet den 3. marts 1917.

kammer, med Loft over hele Huset, og det andet, mindre Hus var indrettet til Stald og Tørvehus; dertil laa en Kaalhave – og mere var der ikke. Ejendommen var købt for 650 Rdlr. Eller omtrent 3000 Kr. i Nutidens Penge.

Navnet Carlsminde fik Ejendommen i 1804, hvor den ejedes af Fru Bolette Rudolphine *Berg*, og i 1811 laa Ejendommens Bygninger, som de nu ligger. Haven var større end Søllerødgaards og allerede den Gang anlagt i engelsk Stil. Ejendommen har selvfølgelig været paa mange Hænder ned gennem Aarhundredet, og vi skal kun nævne, at Carlsminde i 1874 købtes af Komponisten Emil *Hartmann*, der i syv Aar havde sin Sommerbolig her ikke langt fra sin berømte Fader I. P. E. *Hartmann*, der som bekendt boede i Nærum.

I 1881 solgte Hartmann Carlsminde til Kammerjunker Georg Fred. *Bentzen*, hvis Dødsbo overdrog den til Gehejme-Etatsraad *Glückstadt*. Nu oprandt der en Storhedstid for Carlsminde, det ene Grundstykke efter det andet lagdes til Ejendommen. Paa en Del af det nyerhvervede Areal anlagde Glückstadt ved Havearkitekt *Erstad Jørgensen* en vidtstrakt Park. I 1910 overtoges Ejendommen af Sønnen, Bankdirektør, Etatsraad Emil Glückstadt.

Nu ejes Carlsminde af Grosserer *Dethlef Jürgensen*.

(Søllerødbladet)

SOGNERAADSVALGET

17.03.1917

Paa Valgdagen i Torsdag skinnede Solen, det var let Frostvejr, Vejene var tørre, og da Valghandlingen begyndte Kl. 10, strømmede Vælgerne livligt til Valgstederne.

Annonce i Søllerødbladet den 10. marts 1917.

Alt tydede paa, at Valget vilde gaa godt, og da Resultatet forelaa om Aftenen, faldt det som en Bombe, at Stemmeoptællingen havde givet Socialdemokratiet Overtallet i Sogneraadet.

Socialdemokraterne var selv ikke mindst overraskede over Resultatet, de havde kæmpet stærkt, deres Køretøjer havde gennemtravlet Sognet, gamle, svage Folk, der ikke havde været ude i flere Aar, maatte ud at stemme, og Partiet mønstrede, som vi havde ventet, ca. 900 Stemmer – nøjagtigt 922.

De antisocialistiske Partier, Listerne B og C, arbejdede tilsyneladende ligesaa ufortrødent, men de ejede ikke hele den Kampstemning, som besjælede Liste A-Tilhængere. I alt for høj Grad traf man Ægtemænd uden deres Hustruer eller omvendt, ligesom flere Familier ikke mødte fuldtalligt op. I disse Kredse kan den paagældende Agitation, der anvendes fra Modpartiets Side, ikke gennemføres.

Med dette Valg gør saaledes vort Sogneraad Springet ind i de socialdemokratiske Sogneraads Rækker. Hvor meget vi end maa beklage dette, kan vi dog ikke undgaa at bemærke, at da Socialdemokraterne endnu ikke er i Flertal i Befolkningen, maa de sikkert føle sig bundne til at optræde med den fornødne Skønsomhed. Vi skal ikke drøfte Spørgsmaalet om, hvorvidt de kan bevare deres Flertal i Raadet i Fremtiden, det vil i høj Grad afhænge af den stærke Tilflytning, der finder Sted herude.

Hvad der nu gennemføres, maa Socialdemokratiet bære Ansvaret for, og vi tør sikkert gaa ud fra, at dette Forhold vil være adskilligt sundere, end det, der vilde blive Tilfældet, naar Socialdemokratiet ved de Radikales Hjælp saa sig i Stand til at gennemtvinge deres Ønsker uden officielt at staa som ansvarlige for Følgerne.

VALGRESULTATET

17.03.1917

Det vil have Interesse for vore Læsere at blive bekendt med, hvorledes Afstemningen faldt ud ved Valgstederne.

I Vedbæk fik:

Socialdemokraterne	486 Stemmer
Radikale	133 Stemmer
Konservative	225 Stemmer

I Holte fik:

Socialdemokraterne	436 Stemmer
Radikale	156 Stemmer
Konservative	453 Stemmer

I Vedbækdistriktet er Socialdemokraterne saaledes langt stærkere end de

to andre Partier tilsammen, medens Socialdemokraterne i Holtedistriktet end ikke engang naaede op på Højde med de Konservatives Stemmeantal. Socialdemokraternes stærke Stilling skyldes saaledes næsten udelukkende Forholdet i den østlige Del af Sognet.

Vi skal i den Anledning bemærke, at naar der paa Valglisten er opført 2792 Vælgere, saa rummer dette Tal ca. 400 Vælgere, der som Sommerbeboere har Ret til selv at vælge, om de vil afgive deres Stemme i Sognet eller i deres Vinterkommune. Dersom disse havde stemt herude, vilde de derved fuldstændig have kuldkastet hele Billedet af Afstemningen.

Der stemte 64-65 % af hele Vælgerantallet, men regner man kun med Vinterbeboerne, naar Stemmeprocenten tæt op mod 80.

(Søllerødbladet)

SOGNERAADET

31.03.1917

Søndag d. 1. April begynder vort nye Sogneraad sin Virksomhed. Foreløbig kan vi glæde os over, at Socialdemokraterne har valgt Entreprenør *Lars Jensen* til Formand. Hr. Lars Jensen har siddet 20 Aar i Sogneraadet og har saaledes en lang og interessant Virksomhed bag sig.

Der ses fra mange Sider med Tillid til *Lars Jensen*, han skal nu vise sig denne Tillid værdig, nu da han fra at være den kritiserende træder over i den ledende Stilling.

SØLLERØD SOGNS TIDENDE 19. JANUAR 1915 – 24. MARTS 1917

Område: *Søllerød Kommune.* Trykkeri: *Nordre Birks Bogtrykkeri, Lyngby.* Redaktører: *A. Lauridsen, Holte (19/1-20/2.1915 & 11/1-30/12. 1916), E.F. Selbo, Holte (27/2-25/12.1915), C.Roed, Lyngby (6/1-24/3. 1917).* Redaktion: *Villa »Eltu«, Morlenesvej 24, Holte (19/1-20/2.1915), Villa »Solskrænten«, Malmmosevej, Holte (27/2-25/12.1915) Villa »Eltu«, Morlenesvej 24, Holte (11/1-30/12.1916. Fra 14/10 husets navn ændret til Villa »Hill House«). Fortunvej 5, Lyngby. (6/1-24/3.1917).* Udgivelseshyppighed og -tid: *1 g/uge, lørdag.* Pris: *3 kr./år.*

SØLLERØDBLADET 1. APRIL 1916 – 31. MARTS 1917

Område: *Søllerød Kommune.* Udgiver og ejer: *E.F. Selbo.* Redaktør: *E.F. Selbo, Holte.* Redaktion: *Villa »Solskrænten«, Malmmosevej, Holte. (1/4-1/10.1916) Villa »Lindely«, Søllerødvej 19, Holte. (1/10 1916-31/3. 1917).* Udgivelseshyppighed og -tid: *1 g/uge, lørdag.* Pris: *2 kr./år*

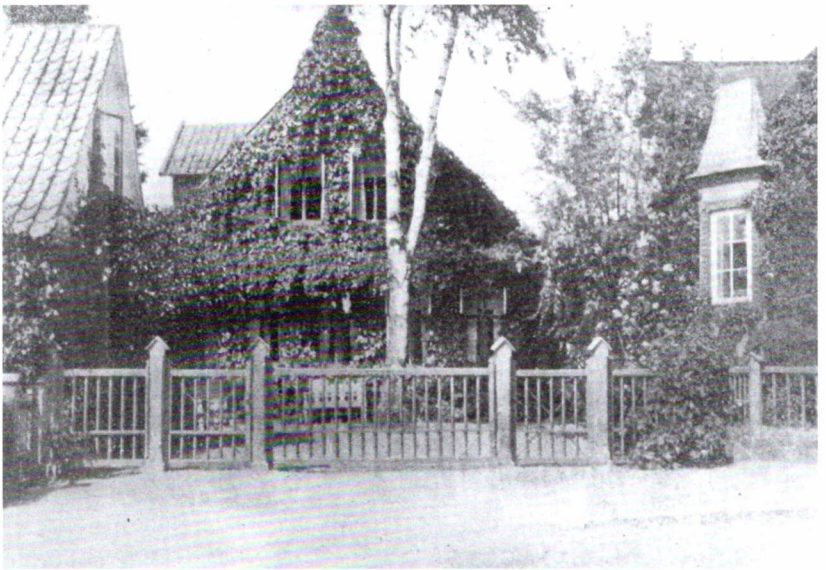

Den nu nedrevne villa »Lindely«, Søllerødvej 19. Det var her Selbo med hustru og søn flyttede ind den 1. oktober 1916. Familien havde lejet sig ind i villaens sidehus, som de delte med tre andre. Det var ligeledes herfra Søllerødbladets redaktion og ekspedition blev drevet. Huset lå i bekvem afstand fra Søllerød Kirke ved hvilken Selbo var klokker og cantor.
Foto fra Søllerødbladet den 17. marts 1917.

Søllerød Museum – Mothsgården

Beretning 2002

Af Niels Peter Stilling og Jens Johansen

UDSTILLINGER

Fra 2001 fortsatte i 2002 udstillingen *Glædelig Jul* – en udstilling om polske juletraditioner arrangeret i samarbejde med Statens Etnografiske Museum i Warszawa. Den var vel besøgt, også efter nytår. I alt havde Museet 2.700 gæster under denne udstilling. Derefter blev Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommunes 60-års jubilæum i 2002 markeret med en udstilling *Det bedste fra Søllerødbøgerne*. Den blev til i et tæt samarbejde med Selskabet, idet man søgte frem til én artikel i hver af de ca. 60 Søllerødbøger 1942-2002, som i udstillingen blev illustreret med genstande og billeder. Det blev en kalejdoskopisk og inspirerende gennemgang af de skiftende interessefelter igennem de 60 år. Den stod kun i syv uger, men havde dog knapt 1.100 besøgende. Flere har beklaget dens ophør. I den herlige sommer, fra den 17. maj til den 20. oktober 2002,

Ved åbningen af »En Tur i Skoven« – miljøminister Hans Christian Schmidt flankeret af borgmester Erik Fabrin (th) og museumsinspektør Niels Peter Stilling (tv). Foto 17.5.2002 Kirsten Schmidt.

vistes de originale tegninger til forsiderne til brochureserien »Vandringer i statsskovene«, skabt af Poul Andersen gennem 38 år fra 1964 til 2002. Næsten 125 fine malerier af danske landskaber med titlen *En Tur i Skoven*. Miljøminister Hans Christian Schmidt åbnede udstillingen, der i øvrigt var forsynet med skovhistorie, historier om brug af skoven mm. Men publikum tog udstillingstitlen på ordet – og gik i skoven i stedet for at gå på udstilling. I de fem måneder kom blot knapt 2.700, dvs. pr. dag ikke mange flere end det antal, der besøger Museet med andre ærinder. Tre uger senere åbnedes udstillingen *Pigedrømme* – med dukker af alle aldre og typer, dels af Museets egne samlinger, dels – og især – udlånt af dukkesamlere. Det rygtedes i den grad, at flere gik forgæves endda før åbningen, den 8. november. Frem til nytår besøgte næsten 2.500 dukkeudstillingen, hvortil kom besøget i januar 2003, således at besøget til den udstilling blev i alt 4.169. I hele året 2002 havde Mothsgården 7.799 gæster. Det var kun godt halvdelen af besøget året forinden, der var på 14.493. Tendensen er ret klar – de udstillinger, der appellerer til de kvindelige gæster, der er det kulturbærende publikum, når det gælder udstillinger, får mange besøgende. I 2001 trak en kjoleudstilling, en smykkeudstilling og en polsk juleudstilling de mange gæster, mens der kun var én udstilling i 2002 med en tilsvarende attraktion: »Pigedrømme«.

BESØGSSTATISTIK FOR SØLLERØD MUSEUM PÅ MOTHSGÅRDEN 2002

Udstilling	Periode	Antal dage	Brutto-besøg	Netto-besøg	Netto-besøg i % af året	Netto-besøg pr. dag
Glædelig Jul (polsk)*	1.1.- 3.2.	34	990	990	12,7	29,1
Ingen udstilling	4.2.- 28.2.	25	1.100	110	1,4	4,4
Det bedste fra Søllerødbogen	1.3.- 21.4.	52	2.192	1.092	14,0	21,0
Ingen udstilling	22.4.- 16.5.	25	2.524	332	4,3	13,3
En tur i skoven	17.5.- 20.10.	157	5.206	2.682	34,4	17,1
Ingen udstilling	21.10.- 7.11.	18	5.320	114	1,5	6,3
Pigedrømme **	8.11.-31.12.	54	7.799	2.479	31,8	45,9

* fortsat fra 2001. Museet besøgtes af i alt 2.718 i under »Glædelig Jul«-udstillingen.

** fortsætter til 26.1.2003.

Af det samlede besøg var 2.158 i grupper.

DET SAMLEDE BESØG PÅ ALLE MUSEETS TRE INSTITUTIONER 2002:

Mothsgården	7.799, heraf i grupper	2.158
Vedbækfundene	9.218	3.648
Byhistorisk Arkiv	1.923	----
I alt	18.940	5.806

På Byhistorisk Arkivs hjemmeside var i 2002 3.727 »besøgende«.

PUBLIKATIONER MV

Kataloger

Museets virksomhed strækker sig langt ud over udstillinger. Ikke mindst står publikationsvirksomhed højt på ambitionslisten. Bøger fastholder viden og forskning på en måde, udstillinger ikke kan. Der udarbejdes normalt en mindre publikation i forbindelse med enhver udstilling; somme tider gør en samling af udstillingens generelle tekster god fyldest, men der er ikke altid ressourcer til mere grundige redegørelser for de undersøgelser og opdagelser, der fremkommer ved de fleste udstillinger. En lidt mere omfangsrig og forskningsbaseret publikation blev dog udgivet i forbindelse med sommerens skov-udstilling: »En Tur i Skoven« blev til i samarbejde mellem Museets Jens Johansen og Skov- og Naturstyrelsen ved Niels Moes.

Pjece om monumenter

I årets løb kom et længe efterlyst og forberedt projekt – en pjece om *monumenter i kommunen* – meget langt. Feltarbejdet er udført af projektets initiativtager Jørgen Langebæk og Museets medarbejder Jens Hallin. I løbet af 2003 håber Museet på at finde midler til publicering. Tilsvarende afventer *skolebogsprojektet* ekstern finansiering. Det begyndte i 1997-1999, hvor en gruppe lærere fra kommunens skoler og deltagere fra Museet indledte arbejdet med en serie små bøger til skolebrug, hvori Søllerød Kommunes udvikling fra oldtiden til i dag skulle behandles. Den første om *Naturgrundlaget* er klar til tryk og er blevet trykt i et lille forsøgsoplag, som ved brug i undervisningen gav impulser til forbedringer – men mere har der ikke kunnet skaffes midler til. I 2001 indledte Museet et samarbejde med arkitekten Finn Monies om at frembringe en bog om *Bygningskunst i Søllerød i de sidste 60 år*. Dvs. den epoke, der her i kommunen indledes med Arne Jacobsen og Flemming Lassens rådhus (indviet i 1942). I løbet af 2002 blev et første manuskriptudkast skrevet, og færdiggørelsen (med fotografering osv.) beror nu på, om der kan skaffes penge til produktionen.

Udover udstillinger og publikationer kommer Museet i berøring med en større offentlighed gennem foredrag (oftest med lysbilleder) for for-

eninger, oplysningsforbund m.fl. og ved omvisninger i kommunen, i bus eller til fods. Det er meget givende, idet Museets personale herved får justeret de mere professionelle historiske synsvinkler med nysgerrige og uortodokse spørgsmål.

INDSAMLING AF GENSTANDE

Den vigtige side af Museets virksomhed, der beror på indsamling og bevaring af historisk dokumentation og genstande, lægger beslag på megen opmærksomhed inden døre, men er mindre synligt udadtil. Museet modtager i årets løb mange tilbud om genstande, ofte når pensionister flytter til mindre rammer, eller ved dødsboer: Redskaber, møbler, malerier, bøger, arkivalier, beklædningsgenstande osv. Ligeledes inspirerer særudstillinger til, at enkelte gæster ser en mulighed for at give noget til Museet, som supplerer det udstillede. Det er vigtigt for Museet at kende »proveniensen«, dvs. hvilken historie, der knytter sig til genstande mv. Hvem

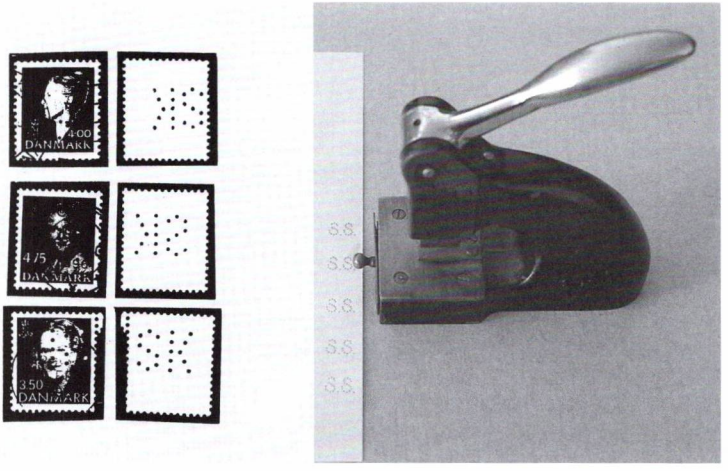

En af årets nytilkomne genstande: En frimærkehuller fra Søllerød Sogneråd. Med apparatet gennemhullede man frimærker, så at det kunne ses, at de kom fra kommunen. Dvs. at det kunne afsløres, hvis ansatte havde tilegnet sig frimærker til privat brug. Sådanne gennemhullede frimærker er et særligt samlerobjekt – de kaldes »perfins«. Enkelte institutioner anvender stadig sådan gennemhulning. Foto 16.10.2002 Jens Johansen.

Endnu i 1990'erne anvendte Søllerød Kommune at perforere frimærker til kommunalt brug. Her ses almindelige Dronning Margrethe-frimærker, perforeret med SK.

har anvendt det, hvorledes, hvornår er det fremstillet, købt, anvendt osv. Derfor interviewes giverne ved modtagelsen af de ofte spændende sager. Hvis Museet i forvejen har flere tilsvarende genstande, må vi sige nej-tak. Kun meget lidt kan udstilles straks – og næsten intet permanent. Tingene bliver først efterset og repareret, de bliver registreret og placeres derefter på magasin. Som følge af registreringen vil det herefter være let at finde genstande frem til en relevant udstilling – eller evt. til udlån til andre museer.

Malerier

I 2002 har Museet som gaver og ved køb modtaget usædvanlig mange malerier med et lokalt topografisk indhold. Fremhæves skal følgende malere og malerier: Alexander Klingspor (1897-1978): *Skolebørn og blå bus.* Palle Pelt (1914-2000): *Gartnerhuset ved Næsseslottet*, Carsten Henrichsen (1824-1897): Skovløberhus ved Trørød. Jens Jørgensen (?): *Hotelstien i Vedbæk.* W-K (?): *Ved Søllerød Vandtårn.* Edvard Harboe (1834-1883): *Sølyst ved Vedbæk.* Ferdinand Richardt (1819-1895): *Udsigt over Søllerød Sø fra Øevrød.* Seneste erhvervelse er et ungdoms-selvportræt af maleren *Ferdinand Richardt.* Desværre har Museet også måttet sige farvel til et langtidslån, nemlig et af Ludovica Thornings to herlige billeder fra 1890 med interiører af Søllerød Kirke med kirkegæster, bl.a. unge piger iført karakteristiske hovedtøjer fra egnen. Fyns Stiftsmuseum, som ejer maleriet, ønskede at få det inden for egne døre – og vi måtte så tage det ned af en kommunal væg – det stod ikke på magasin.

Tekstiler

Af de mange øvrige genstande, der er modtaget i årets løb, kan nævnes følgende, der supplerer vores tekstilsamling:

Særligt omfattende er en aflevering fra Bente Willadsen, Fredensborg. Blandt de mere end 25 numre kan nævnes en *silkekjole fra ca.1750*, men sagen indeholder også nyere kjoler, et par *militæruniformer fra 1950'erne* samt sko, tasker og fotografier.

En dåbskjole fra 1895 hører også til de spændende nyerhvervelser. Kjolen er afleveret af Tove Poore fra Gammel Holte (se Søllerødbogen 1993). Den er er syet til hendes far Ole Olsen, barnebarn af den bekendte skovløber fra Søllerød Ole Vallerød. Dåbskjolen er forsynet med 47 broderede navne på børn af familie og venner, som er blevet døbt i den: Lyseblå for drenge og lyserøde for piger. Sidste navn er fra 2002.

Dukketing

To af museets store bidragydere har i 2002 suppleret deres afleveringer. Vi har således modtaget en lang række ting fra familien Alkjær i Holte hvoraf især en mængde *dukketing* (dukkekomfur, kaffestel m.v.) og et omfattende sortiment af dele til legetøjstoget »*Pionerekspressen*« bør nævnes. Endelig har fru Karen Konow i Virum suppleret den aflevering af spændende ting som allerede omtaltes i sidste års beretning. Også her er der

tale om dukketing, især *dukkemøbler*. Ikke mindst en serie dukkemøbler, der stammer fra børneværelset på Valdemars Slot på Tåsinge, vakte stor opmærksomhed på museets dukkeudstilling.

Af fhv. borgmester Birgitta Broberg har Museet modtaget en rød dragt, bestående af *jakke og nederdel fra 1975*. Det er den dragt, kunstneren Niels Strøbek har malet fru Broberg i til det officielle portræt, der nu hænger i Søllerød Rådhus (afbildet i Søllerødbogen 2001, side 173).

På dukkeudstillingen, omend lidt udenfor nummer, kunne det mandlige publikum nyde et virkeligt unikum af en *modelbil fra omkring 1920*. Fremstillet i skala ned til den mindste detalje, om det så er det tilhørende værktøj. Om bilen og dens skaber, der en tid boede i Trørød, kan der læses mere efter denne beretning (side 173). Meget andet kunne fortjene at blive nævnt her og vi takker enhver der har betænkt Museet i årets løb.

MAGASIN – REGISTRERING – KONSERVERING

Museet råder over to magasinlokaler, begge i kældre under skoler. Det betyder, at den endelige tømning af magasinet under Hegnsgården har kunnet gennemføres, ligeledes at en rationel opstilling af de forskellige genstandskategorier har taget sin begyndelse og forventes afsluttet i løbet af indeværende år.

Både den stadige tilvækst af genstande og et efterslæb fra fortiden lægger fremdeles beslag på en betydelig indsats, men år for år opleves et stadigt formindsket efterslæb.

En gave fra 2002 – En spareovn. Den erindrer om nødvendigheden af at spare på alt under 2. verdenskrig. I mange køkkener anskaffede man et brændekomfur til at lave mad og varme vand på. Denne er meget lille – der er blot to kogehuller. Foto 28.8.2002 Jens Johansen.

Der er en vekselvirkning mellem udstillinger og forskning. Sommetider kommer en beslutning om en udstilling først, fulgt af en opklarende indsats (forskning), til andre tider råder man over et stof, der er fremkommet i en forskningsproces, og som derefter bliver emne for en udstilling. I 2002 var udstillingen om *Det bedste fra Søllerødbogen gennem 60 år* af den første type, men hvor selve forskningsresultatet var udstillingen, og som ikke affødte et skriftligt resultat. Modsat kan udstillingen om *En tur i skoven med Poul Andersen* karakteriseres som et resultat af et længe indsamlet materiale om dansk skovvæsen, hvoraf der i forbindelse med præsentation af kunstneren bag vandretursfolderne fremkom et skriftligt resultat af længerevarende værdi. For det kommende år, 2003, kan tre af udstillingerne betegnes som forskningsprægede: *Holte-Paris-Hollywood* (om Niels Wessel Bagge), *Danske Herregårde i 1800-tallet* (baseret på Ferdinand Richardts tegninger). Førstnævnte afdækker en urolig skæbne – NIELS WESSEL BAGGE levede fra 1908 til 1990 og med udgangspunkt i en opvækst i forlæggeren August Bagges hjem på Næsseslottet og med rige evner i flere kunstarter gjorde han karriere først i Paris og siden i Hollywood. Hans levnedsløb og hans samlinger har senest involveret Århus Kunstmuseum, Louisiana – og Søllerød Museum, med udstillinger alle tre steder og en samlet bog om ham.

Forskningsprægede udstillinger

FERDINAND RICHARDT (1819-1895) tilhørte den sene generation af guldaldermalere. Som kunstner beskæftigede han sig først og fremmest med herregårde i Danmark og Skåne, og stod bagved udgivelsen af Dan-

Selvportræt af den unge maler Ferdinand Richardt (1819-1895), omkring 1840.
Maleriet blev erhvervet ved auktion i efteråret 2002.

marks første herregårdsværk »Prospecter af danske Herregaarde«, 20 bind, 1844-1868. Siden emigrerede han til USA, 1873, hvor han vandt sig et navn som landskabsmaler, bl.a. med mange forskellige motiver fra Niagara Falls. Hans arvinger i USA, Justine Van Hemert Keller og Frank Keller, har skænket hans tegninger med danske og skånske motiver – ca. 600 i alt, heraf 428 tegninger af herregårde og kirker – til Danmark, hvor de får blivende ophold på Nationalmuseet. Det er Niels Peter Stillings engagement i udforskningen af herregårde og udvandring, der førte til en kontakt med Ferdinand Richardts arvinger og den amerikanske historiker, Melinda Young Stuart, der arbejdede på et projekt om Ferdinand Richardt. I forbindelse med denne enestående gave til Danmark forberedes en større bog om maleren skrevet af Melinda Young Stuart og Niels Peter Stilling.

De to ovennævnte engagementer fører til udstillinger 21.juni -31. august 2003 om Niels Wessel Bagge, mens Ferdinand Richardts tegninger udstilles på Søllerød Museum fra 13. september til 16. november 2003 (efter at have været vist på Jyllands Herregårdsmusem, Gammel Estrup sommeren over).

Ved Søllerød Sø (udsnit), tegnet af Ferdinand Richardt 1839. Af den storstilede gave fra malerens amerikanske arvinger fik Søllerød Museum lov til at overtage en enkelt tegning, denne fra Søllerød Sø med kirken på bakken. Den har siden været til konservering, og vil blive udstillet i løbet af 2003.

Museets bil har været viden om. Her afleveres den polske juleudstilling i det etnografiske museum i Warszawa. Foto maj 2002, Kirsten Schmidt.

I 2003 afholdes desuden tre andre udstillinger: *AB OVO . Polsk Påske* fra den 22. febuar til den 21. april. Den er, i lighed med udstillingen i 2001-2002 om polske juleskikke, blevet til i samarbejde med det polske etnografiske museum i Warszawa. Også ved denne udstilling udgives en lille publikation baseret på tekster fra Polen. Fra den 4. maj til den 9. juni 2003 stilles udstillingslokalerne – samt haven – til rådighed for Søllerød Kunstforening, som udstiller arbejder af *Pontus Kjerrman* under titlen *Hverdagens Templer*. Udstillingen ved juletid bliver også kunstnerisk præget, idet en lokal kunstner, *Elin Rask*, udstiller papirklip fra den 29. november 2003 til den 29. februar 2004.

BYGNINGER

Bygnings-istandsættelse

En længe tiltrængt istandsættelse af museumsbygningernes ydervægge fandt sted i efteråret 2002. Det skete med håndværkere, der med baggrund i det klassiske murerhåndværks metoder og materialer først vandskurede murene og derefter påførte puds og kalk i de rette kvaliteter. Resultatet er meget smukt og forventes at kunne holde i mange år. Vinteren har udsat færdiggørelsen, som består i behandling af bindingsværk

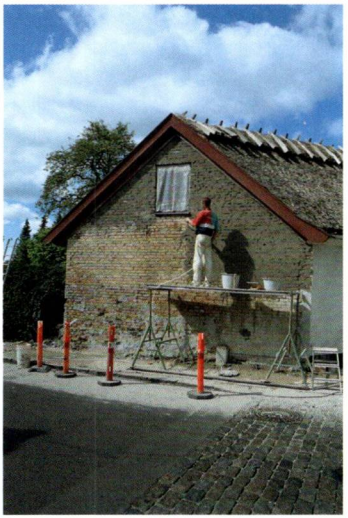

Pudsningen er færdig på udstillingsbygningens gavl. På kontorbygningen er vinduerne afdækket før sandblæsningen.
Foto 16.9.2002 Jens Johansen.

Den mest nødvendige istandsættelse var tydelig for alle forbipasserende. Den var før behandlet med et plastmateriale, der skallede af i store flager. Muren er her under nypudsning – og det ses hvorledes den nederste del var meget nedbrudt. Nu er både pudsning og overfladebehandling udført efter de bedste principper. Foto 28.8.2002 Niels Peter Stilling.

Efter sandblæsning af facaderne blev tømmer repareret, tavlene pudset og kalket. Færdigbehandlingen af tømmeret måtte afvente foråret.
Foto 6.9.2002 Svend Christensen.

Kontorbygningens gårdfacade pudses.
Foto 23.9.2002 Jens Johansen

og sokler samt vinduer, der afventer nogle forhåbentligt tørre og lune forårsuger. Det mest presserende vedligeholdelsesarbejde er herefter tagene, først tegltaget på hovedbygningen, dernæst stråtaget på udstillingsbygningen. Indvendigt er der også påtrængende behov, ikke mindst gulvet i samlingsstuen i hovedbygningen, for slet ikke at tale om istandsættelse og nyindretning af tagetagen. Der må også ofres opmærksomhed på istandsættelse af udstillingsbygningens fløj nærmest gadekæret (med de permanente udstillinger om Skodsborg og Vedbæk).

Museet har stadig et ønske om (og forpligtelse til) at kunne fremvise både en permanent udstilling om kommunen og dens udvikling og skiftende udstillinger (som beskrevet ovenfor). Der er ikke plads i de nuværende bygninger, og en nybygning støder på så mange problemer – det meget følsomme historiske miljø, byggeudgifter mm – at tanken om nybyggeri ikke forekommer aktuel.

Med Søllerød Brandvæsen som drivende kraft, er Museet også knyttet til det lille *brandvæsensmuseum*, som er indrettet i Sprøjtehuset i Nærum.

Eliza Fonnesbech-Sandberg (1951-2002) ved udgravningen i Hulvejen mellem Søllerød og Øverød. Samtidig med hendes omfattende organisatoriske arbejde deltog hun også i udgravninger. Her drejede det sig om at undersøge hulvejens alder før retableringen.
Foto 10. april 1996 Niels Peter Stilling.

PERSONALIA

En nær ven og kollega til Museet døde i sommeren 2002: ELIZA FONNESBECH-SANDBERG. Eliza var fra 1987 til 1997 formand for Københavns Amtsmuseumsråd, oprindeligt med hjemsted i Mothsgården. Der var allerede dengang dårlig plads til både museum og Amtsmuseumsråd, der også varetager amtets arkæologiske sekretariat, hvorfor det var en lykke, at hun fik det arkæologiske sekretariat flyttet til Albertslund allerede i 1987. Der var imidlertid fortsat et tæt samarbejde mellem museet og Amtsmuseumsrådet, idet Eliza Fonnesbech-Sandberg og Niels Peter Stilling sammen med den senere amtsborgmester Vibeke Storm-Rasmussen i næsten ti år udgjorde Amtsmuseumsrådets forretningsudvalg. Dertil udførte personale fra Museet registrering af gravminder på de fleste af amtets kirkegårde i 1991 på Amtsmuseumsrådets vegne og deltog i amtets bidrag til Kulturby 96. Nyligt har Museet bidraget til det store igangværende arbejde med at tilvejebringe *Kulturhistorisk Oversigt over Københavns Amt* til brug for myndigheder og andre ved planlægning, byggeri og anlægsarbejder. Eliza blev kun 51 år.

PERSONALE

Den fastansatte stab er uændret fra 2001: *Niels Peter Stilling* er fuldtids museumsinspektør, *Inge Lund Andersen* varetager bogholderi og administration. *Peter M.M. Christensen* forestår registrering og magasin, mens *Jens Johansen* dels er viceinspektør, dels varetager bogsamling og lysbilledsamling og deltager i udstillingsforberedelse mm. I 2002 tiltrådte *Svend Christensen* på fuld tid og har bl.a. arbejdet som Museets byggeleder ved istandsættelsesarbejdet, som museumstekniker, ved registrering mm. *Jens Hallin* har arbejdet med monument-brochuren, registrering og ordning af samlingerne og deltager i øvrigt i alt forefaldende. *Kirsten Schmidt* har været arkitekten og praktikeren ved flere udstillinger, især ved PIGEDRØMME (og i 2003 ved AB OVO). Som kustode har *Anette Langhoff* udfyldt en vigtig opgave over for publikum i det daglige. Hun har deltaget i weekend-vagter, ligesom *Bettina Nyberg* og *Inge Panduro*. Museet har også i 2002 kunnet trække på ekspertise i form af *Henrik Lærum*, der er en meget konstruktiv tekniker, mens *Ole Tage Hartmann* har løst udfordrende fotografiske opgaver, såsom at affotografere de 428 tegninger af Ferdinand Richardt foruden fotografering af malerier i private hjem til supplering af Museets samling af lokalhistoriske billeder. Han har også været kreativ som plakattilrettelægger.

Uden de frivillige ville Museet være ilde stedt. De frivillige løser mangeartede og ofte særprægede opgaver, som vanskeligt løses i øvrigt, såsom at ajourføre scrap-bog, registrere nyindkomne museumsgenstande, fremstille valnødde-snaps, tilrettelægge museumsrejser, læse korrektur til mange slags skrifter, indarbejde tilvæksten af lysbilleder i Museets system, – ja, og lave kaffe – i 2002 har *Bente Nørregaard*, *Ena Berg*, *Grete Hoppe*, *Lone Larsen*, *Aksel Skjødt og Bjarne Pedersen* varetaget disse og lignende opgaver. De frivillige er normalt pensionister, og møder til faste tider på faste ugedage.

MUSEUMSREJSER

Atter i 2002 gennemførtes to kulturrejser udgående fra Museet. Kort før påske til MADRID og i slutningen af oktober til NAPOLI. Den første anført af *Jens Bruhn*, den anden under ledelse af *Niels Peter Stilling*. Begge rejser afvikledes med stort udbytte – kun var hjemrejsen fra Napoli særdeles ubehagelig p.gr. af orkan over Holland, hvor vi mellemlandede. *Ena Berg* var som vanligt den effektive administrator af begge rejserne. I 2003 bliver der en pause i rejserne p.gr. af organisatoriske problemer. Det er vort håb, at problemerne løses, således at rejserne kan genoptages i 2004.

KULTURMILJØRÅDET

Ved Niels Peter Stilling, udpeget af Foreningen af Kommuner i Københavns Amt (FKKA), er Museet medlem af Kulturmiljørådet i Københavns Amt. Indtil videre har dette råd overlevet trusler om nedlæggelse som en følge af den nye museumslov – og af regeringens nedlæggelse af råd og nævn. Dets opgaver har hidtil vist sig at være af betydning, og det er håbet, at det kan sikres en videre beståen.

ORGANISATION

En ny museumslov har medført væsentlige ændringer i det brede samarbejde med den store museumsverden. Således er der oprettet en *Museumsstyrelse* i forbindelse med den nyetablerede *Kulturarvsstyrelse*. Styrelsen samler en række tidligere adskilte funktioner. Det tegner til at kunne blive en nyttig fornyelse. Den nye styrelse har stillet i udsigt, at man også vil gennemgå den danske museumstruktur – hvilket kan indebære nye og interessante udfordringer for Søllerød Museum.

Også på den lokale scene er der sket ændringer, idet Museet fra at være

en del af Skole- og Fritidsforvaltningen i Søllerød Kommune nu er blevet lagt ind under det nye Kultur- og Byplanudvalg i kommunen. Blandt de nye tiltag er en årlig »virksomhedsplan«. Det medfører en nyttig øvelse, nemlig at tænke konkret om hvorhen virksomheden skal føre i den nærmest kommende tid, parallelt med regnskabsaflæggelse og Museets fireårsplaner.

»De ungarske træer«

Af Niels Peter Stilling

I 2002 henvendte Søllerød Kommunes Vej- og Parkafdeling sig til Søllerød Museum, fordi man agtede at opstille et skilt ved to interessante træer i Frederikslund Skov. Nærværende artikel er et resultat af museets forstudier hertil.

TYSKLANDS ALLIEREDE

Ungarn sluttede sig tidligt i 2. verdenskrig til de såkaldte *Aksemagter*, Tyskland, Italien og Japan. Som Tysklands allierede deltog Ungarn i angrebet på Jugoslavien i foråret 1941 og angrebet på Sovjetunionen den 22. juni 1941. De ungarske tropper led svære tab i krigen, bl.a. under slaget om Stalingrad, der rasede fra august 1942 til februar 1943. I takt med at de sovjetiske tropper nærmede sig Ungarn, søgte landet i 1944 at

Det ene af de to bøge med indrids af ungarske soldater fra 1944. Til højre på stammen nogle nyere indrids.
Foto: Ida Lindquist, 1997.

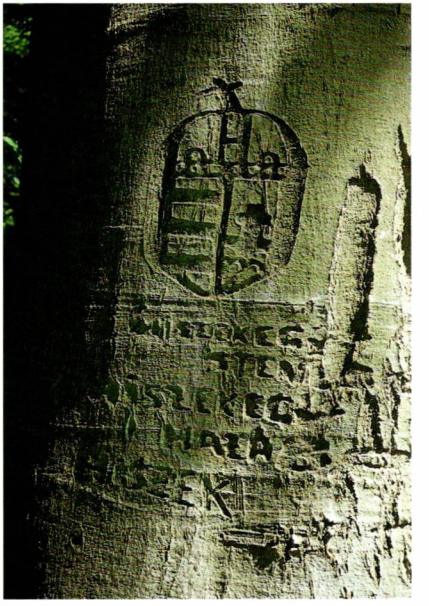

Indridset med Stefanskronen. Siden fotografiet blev taget i 1997 er indridset blevet sløret af mos og algevækst.
Foto: Ida Lindquist. 1997.

trække sig ud af krigen; men en af tyskerne indsat marionetregering fastholdt Ungarn til Aksemagterne.

UNGARERNE KOMMER TIL DANMARK

Allerede i 1944 var flere ungarske enheder i tysk tjeneste blevet forlagt til Danmark. Den 2. februar 1945 blev den 6. ungarske bataljon på ca. 900 mand indkvarteret i Høveltelejren. De enkelte kompagnier bestod af en blanding af unge soldater under uddannelse og veteraner fra østfronten. Til deres opgaver hørte bevogtningen af jernbanestrækningen Lyngby-Birkerød på Nordbanen. Strækningen havde gentagne gange været udsat for jernbanesabotage forøvet af modstandsbevægelsen.

BØGETRÆERNES INSKRIPTIONER

På østsiden af Nordbanen i Frederikslund Skov står to høje bøgetræer, hvor en eller flere ungarske soldater i ledige stunder har indridset nationalsymboler og sentenser. På begge træer ses den ungarske Stefanskrone, og på det nordligste træ kan endnu læses bønnen »Hiszek egy«, en nationalistisk bøn fra mellemkrigstiden om med Guds hjælp at genrejse det storungarske rige. Teksten lyder:

HISZEK EGY ISTEBEN
HISZEK EGY HAZÁBAN
HISZEK ... Nagymagyarorsláf feltádásában

Den sidste del af inskriptionen mangler – symbolsk nok: Oversat lyder teksten:

JEG TROR PÅ ÉN GUD
JEG TROR PÅ ÉT LAND
JEG TROR ... på Storungarns genopståen

EN UPÅLIDELIG ALLIERET

I den sidste fase af krigen var de ungarske soldater ikke nogen pålidelig styrke i tysk tjeneste. F.eks. begik et kompagni indkvarteret på Livgardens kaserne i København mytteri den 22. april 1945, da den tyske ledelse ønskede at forflytte dem til Østfronten. Der var ligeledes kontakt til modstandsbevægelsens »Kommando Birkerød«, hvor det var aftalt, at den ungarske bataljon skulle bemægtige sig Høveltelejren. Tyskerne overgav sig dog, inden det blev aktuelt, den 4. maj 1945.

SABOTAGEN VED HOLTE STATION DEN 26. JUNI 1944

En af årsagerne til udstationeringen af de ungarske tropper på Nordbanen var modstandsbevægelsens sabotage mod et ammunitionstog nord for Holte Station. Sabotagehandlingen fandt sted da toget passerede Frederikslund Skov, og det lykkedes sabotørerne at slippe væk. Derimod kostede den efterfølgende tyske aktion to uskyldige Holteborgere livet. Ekviperingshandler Kaj Chr. Diderichsen fra Kongevejen i Holte og Direktør Jens Chr. Jensen var samme dag taget på en lille udflugt til Furesøen med deres fruer.

En tysk patrulje dukkede op og antog fejlagtigt Diderichsen og Jensen for sabotører. Tyskerne skød vildt om sig og begge mændene blev ramt. Diderichsen omkom på stedet, mens Jens Chr. Jensen døde af sine skudsår dagen efter. De to fruer blev taget med til afhøring på Shellhuset og først løsladt to dage senere.

Ved indgangen til Søllerød Kirkegård er opsat en mindesten for faldne Søllerødborgere under besættelsen, herunder ekviperingshandler Diderichsen og direktør Jens Chr. Jensen.

STUDENTEN THORKILD HANSENS MØDE MED EN UNGARSK SOLDAT I HOLTE

Den senere forfatter Thorkild Hansen blev student fra Holte Gymnasium i befrielsesåret 1945. I sin dagbog 1943-1947, »*De søde piger*« (Gyldendal 1974) har han givet en tidstypisk skildring af mødet med en ungarsk soldat i Holte:

> *Den 5. april 1945.*
> *»Snakkede med en af de ungarske soldater, der for tiden er sat til at bevogte jernbanelinien, en lille rund fyr med glinsende kinder og et muntert glimt i øjenkrogen. »Snakkede« er et stort ord, ingen af os forstod en lyd af den andens sprog, og jeg kunne dårligt nok komme igennem med tysk. Men jeg fandt da ud af at Szamuely (?) var 21, ugift, murer, sendt hertil fra østfronten og nu (med en snes listige glimt i øjenkrogen) morderlig interesseret i at sælge sin revolver for cigaretter.*
>
> *Jeg fik gjort ham begribeligt, at jeg ville lade beskeden gå videre, og forlod ham i opløftet stemning. Her på denne tilfældige forårsdag havde to tilfældige mennesker ved et rent tilfælde krydset hinandens vej: de havde intet tilfælles, de var opvokset tusinder af kilometer fra hinanden i byer og egne, hvis navne den anden ikke engang kendte, og som han, hvis han*

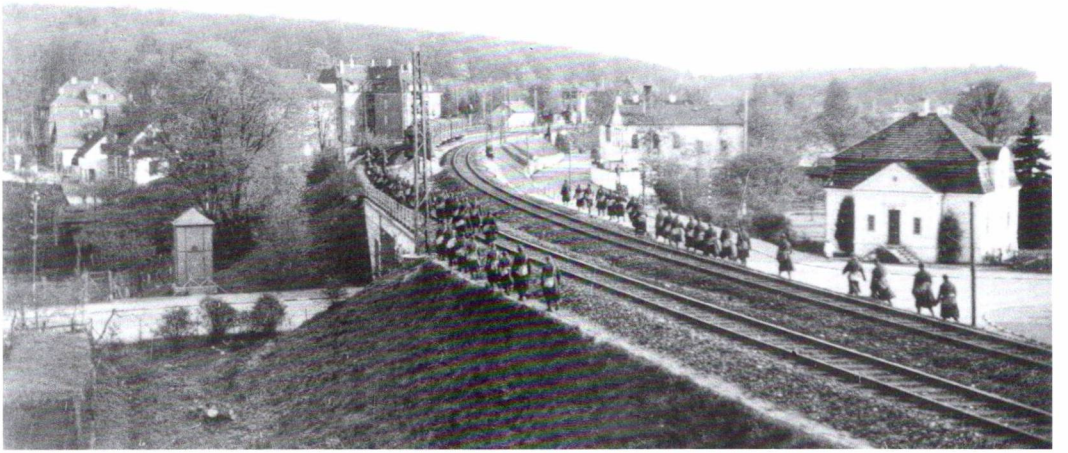

På viadukten over Dronninggårds Allé og med Holte station i baggrunden ses et detachement ungarske soldater på patrulje i 1944.

havde kendt dem, ikke kunne udtale. Deres forudsætninger, erfaringer og vilkår var vidt forskellige, og alligevel havde det været muligt at etablere en forbindelse hen over disse afstande. Det kunne kun skyldes, at der på det afgørende punkt ikke var nogen forskel mellem os. Vi tilhørte den samme art, disse tobenede dyr, som bl.a. kan blive murere og studenter, som har en fatal tilbøjelighed for skydevåben, men som dog er indrettet sådan, at de, den dag de ikke har mere at ryge på, alligevel hellere vil have cigaretter. Krigen og ensomheden kan alligevel ikke være det sidste ord i den sag. Der må alligevel være et håb for alle dem, der går rundt i verden og adlyder navne, der er så svære at udtale som Szamely og Thorkild.

Den 6. april 1945.
De fik skyderen med ammunition for 10 cigaretter, en kurs, der kunne tyde på, at krigen snart er forbi. Kompagnichefen skaffede cigaretterne, og der blev arrangeret et lille »væbnet overfald«. Ungarerne skal kunne sige til tyskerne, at de blev afvæbnet under et hold-up.«

GL 1921 Special

En automobilfantasi fra Trørød

Af Ole Emil Riisager

Journalisten Ole Emil Riisager, som er et fremtrædende medlem af DVK (Dansk Veteranbil Klub), har i anledning af, at Søllerød Museum i 2002 modtog en meget speciel gave, skrevet følgende artikel.

Det drejer sig om en sensationelt fin modelbil, fremstillet omkring 1920 af en mærkelig mand, der senere fik tilknytning til Søllerød kommune, og vognen har da også boet i Trørød i mange år. Men først lidt forhistorie, som går ud på at vi i DVK også i mange år har forsøgt at få ejeren, maskinfabrikant Hans Mortensen, til at lade os have den i vores udstillingsmontre i Nivå, som donation eller deponering. Det lykkedes ikke, der var

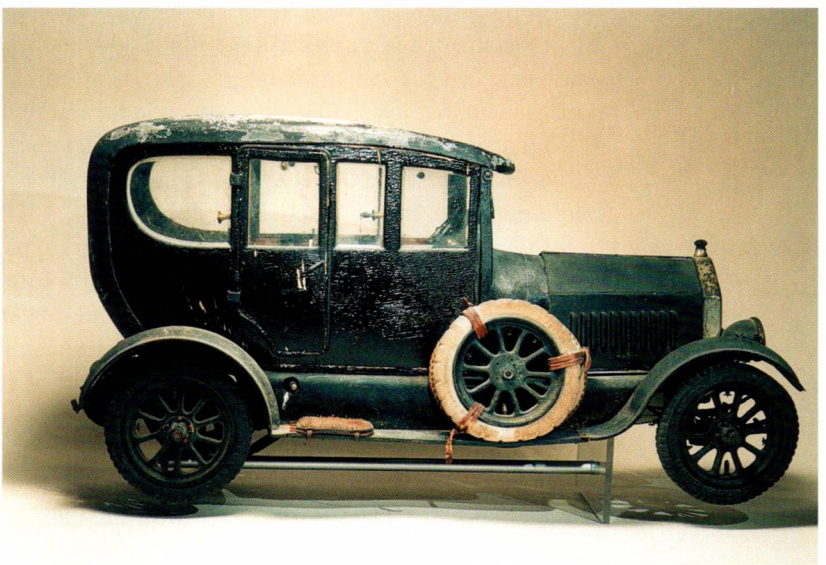

GL 1921 fra sin bedste side. Foto: Ole Tage Hartmann, 2002.

forhandlinger næsten til det sidste, men i efteråret 2001 afgik Hans Mortensen ved døden. Nu har fru Ursula og sønnen Ole givet den til Søllerød Museum, og dermed bliver den bevaret. Det kunne jo tænkes at vi måtte låne den!

Man vil allerede af fotografierne her på siderne have set, at det er en model med ganske usædvanlig rigdom i detaljerne, men også i en vis grad af forfald. Efter vores mening bør man bevare den som fundet, til nød kan man gøre en løsagtig forlygte fast og klodse vognen op, der hvor den mangler et hjul. Eventuelt se om man kan flytte det andet forhjul, fordi den vil være mest interessant at udstille med motorhjelmen åben til den nærmer side, hvor tændrør og snapsehaner sidder.

Bilmodellens skaber

Vi blev opmærksom på modellen så langt tilbage som i 1986, da vort agtværdige medlem Jens Gravesen, smeden i Høsterkøb, havde fået lov at låne den og bragte den med til et møde i Nivå. Den befandt sig i en gammel papæske, og i den blev den formentlig også opbevaret siden i Hans Mortensens kælder i Trørød. Jens havde Hans' fortrolighed, de havde kendt hinanden fra Jens for nu over 40 år siden i sin lærlingetid arbejdede lidt på Hans' maskinværksted i Trørød.

Hvis nogen synes de har læst historien før er det fordi de har Bilhistorisk Tidsskrift nr. 85 (fra 1986) – eller FDM's blad MOTOR fra maj 1921. I MOTOR blev den præsenteret på en helside, og ledsaget af fire fotografier fortalte den unge elektroingeniør Godtfred C. Larsen, at han over 1¼ år havde lagt 1.500 arbejdstimer (à 2 kr.) i at fremstille modellen, som han nu, altså i 1921, var villig til at afhænde for »arbejdslønnen«, kr. 3.000.

Den artikel i MOTOR havde jeg kendt til i en del år, så hvem skildrer min forbavselse, da det viser sig, at modellen befandt sig mindre end en kilometer fra, hvor jeg selv bor i Trørød.

Modellens detaljer

Bilen er ikke noget nærmere angivet mærke, på køleren har ophavsmanden lavet et emblem med sine egne forbogstaver GL. Køleren har facon som f.eks. en Humber og stilen er udpræget europæisk fra årene lige efter Første Verdenskrig. Hele herligheden er 41 cm lang. Karrosseri og skærme er fremstillet i zinkplade og dertil er mest brugt materialer svarende til på en vogn i hel størrelse. Motorblokken er dog af træ, men der er en utrolig masse bittesmå detaljer, som man kan se på vores fotografier. Denne gang kan vi gengive dem i farver.

Der er fjederbelastede hasper i motorhjelmen, tændrør som kan skrues ud, snapsehaner der kan åbnes, dørhåndtag udvendig og indvendig der fungerer, facetslebne ruder, der glider ned som jernbanevinduer, polstrede sæder, talerør til chaufføren, cigartænder, blomsterglas, stokke- og

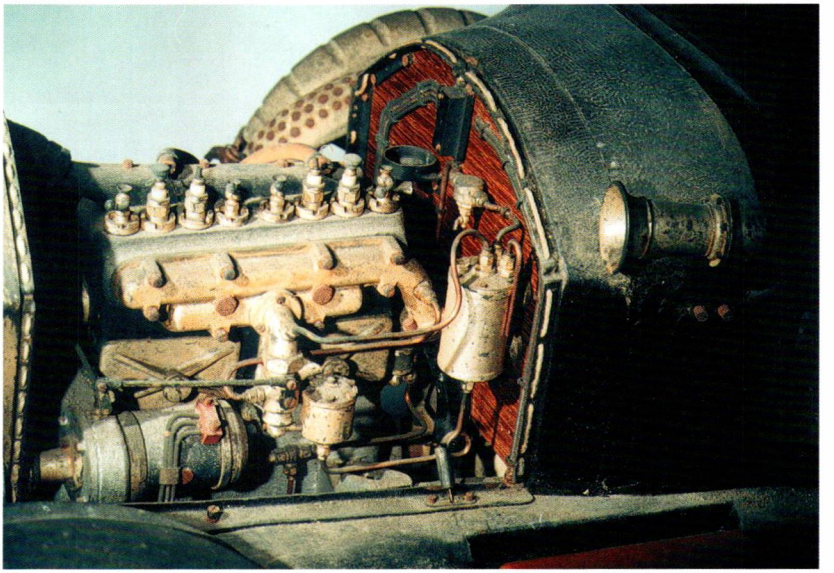

GL 1921. Motoren – otte cylindre! Bemærk gummiet på reservehjulet på modsatte side. Foto: Ole Tage Hartmann, 2002.

GL 1921. Interiør i passagerkabinen. Øverst til venstre tragten til chaufføren, med »afbryderprop« isat. Foto: Ole Tage Hartmann, 2002.

En trædebil til tre børn. Formentlig ved Rosenvej 4 i Trørød. Gengivet efter »Bilhistorisk Tidsskrift« 85/1986.

paraplystativ, elektrisk belysning med forlygter nogenlunde som på en samtidig FIAT, dvs. at fatningen sættes i bagfra – og der er rigtige miniature-pærer i. På styrehuset er med en skrift, der skal læses med lup, indgraveret nogle patentnumre. Motoren kan trods alt ikke virke, men hvis man tør, hvad vi ikke anbefaler, virker styretøjet, når man drejer rattet. Der er tilhørende værktøj og kompression i den 30 mm lange pumpe, i hvert fald glider stemplet op og ned.

Hjulene ligner jern-artillerihjul. Larsen har også fremstillet dæk til vognen, dog har ringene været massive. De er hvide, som man kunne se på tidlige biler, desværre er de fleste forsvundet, men der er to reservehjul, hvoraf det ene sømbeslået. Det gummi, som sidder på de andre overlevende tre hjul, stammer fra Meccano og har tilfældigvis passet i størrelsen. Desværre mangler også bagtøjet.

Mere om skaberen

Godtfred C. Larsen var en fabel for fagfolk, da han boede i Vedbæk, og ven med egnens drenge. De var betaget af hans frembringelser, som han ikke var uvillig til at forære dem. Sådan også med modelbilen, hvis mangeårige ejers far dog var mellemmand – Hans Mortensen ville nemlig selv hellere have haft en trædebil, GL også havde fremstillet.

Larsen kom til Trørød-egnen i begyndelsen af 1930'rne, ifølge overleveringen kom han sejlende til Vedbæk Havn i sin båd og slog sig ned. Han må da stadig have haft modelbilen. Han byggede først et hus på Rosenvej i Trørød, et mellemstort bræddehus med de forunderligste detaljer, ud-

skæringer i træet, glasmosaik i ruderne. Det siges at der er hemmelige rum i panelerne. Huset er der endnu.

Åbenbart var han af den type, der satte sig ny mål hele tiden, for han blev kun boende i huset nogle år, så begyndte han på et nyt, Schweizerhytten kaldet, i Sandbjerg Østerskov lidt længere mod nord. Som navnet siger også en træbygning af romantisk tilsnit. Men også det solgte han nogle få år senere, og fra ca. 1945 til 1950 boede han til leje i den ene ende af et forfaldent fiskerhus på Strandvejen over for Vedbæk Havn. Han skal have endt sine dage i Humlebæk.

Larsen var ugift og barnløs, men havde en bror som var lærer. GL var ansat i et firma som hed Mulvad – der er stor sandsynlighed for at det har været den kendte fabrikant af taxametre Marius Mulvad, Blegdamsvej. I årene på Strandvejen stod Larsen i vejviseren som *forhenværende* ingeniør.

Med et par kæmpestore hænder og med fingre som knækpølser formåede denne mand at frembringe alt. De utrolige små detaljer på modelbilen, skildpadder udskåret af en halv kirsebærsten, modelskibe, en trepersoners trædebil (se billedet), hele huse. Og som sikkert det allermindste en fungerende elmotor, monteret i hullet på en tiøre. Den skal findes på Danmarks Tekniske Museum.

Rosenvej 4, Trørød. Til venstre port mod vejen, til højre dekoration af trappe. Foto: Ole Tage Hartmann, 1997.

Vedbækfundene - Søllerød Museum

Beretning 2002

Af Pia Bøttiger Mørck og Benny Staal

På Vedbækfundene tog vi fat på året med den sædvanlige entusiasme, nu skulle vores målsætning for 2002 opfyldes. Men sådan kom det ikke helt til at gå, idet Museets økonomi ikke tillod de store initiativer. Vi valgte derfor at koncentrere indsatsen omkring omvisninger, undervisning og deltagelse i kommunens Kulturnat.

Det har i år ikke været muligt at opsætte nye særudstillinger. I stedet for særudstillinger bestemte vi os til at fortsætte med den del af særudstillingen GØNGEHUSVEJ 7 – FRA VEDBÆKS JORD TIL ARKÆOLOGERNES BORD, der var opsat i Museets forrum. Denne del af særudstillingen kunne sagtens bære sig selv i kraft af sin illustrative form med billeder, tegninger, forklarende tekster og en flot model af udgravningen i 1988.

I foråret havde Vedbækfundenes daglige leder, Benny Staal, flere skoleklasser til omvisning og undervisning i Vedbæk Maglemose. Dette tilbud er i de senere år blevet vel modtaget, især fordi eleverne får et ganske andet indtryk af tilværelsen for ca. 7000 år siden, når de får mulighed for at efterprøve tidens redskaber – og så oven i købet på »åstedet«.

BESØG OG OMVISNINGER

Besøgstallet har i en årrække været stabilt. I 2002 er registreret 9.218 gæster, hvilket er 204 færre end sidste år. Tilbagegangen kan forklares med vore færre aktiviteter i årets løb. I besøgsstatistikken kan det dog med tilfredshed konstateres, at antallet af skoleelever igen i år ligger højt med 3.648 besøgende. I alt har 123 skoleklasser modtaget undervisning på museet. Det har været museumspædagog *Pia Mørck* og arkæolog *Benny Staal*, der har foretaget alle omvisningerne. De lokale børnehaver har glædeligvis også fået øje på Vedbækfundenes pædagogiske kvaliteter, idet 689 småbørn har besøgt vort museum i år. Det er et af vore mål at indføre børn og unge i at bruge museerne aktivt.

Vedbækfundene har også i år haft besøg af mange arkæologistuderende fra forskellige universiteter. Her kan nævnes studerende fra Trondheim, Oslo, Visby, Kiel og selvfølgelig også fra universiteterne i Københavns og Århus. Deruden har der været besøg fra FOF i København, et hold nydanskere fra VUC i Søllerød og et hold døvstumme voksenelever, sidstnævnte dog med egen tolk.

I forbindelse med besøgene på Vedbækfundene fortjener kioskvirksomheden også en omtale. Vi kan med tilfredshed konstatere, at kiosksalget går fint, og at vore »oldtidsgenstande« er populære blandt børn og voksne. Igen i år har vi fremskaffet et større antal af de stærkt efterspurgte flinteknive, og alt i alt har omsætningen i Vedbækfundenes museumsbutik været stigende i 2002.

ANDRE AKITIVIETER

Da parken på Gl. Holtegård er under omlægning, har det været nødvendigt at flytte vores »Dansering« derfra til det grønne areal i direkte tilknytning til Vedbækfundenes bygning. Det har vist sig at være en fornuftig disposition. Dagligt »danser« skoleelever og andre rundt i labyrinten. Labyrinten blev flyttet ved hjælp fra *Ole Jensen*, Mothsgården og *Nanna Mørck* i juli måned, således at den kunne genindvies af vore gæster på Søllerød Kommunes kulturnat, den 23. august 2002. I anledning af kulturnatten holdt Vedbækfundene åbent for publikum til kl. 22. Besøgstallet var tilfredsstillende uden at være overvældende, hvilket nok skyldes, at der ikke blev afholdt noget specielt arrangement på Vedbækfundene denne aften.

I januar deltog Benny Staal i Det Arkæologiske Nævns – nu Det Arkæologiske Råd – årsmøde i Nyborg, og i november deltog han i det faglige

I Vedbækfundenes faste udstilling opleves de fire årstider – hele året. Her en situation, som man kan forestille sig det for ca. 7000 år siden i den daværende fjord om sommeren.

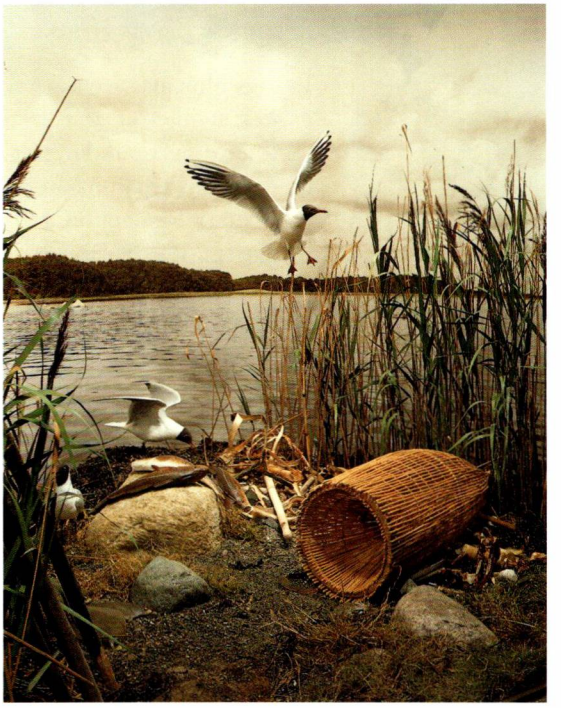

orienteringsmøde på Fuglsø. Museumspædagog Pia Bøttiger Mørck deltog også i mødet på Fuglsø.

LOKALER

I Vedbækfundenes såkaldte dokumentationsrum har vi opstillet nogle af de lokale fund fra stenalderen og bronzealderen, som museet råder over. Dertil er føjet nogle illustrative emnekasser med rekonstruerede ting fra jægerstenalderen. Sidste år indskrænkede vi dokumentationsdelen for at give mere plads til særudstillinger. I de perioder, hvor der ikke er særudstillinger, benyttes pladsen på anden vis.

Ved gennemgang af den permanente udstilling blev det i begyndelsen af april konstateret, at de almindelige elektriske pærer, vi hidtil har brugt i vore montrer, blev så varme, at de udgjorde en reel brandfare. I samråd med beredskabschef, Jesper Djurhuus, Søllerød Brandvæsen, blev det besluttet, at udskifte disse pærer med lavenergisparepærer, som ikke udvikler samme varme. Dette arbejde er endnu ikke helt tilendebragt, men de »kriminelle« steder er bragt i orden.

Konservator Karsten Feldsted fra Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum gennemgik i juli 2002 panoramaerne i den permanente del af udstillingen. Det resulterede i en række renoveringsarbejder, bl.a. fik vi »ny hvid sne« i museets vinterpanorama, så det ikke længere lignede grå bysne.

PERSONALE

I årets løb har personalet på Vedbækfundene bestået af museumsvært og daglig leder, arkæolog *Benny Staal*, museumspædagog *Jens Bruhn* i januar måned, hvorefter *Pia Bøttiger Mørck* overtog dette hverv, da Jens Bruhn søgte orlov på grund af sit kommunalbestyrrelsesarbejde. Sædvanen tro har vi haft arkæologistuderende fra Københavns Universitet til at passe Vedbækfundene på enkelte hverdage og i weekenderne. De studerende er: Julie Lund, Lea Meistrup-Larsen, Kasper Søsted, Claudio Casati, Marie Louise Holm, Anders Kjær og Jens Tang Kristensen. Fratrådte studenter er: Trine Louise Borake, Lotte Reetz Sparrevohn og Nicola Dack. Fra Social og Arbejdsmarked i Søllerød Kommune har vi også haft to personer tilknyttet i jobtræning.

MÅLSÆTNING

Det er fortsat et stort ønske at gennemføre de arbejdende værksteder i august/september, ligesom det stadigvæk er et mål at afholde arkæologiske foredrag, idet vi anser det for en af Museets hovedopgaver at formidle ny viden til alle interesserede.

Den vigtige og nødvendige registrering af vore samlinger afventer fortsat et nøje gennemarbejdet elektronisk program, der sætter os i stand til hurtigt og effektivt at registrere vore oldsagssamlinger. Det er hensigten at præsentere et udvalg af de registrerede genstande på vores hjemmeside. Som omtalt i tidligere beretninger, f.eks. for 2001, er det ligeledes målet at omarbejde og udlægge vort undervisningsmateriale på hjemmesiden, idet vi herigennem vil gøre det lettere for alle – ikke mindst skolelærere – at få fat i materialet.

Endelig er det værd at nævne, at Vedbækfundenes permanente udstilling efterhånden trænger til en gennemgribende renovering. Her tænkes på en opfriskning af hele udstillingen, som nu efter snart 18 år »på bagen« og mange tusinde menneskers besøg, ser ganske slidt ud. En plan for hvordan renoveringen kan gennemføres udarbejdes i 2003.

Byhistorisk Arkiv – Søllerød Museum

Beretning 2002

Af Jesper Boysen

Byhistorisk Arkiv har til opgave at indsamle, registrere, opbevare og formidle historisk materiale, der er relevant for Søllerødegnens historie i bred forstand. Gennem de senere år har arkivet brugt en del ressourcer på at formidle egnens historie gennem udstillinger og samarbejdsprojekter med lokale aktører.

Hensigten har været at supplere museets øvrige udstillingstilbud samt gøre opmærksom på arkivets eksistens og dets nye placering på Hovedbiblioteket i Holte Midtpunkt. Siden flytningen i 1997 er det blevet til

Plakaten til udstillingen »Det bedste fra Søllerødbogen«, vist på Mothsgården. Plakaten er udarbejdet af Jesper Boysen, Byhistorisk Arkiv.

Kommunearkivet fylder allerede godt op på hylderne i Byhistorisk Arkivs magasin. Foto: Peter M.M. Christensen 2003.

over 30 udstillinger, der har bredt sig over en bred vifte af emner med hovedvægten lagt på det lokalhistoriske stof.

Også på IT-området har arkivet prioriteret den udadvendte virksomhed, således at publikum gennem museets hjemmeside kan søge i arkivets registreringer af arkivalier samt se fotos, kort, plakater osv.

Det er vores indtryk, ikke mindst på baggrund af fyldig omtale i de lokale medier, at stadig flere mennesker kender arkivet og dets forskellige tilbud til borgerne. Den stigende mængde henvendelser til arkivet tyder på det samme. Det er arkivets mål at fastholde og udvikle formidlingsaktiviteterne i de kommende år.

Man skal imidlertid ikke se bort fra, at de formidlingsmæssige resultater har rod i et omfattende, mere skjult arbejde, der består i indsamling, registrering og ordning af samlingerne. På dette område er der gjort en stor indsats i det forløbne år.

NY OPSTILLING AF ARKIVALIER

Den systematiske opbygning af arkivets samlinger efter faglige standarder blev påbegyndt i begyndelsen af 1980'erne, da arkivet, under ledelse

af Niels Peter Stilling, blev etableret på Gl. Holtegaard. Det var før informationsteknologi og databaser blev et integreret element i arkivets hverdag. Efter arkivet i 2000 tog sit nye registreringsystem i brug, har det, som ventet, vist sig, at den hidtidige opstilling af materiale, der var knyttet til den forældede registrering på papir, på flere måder var uhensigtsmæssig.

Efter de gamle principper var arkivalierne eksempelvis ordnet efter proveniens og placeret i såkaldte arkivfonde. Arkivfondene var endvidere opstillet efter forskellige arkivtyper så som personarkiver, erhvervsarkiver og foreningsarkiver, henholdsvis store og små. Fordelen var, at man i princippet kunne finde alt materiale vedrørende f.eks. en forening eller en person ét sted på hylderne.

Ulempen var derimod, at man ved tilvækst af materiale ofte skulle flytte flere hyldemeter arkivalier, samt at man ikke umiddelbart, ved hjælp af journalnumre, kunne finde frem til et enkelt stykke materiale. For at lette ekspeditionen i arkivalier og for at undgå de løbende omflytninger af materialet har vi i 2002 foretaget en fuldstændig nyopstilling af alle arkivalier efter journalnummer. Samtidig er betydelig mængder af materiale blevet ompakket i nye læg og syrefri arkivkasser.

I vores database opretholder vi stadig en registreringsmæssig ordning af arkivalierne på basis af arkivfondsprincippet, selvom samlingen af materialet vedrørende en person eller en forening fysisk befinder sig flere steder i magasinerne. Arkivets fotos, kort, plakater er stadig opstillet særskilt og på basis af materialenummer og størrelse.

REGISTRERING AF KOMMUNALE ARKIVALIER

Som led i nyopstillingen af arkivalierne er der foretaget en foreløbig edb-registrering af den del af kommunens ældre arkivalier, der er i arkivets varetægt. Siden arkivet fik status som kommunearkiv i 1989, har vi løbende modtaget materiale fra kommunens forskellige forvaltninger. Materialerne rummer i mange tilfælde en guldgrube af oplysninger om kommunens historie og lokale forhold.

Ofte har afleveringerne imidlertid været af et omfang, der rækker langt udover det en kommune i følge loven er forpligtet til at gemme. Der kan være gode grunde til at foretage denne merbevaring, men skal materialet på længere sigt kunne anvendes optimalt, kræver det som et minimum, at man kan finde, hvad man søger. Det er også vigtigt, at brugere, der ikke er bekendt med kommunal forvaltningsskik, kan orientere sig i materialet, – i hvert fald på et overordnet niveau.

I de kommende år er opgaven, i tæt samarbejde med de arkivproducerende forvaltninger, at tilrettelægge en bevarings-/ kassationsstrategi for papirarkivalier, der står mål med ressourcerne. Hidtil har materialerne i regelen kun været forsynet med sparsomme oplysninger fra arkivproducenten, hvilket har gjort den videre registrering til en uhyre tidskrævende affære. Med den nuværende edb-registrering af det kommunale materiale, der er tilgængelig på internettet, har arkivet imidlertid taget det første skridt hen imod større åbenhed i den forgangne forvaltning.

Det øvrige registreringsarbejde har knyttet sig til materiale indkommet i de foregående år samt om de løbende afleveringer i 2002. Ældre registreringer er i flere tilfælde blevet justeret og suppleret med yderligere oplysninger.

Indscanningen af arkivets fotosamling har i lighed med tidligere haft høj prioritet. På nuværende tidspunkt er over 10.000 fotos søgbare i arkivets database. Dette skyldes ikke mindst *Jan Krønerts* store arbejde i forbindelse med indscanning og digital billedbehandling.

ARKIVETS PUBLIKUM

Arkivet har i 2002 sammenlagt haft 1.923 henvendelser mod 1.877 i 2001. I dette tal medregnes besøgende til arkivets forskellige arrangementer. Antallet af gæster til arkivets udstillinger på Hovedbiblioteket samt besøgende til udstillingerne andre steder i kommunen kan af praktiske grunde ikke opgøres, men hovedbibliotekets dørtæller passeres godt 20.000 gange pr. måned.

Museets hjemmeside er blevet besøgt 3.727 gange og siden november 2000 er der blevet foretaget ikke mindre end 13.260 søgninger i arkivets database på Internettet.

ARKIVETS TILVÆKST

Arkivets udstillinger har igennem de sidste år givet anledninger til mange spændende afleveringer af materiale. Det ser imidlertid ud til, at interessen for at aflevere materiale har været vigende i 2002. Vi har således i det forløbne år modtaget mindre materiale end i de foregående. En del af dette består af arkivalier o.a., der er tilgået museet i forbindelse med genstandsafleveringer gennem flere år. En af de mere opsigtvækkende erhvervelser, modtaget ved en tilfældighed, er et brev skrevet den 23.juli 1851 af skolelæreren i Søllerød *Josias Petersen* til sønnen *Johan Petersen*, der var flyttet til Nykøbing Sj. Ved siden af brevets indhold, er det inte-

ressant ved at det er frankeret med Danmarks første frimærke (fire R.B.S., brun) udstedt 1. april samme år. Brevet opbevares på Byhistorisk Arkiv.

I de kommende år vil vi forsøge at supplere vores samlinger på udvalgte områder gennem målrettede indsamlingskampagner. Det gælder f.eks. vores samling af smalfilm samt materiale vedrørende butikslivet i Søllerød Kommune.

UDSTILLINGER

Arkivet har i 2002 arrangeret seks udstillinger og deltaget som samarbejdspartner i flere af Mothsgårdens udstillinger. Eksempelvis Historisk-topografisk Selskabs jubilæumsudstilling *Det bedste fra Søllerødbogen*. I januar måned (20.10.2001-2.2.2002) vistes udstillingen om flyvepioneren *Michael Hansen*.

I 2001 modtog arkivet et omfattende materiale om Michael Hansen, der i en årrække var chef for Flyvestation Vedbæk. Michael Hansen blev landskendt i 1934, da han gennemførte en flyvekonkurrence over distancen London – Melbourne. Med støtte fra Kulturarvsstyrelsen har arkivet i samarbejde med Dansk Veteranflysamling vist udstillingen på flymuseet i Stauning. Udstillingen er i perioden (6.6.2002- 31.10.2002) blevet set af ca. 20.000 personer. I forbindelse med udstillingen stod arkivet desuden for udarbejdelsen af et katalog.

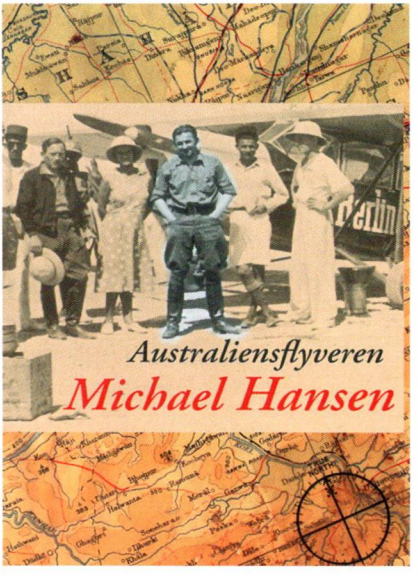

Forsiden til kataloget »Australiensflyveren Michael Hansen« i sommeren 2002.

På årets første udstilling *Plakatudstilling* (22.3.2002 – 30.4.2002) vistes et udpluk af arkivets store samling af plakater med tilknytning til Søllerød Kommune. Udstillingen, der blev tilrettelagt af Birgitte Kjølby og Liselotte Barfred, blev vist i sammenhæng med, at plakatsamlingen på over 1.000 eksemplarer er blevet tilgængelig i museets internetdatabase.

I samarbejde med Musikbiblioteket og Hovedbiblioteket ved *Steffen Kronborg* gennemførte vi i maj (1.5.2002 -31.5.2002) udstillingen *40 år med Beatles, Beach Boys og Bob Dylan*. Udstillingen bestod af en række pladeomslag, der markerede 40 års jubilæet for gruppernes første pladeudgivelser.

I 1974 blev ejendommen Rønnebærvej 6 revet ned for at give plads til parkeringspladser ved Holte Midtpunkt. I forbindelse hermed modtog Søllerød Museum et meget stort antal uidentificerbare glasplade- og celluloidnegativer samt forskellige genstande efter fotografen *Johanne Hesbech* og hendes efterfølger *Ella Bach*, der begge havde drevet fotografisk atelier på stedet siden 1915. Materialet har hidtil af ressourcemæssige årsager har været opbevaret på magasin. På sommerudstillingen *Ella Bach – en fotograf og hendes kunder* præsenteredes et lille udpluk af dette spændende materiale, der består af et meget stort antal portrætbilleder af borgere fra lokalområdet fra 1927 til ca. 1950. Udstillingen har givet anledning til tilvejebringelsen af Johanne Hesbechs ordrebøger, således at en del af personerne på de mange billeder nu kan identificeres.

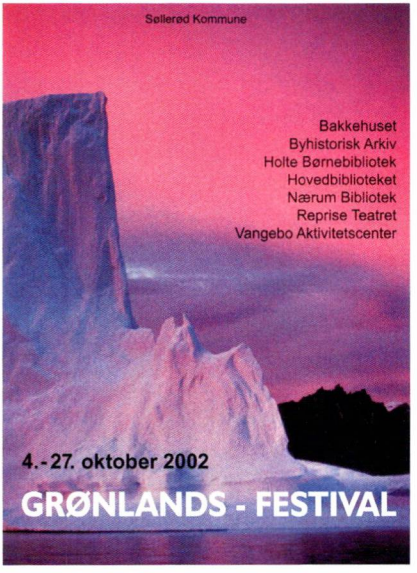

Forsiden til fællesfolderen for Søllerød Kommunes Grønlandsfestival 2002.

Materialet vil i det kommende år blive registreret og gjort til genstand for et større interaktivt formidlingsprojekt på internettet, hvor arkivet håber på hjælp fra borgerne til at identificere personerne på Ella Bachs fotos.

I efteråret viste arkivet, i samarbejde med Siriuspatruljen/ Flyvestation Værløse, udstillingen *Operation Resolut – den første Siriuspatrulje*. Efter afslutningen på 2. verdenskrig ønskede den danske regering at styrke den danske suverænitetshåndhævelse i Nordøstgrønland. Den kolde krig, oprettelsen af NATO samt forlængelsen af traktaten med USA vedrørende forsvaret af Grønland havde aktualiseret spørgsmålet om dansk tilstedeværelse i området. Et spørgsmål, der siden suverænitetskonflikten med Norge i 1930'erne, havde haft stor dansk opmærksomhed.

Med baggrund i erfaringerne fra slædepatruljerne under krigen, etablerede forsvaret i 1950 en hemmelig slædepatrulje, der havde til opgave at rekognoscere i området, rapportere og i yderste konsekvens nedkæmpe eventuelle fjender. Slædepatruljen fik hovedkvarter på Ella Ø og var første gang samlet i august 1950. De første deltagere var blevet udvalgt til »at melde sig frivilligt«. Blandt de »frivillige« var den unge kornet *Flemming Carlsen*, der i dag er bosiddende i Gl. Holte. På udstillingen vistes en del af Flemming Carlsens mange fotos fra hans tid i Nordøstgrønland samt fotos og udstyr, som knytter sig til vores dages patruljevirksonhed. På udstillingen kunne man bl.a. opleve en ægte Siriusslæde (hundene måtte man dog tænke sig til!). I tilknytning til udstillingen holdt Flemming Carlsen et velbesøgt lysbilledforedrag om sine oplevelser. Udstilling og foredrag om Siriuspatruljen fandt sted som led i Grønlandsfestivalen, der løb af stablen i oktober måned. Festivalen, der bød på en vifte af spændende udstillinger og foredrag om Grønland, blev til som et tværinstitutionelt samarbejde mellem bibliotekerne i Søllerød, Aktivitetscentret Bakkehuset, Vangebo Aktivitetscenter, Reprisen og Byhistorisk Arkiv. Arkivet deltog i planlægningsarbejdet og havde bl.a. ansvar for produktion af festivalens folder og plakat.

Årets sidste udstilling fandt sted i Vedbæk. I anledning af indvielsen af den nyrenoverede Vedbæk Stationsvej den 7. december, viste arkivet, i samarbejde med Vedbæk Handels- & Erhvervsforening, fotoudstillligen *Vedbækbilleder* (7.12.- 24.12.2002). Udstillingen blev vist i butiksvinduerne i de fleste butikker på Vedbæk Stationvej.

BØRN OG UNGE

Allerede i 2001 gjorde vi en ekstra indsats for at øge kontakten til kommunens skoler. I dialog med Pædagogisk Center markedsførte vi Arkivet,

dels til relevante lærergrupper, dels til skolernes ledelse. Endvidere blev skolebibliotekarerne inddraget. Dette arbejde har vi fortsat i 2002. bl.a. gennem afholdelse af et særligt introduktionskursus for relevante lærergrupper på kommunens skoler, markedsført gennem Pædagogisk Center. Kurset introducerede forskellige tilgange til brug af arkivets samlinger og resulterede i en frugtbar dialog blandt deltagerne om pædagogik, historisk identitet og samarbejde mellem skoler og kulturinstitutioner. Desværre må det konstateres, at kurset ikke umiddelbart har resulteret i det ønskede samarbejde mellem arkivet og skolerne. Det er vort håb, at vi i de kommende år får mere held med vores bestræbelser.

ARRANGEMENTER MV.

I november præsenterede arkivleder Jesper Boysen arkivets samlinger for medlemmer af Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune. Som led i selskabets jubilæumsaktiviteter udarbejdede vi en ny hjemmeside for Historisk Topografisk Selskab. Den kan besøges på adressen www.histtop.dk

Jesper Boysen deltog desuden i den første nationale konference for ledere og medarbejdere i arkiver, biblioteker og museer. Konferencen satte fokus på ABM institutionerne og videnssamfundet.

DET FREMTIDIGE ARBEJDE

Registreringsarbejdet vil i de kommende år blive koncentreret om gennemførelsen af en ensartet registrering af arkivets materialer. Dette arbejde vil ske i et tæt samarbejde med museets øvrige afdelinger, som forventes at tage registreringsprogrammet i brug i løbet af 2003. Der vil i denne forbindelse blive lagt vægt på, at de tre afdelingers registreringspraksis på relevante områder bliver så ensartet som muligt. I forbindelse med registreringen skal ældre samlinger og særlige serier erstattes af en fælles struktur. Materialer indkommet til arkivet i perioden fra ca. 1992 til 1997 er p.t. kun søgbare på grundlag af simple indkomstjournaler. Dette materiale skal underkastets en egentlig registrering.

Indscanningen af arkivets fotosamling forventes at fortsætte. På langt sigt er det målet, at arkivets samling af film, lyd- og videobånd skal digitaliseres. Dette er vigtigt af bevaringsmæssige årsager.

Samtidig vil vi fortsætte bestræbelserne på at etablere udstillinger forskellige steder i kommunen. For tiden drøfter arkivet og ledelsen på det nye gymnasium i Nærum en udstilling af fotos fra det gamle Nærum.

Et udvandrerbrev fra Nykøbing S.

Af Svend Balslev og Niels Peter Stilling

I maj 2002 erhvervede Søllerød Museum et brev, der på to måder var et hit, og som nu befinder sig i Byhistorisk Arkiv. Det var en filatelistisk raritet og indholdet var et interessant stykke lokalhistorie.

Det filatelistiske ligger i, at brevet er frankeret med Danmarks første frimærke, »fire R.B.S., brun«, udsendt 1.4.1851. Brevet er dateret Søllerød 23. juli 1851, så frimærker havde kun været i brug i 3½ måned, da brevet blev afsendt fra Søllerød. Frimærket og selve brevet er i usædvanlig fin stand og repræsenterer således en stor værdi. Ja, man spørger sig selv, hvor mange andre danske egnsmuseer er i den heldige situation at råde over et brev fra deres område med Danmarks første frimærke på?

Da dette klenodie blev tilbudt Museet, tøvede vi ikke med at købe det, da det med det samme stod klart, at brevet var sendt fra Søllerød af læreren ved Søllerød skole, *Josias Jacob Petersen* (1803-1888), til en søn, *Johan Petersen* (1834-1898), der opholdt sig i Nykøbing Sjælland. Det er adresseret til J. Petersen, Nykøbing Sjælland apotek. Brevet indeholder tre

Adressesiden af brevet fra Søllerød til Nykøbing S.

afsnit skrevet af hver sin person. De tre brevskrivere er Johan Petersens moder, hans fader og hans ældre søster. Det første afsnit er skrevet af lærerens kone, *Ane Dorthea Emilie Mertz* (1805-1856), det andet afsnit af læreren, *Josias Petersen* og det tredie afsnit af deres datter, *Johanne Mariane Eveline Petersen* (1833-1885).

Josias Petersen var lærer i Søllerød i en lang årrække fra 1832 til 1874. Skolen lå dengang lidt tilbagetrukket fra vejen mellem Mothsgården og kirkegården[1]. Kort tid efter, at Josias Petersen var kommet til Søllerød, blev han gift i Søllerød kirke med sin højgravide kæreste (hun var i 6. måned!) 18. oktober 1832, og deres første barn, Johanne Mariane Eveline Petersen, blev født i Søllerød 22. januar 1833[2].

TRANSLITTERERING AF BREV TIL JOHAN PETERSEN, NYKØBING S. APOTEK.

Brevet gengives her med den stavemåde, som den enkelte brevskriver har anvendt, dvs. det er gengivet bogstav for bogstav. Af hensyn til læsbarheden er der dog, især i moderens afsnit, sat tegn: Punktummer med efterfølgende store begyndelsesbogstaver, kommaer og kolon'er.

Efter den tids sædvane er brevet ikke sendt i en konvolut, men er sammenfoldet med den blanke side udad. Her er adressen skrevet, og det er lukket med en lakklat. Dette har medført, at enkelte steder er svære eller umulige at læse.

Uden på brevet står adressen:

Til
J. Petersen, paa Nyekjøbing
Apothek
i
Sjælland.

I poststemplet, der er et ringstempel, står: *Kjøbenhavn 25.7.1851.*

Brevet lyder:

Søllerød den 23. Juli 1851.

Min kiære Elskede Johan
Du troer dog vist ikke, at vi ikke vil skrive, endskiøndt du næsten har Aarsag dertil. Tak for dine kiærlige Breve, hvad [skal] jeg svare dig derpaae? Jeg troer, jeg vil overlade det heele til din Fader, men jeg vil kun give dig den Formaning:

Köllerød den 23 Juli 1851

Min kære Elskede Søster

Du vaar vist dig ikke at vi ikke skriver uafbrudt
du maatte saa klarere derfra. Tak for din kærlige
Lønne som tak jeg gjerne beder Herren jeg vaar jeg vil
overlade det saa til din Fader men jeg vil
dog give dig den Formaning nu og medsendt og
paagaaende Ordentlig med din Ting og ofte
Venlig og Kærlig Raad saa som Faderen dig. Nu saa
skal du saa det vel-vel gaar skulde det
imidlertid blive for stærk saa maa du
lade os det vide saa maa vi lægge andre
Forholdsregler — Köllerød Bro er fuldført igaar
til en Omkostning af 600 er Commune
betaling for 14200 — Nu er Almanaen Gadestaalog
ikke blev fan ex det vi det gamle Ladning er

vær opmærksom og paapasselig, Ordentlig *med dine Ting og opfyld Punktlig og hurtig, hvad han setter dig for. Saa skal du see, det vil nok gaae. Skulde det imidlertid blive for slemt, saa maae du Lade os det vide. Saa maae vi tage andre Forholdsregler. – Søllerød Kroe er solgt igaar til en Lorenzen, hvis Broder er Kromand i Helsinge, for 14200. – Nu er Ottemine Gudskelov rask. Ellers har vi det ved det gamle. Lad mig nu see, du er fornuftig og flittig, og min kiære Johan, hav stedse Gud for Øie, saa vil med Guds Hielp det Aar gaa, og du skal blive forløst af dit Fangenskab. Levnu vel du kære Barn, det ønske dig din troe Moder.*

Min kjære Johan! Tak for begge dine Breve. Paa Hirsch: har jeg været, men traf ikke Becher; men saa snart Ferien er indløbet, og jeg bliver løst af Lænken, skal jeg nok gjøre saa danne forespørgsler, og skulle jeg ikke selv kunne komme der ned, skal jeg tilskrive Hr. Degn, om vores Mellemværende, dig angaaende. Men min Dreng: pas dine Pligter, vær flittig der, saa han ikke skal have Grund til Klage over dig. Det andet skal han nok komme til at forsvarer. Det lover din tro Fader. –

Kjære Broder –
Hvorledes har du haft det, siden du forlod Søllerød? Du glemmer vel ikke hiin Aften paa det nye Kammer. Jeg skal ikke glemme den. Det er dog yndig engang imellem, at man kan udtale sine Tanker for hinanden. Karoline er da rejst. Hun var her i fire Uger. Degn [utydeligt] i denne Tid og saa igen more dem vel godt. Det forekommer mig saa underlig, at Krokonen skal forlade Søllerød, og her skeer saa mange Forandringer, vor Herre veed hvorledes her bliver til næste Sommer, men lader os først faa fat paa Vinteren, saa bliver nok hverken det ene eller andet, men saa faaer vi at trøste os alligevel. Der er dem, som haver mindre. Karl fra Hirtsholm har været her i Mandags. Han har det meget godt paa Grønnebjærregaarden, og han bliver der da i Vinter. Onkel Trom er kommet hjem fra Krigen. Han var her og sov i Mandags med sin Søster. [uläseligt på grund af brudt segl] Mand og nogle (flere?) de talte om at kjøbe Søllerødgaard, men der bliver vel intet af, endskjønd det kunde blive morsomt nok. – –
Nu godnat min lille søde Ven. Kll er mange, og jeg skal tidlig op i Morgen for at skylle Tøi, hvis Veiret tillader det, som de siger i [ ] Programmet. Apropo siden jeg taler om Programmet, har Fader været i Dyrehaven i Aften for at se Festen, men kom hjem Kll 9, thi der var intet, som var værd at see. Studen ... . her fra Kroen var med, men de morede dem nok ikke. – Sophies lille Dreng er saa sød, at man kunde godt S ... i en Æbel ... ., det kan jeg nok selv være.

I venstre margen står: *Et Farvel ønskes dig af din Søster.*

Udsnit af teksten i brevet fra Søllerød til Nykøbing S.

Brevmodtageren, den 17-årige Johan, var skolelærerparrets ældste søn. Man aner, at tilværelsen på apoteket i Nykøbing ikke var nogen dans på roser for den unge mand, og at han har bedt faderen hjælpe sig til en arbejdsplads nærmere hjemegnen. I brevets ofte indforståede meddelelser nævnes en række personer, som Johan kendte fra sin barndom i Søllerød.

Faderen skriver, at han har været på »Hirsch«. Det er en forkortelse for Hørsholm (Hirschholm, som det da blev skrevet). Her var den omtalte hr. Becher apoteker. Hr. Degn er identisk med apotekeren Erhard Degn i Nykøbing S. Hos ham boede Johan; men han ønskede tydeligvis at fortsætte karrieren hos apoteker Becher på hovedgaden i Hørsholm. I øvrigt stammede Josias Petersen fra Hørsholm, hvor hans far havde været skolelærer.[3]

I moderens afsnit omtales, at en Lorenzen har købt kroen. Det drejer sig om Tycho Lorentzen, der købte Søllerød Kro af Bolette Petersen ved skøde, der blev tinglæst 6. august 1851. Hun var enke efter den tidligere ejer, Christian Petersen. Ottemine er Josias Petersens yngste datter, født 29. april 1847. Hun var altså fire år, da brevet blev skrevet.

Søsteren beretter også om krokonen, Bolette Petersen, i Søllerød. De øvrige personer, der omtales, er vanskelige at identificere: Karoline og Karl samt onkel Trom, der »er kommet hjem fra krigen«. Krigen er den netop da afsluttede »Treårskrig« om Slesvig-Holsten. Der er flere So-

Brevets afsender,
skolelærer Josias Petersen, Søllerød.
Portræt ca. 1880

phie'r, der har fået sønner kort før brevet blev skrevet, så det er svært at få opklaret hvem af dem, der er tale om.

Josias Petersen og Ane Dorothea Mertz fik i alt 8 børn. Johan var husets ældste søn. Johan flyttede senere til København, hvor han ved sin død, 64 år gammel, den 12. november 1898 var forstander for et kemisk laboratorium. Han blev begravet på Søllerød Kirkegård. Hans yngre bror, Nicolai Emil (1843-1888), derimod overtog faderens embede ved Søllerød Skole i 1874; men det kan man læse mere om i næste års Søllerødbog 2004.[4]

NOTER

1 Søllerød Skole havde omkring 1820 afløst forgængeren, Prinsesseskolen ved Søbakkevej (og hulvejen) neden for kirken. I 1884 blev den stråtækte landsbyskole erstattet af en ny grundmuret skolebygning, der lå helt ud til vejen overfor Søllerød Kro. Skolen blev nedlagt allerede i 1902 til fordel for den nye skole i Øverød; men selve skolebygningen blev først nedrevet i 1966.

2 Det er således ikke rigtigt, når Gunnar Sandfeld i »Skoleliv i Søllerød«, Søllerødbogen 1975, s. 87, skriver, at Josias Petersen var gift, da han i 1820'erne blev ansat ved Fodby Skole på Sydsjælland, før han kom til Søllerød omkring 1832.

3 Jfr. Gunnar sandfeld: Skoleliv ...,1975, s. 86f.

4 Cand.mag. Torsten Søgaard arbejder på en artikel om Nicolai Emil Petersen baseret på Byhistorisk Arkivs rige samling af arkivalier fra skolen i Søllerød. Artiklen forventes publiceret i Søllerødbogen 2004.

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune 2002

Beretning

Af Palle Schiff

Året 2002 var for Selskabet lidt særligt, idet vi i dette år kunne fejre vores 60 års jubilæum. Denne begivenhed blev fejret på den måde, at jeg den første marts havde den store glæde at åbne en jubilæumsudstilling på Søllerød Museum. Udstillingen, som fik navnet *Det bedste fra Søllerødbogen*, var blevet til i et samarbejde mellem Selskabets bestyrelse og museets folk. Ideen var at udvælge en artikel fra Søllerødbøgerne for hvert af de 60 år, og derpå levendegøre dem i udstillingsbygningen på Søllerødvej. Det var spændende at være med til at udvælge de enkelte artikler og tale om, hvorledes de hver især kunne illustreres. Efter denne proces tog museumsfolkene over og skabte en meget flot og spændende udstilling, som blev vist i perioden 2. marts til 21. april 2002. Udstillingen demonstrerede med al tydelighed den mangfoldighed af emner som Søllerødbogen gennem de 60 år har behandlet. Jeg vil her benytte lejligheden til at bringe en stor tak til museets ledelse og stab for udstillingen. Det var helt deres ide og tilbud – og det var en virkelig god måde at markere et jubilæumsår på.

ÅBNINGSTALE VED UDSTILLINGEN DEN 1. MARTS 2002

»For to dage siden – for 60 år siden – samledes en gruppe søllerødborgere nede på det daværende rådhus her på Søllerødvej for at stifte Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune. Når det netop skete i et af de første krigsår under tysk besættelse, er det givet ingen tilfældighed. Som et modstykke – man fristes til at sige modstand – mod den fremmede besættelse blev det nationale sat i fokus. Og hvad er vel mere nationalt end Danmarkshistorien. Det var – og er – en god ide at komme til Danmarkshistorien gennem den lokale historie – som Niels Peter Stilling så ofte har vist os. Det var – og er – også vigtigt at bevare de lokale minder fra den lokalhistoriske udvikling. Der blev dengang dannet en række historiske foreninger i Danmark. De fleste med rod i det amtslige regi – således

Selskabets 60-års jubilæum blev, traditionen tro, markeret med et fotografi af den siddende bestyrelse. Det blev optaget i Rådssalen i Søllerød Rådhus i december 2002.
Forrest sidder: Birgit Hoé Knudsen, Anita Mikkelsen, Palle Schiff og Birgitte Scherning Povlsen.
Stående, bag stolene: Ole Sørensen, Peter M.M.Christensen, Henrik Støtt og Niels Peter Stilling.
Stående, bagest: Gunnar Wallevik, Jens Johansen, Carl Steen Berggreen, Torsten Søgaard og Eigil Koefoed. Fotograf: Ole Tage Hartmann.

at der var befolkningsgrundlag nok – men her i Søllerød Kommune vovede man pelsen og mente, at kommunens borgere var grundlag nok. Man fik ret og den dag i dag er vores Selskab blandt de største i landet på kommunalt grundlag.

Selskabets erklærede formål var, som nu, at skabe og udbrede interessen for den lokale historie – og se til, at de historiske og kulturelle mindesmærker fra egnens tidligere tider måtte blive passet og bevaret. Inden 1942 havde de Søllerødborgere, som læste Holte afdeling af FDFs juleblad under redaktion af den navnkundige folkemindeforsker Hans Ellekilde, kunnet studere artikler om såvel danmarkshistoriske lokaliteter som den lokale historie. Efter Selskabets stif-

telse blev denne tradition videreført i den årlige Søllerødbog. En anden måde at udbrede kendskabet til lokalsamfundet på var – som det stadig er – at invitere på ekskursioner i det nære område. Pudsigt nok foregik Selskabets første ekskursion langs Mølleåen – altså til samme lokalitet som de planlagte ture for dette forår – 60 år senere. En tredje udbredelsesmåde er gennem foredrag – en form som Selskabet nu som før gør stor brug af.

Hvad angår tilsynet med, og indsamlingen og bevarelsen af de lokalhistoriske minder, som i Selskabets første år var en del af dets virke, blev dette efterhånden overtaget af den kommunale myndighed gennem etableringen af Byhistorisk Arkiv og Søllerød Museum. Selskabet har dog stadig øje på denne del af det lokalhistoriske arbejde, idet vi gennem vort Bevaringsudvalg er med til at overvåge de historiske og kulturelle værdiers fortsatte beståen.

Ved oprettelsen af Søllerød Museum skete der en symbiose mellem dette og vores Selskab. Det kan vel indimellem være svært at adskille de to sider af det lokalhistoriske arbejde i bredeste forstand. Det er godt – det har givet en stor lokal styrke – det har givet Søllerød Kommunes borgere meget større mulighed for at opleve og deltage i det lokalhistoriske emneområde. Jeg tør godt postulere, at uden museet og dets stab af dygtige og energiske medarbejdere var Historisk-topografisk Selskab for Søllerød kommune ikke stillet nær så stærkt, som jeg føler vi nu er. Og derved fik jeg anbragt os på Mothsgården – her og nu.

Fra udstillingen »Det bedste fra Søllerødbogen«. Udstillingen var baseret på artikler fra selskabets årbog igennem 60 år, opdelt i tiårsperioder. Her ses et udsnit fra 1980ernes Søllerødbøger.
Foto: Ole Tage Hartmann.

Søllerød Museum har givet Selskabet en stor fødselsdagsgave i form af den udstilling, jeg står foran. Jeg kan ikke nok, på Selskabets vegne, takke jer for den flotte cadeau. Samtidig vil jeg sige, at det har været en stor oplevelse at være med til den lange fødsel og forløsning af en udstilling. Normalt vil man på sådan en dag som i dag møde op, og for første gang se hvad det er man er inviteret til – uden rigtig at kende til det store forarbejde, der nødvendigvis må ligge bag hver eneste udstilling. Denne gang har vi kunnet være med fra ideens fødsel til dens endelige udformning. Det har været spændende. Stor tak til Niels Peter Stilling og hans dygtige medarbejdere fra alle afdelinger under museet og til Anita Mikkelsen fra vores bestyrelse for det store arbejde, I har lagt for dagen. Vi glæder os til at se resultatet. Jeg erklærer herved udstillingen for åben.«

UDFLUGTER

Ørholm og Nymølle

Søndag den 7. april 2002 var det koldt og overskyet – men det regnede ikke. Uagtet det kolde vejr mødte rigtig mange medlemmer op på parkeringspladsen ved Ørholm Mølledam. Peter M.M. Christensen havde nemlig lovet os at fortælle om Ørholm og Nymølle som en start på forårets *Mølleå-ture*. Peter fortalte levende om møllerne i såvel fortid som nutid og inviterede os alle til at se på Nymølle fra den samme vinkel som de fæle mordere Ole Hansen, Peter Christian Knudsen og ikke mindst den værste: Morderen Ole Kollerød.

Fra Stampen til Rådvad

Den 14. april 2002 – også en søndag og stadig med koldt dog tørt vejr – var det så Ole Sørensens tur til at tage os med på en vandretur videre langs *Mølleåen fra Stampen til Rådvad*. Et ligeså stort selskab mødte frem ved Stampen Mølledam kl. 14.00. Her fortaltes indledningsvis om det ret store samfund, som havde befundet sig her tidligere. Det var mærkeligt at stå der i naturen, hvor den eneste bygning nu er et øde møllehus fra Rebstrup i Himmerland og tænke på, at omkring 100 mennesker havde levet her bare 100 år tidligere. Fra Stampen gik turen videre ad vejen til Rådvad. Undervejs hørte vi om de hulveje der bl.a. fra Nærum førte hertil. I Rådvad eksisterer hele det oprindelige fabrikskompleks stadig. Efter at have hørt om stedets historie foretog vi en større rundgang for at se og høre om de forskellige bygninger på stedet. Vi så også den berømte kilde, som i masser af år var stedets eneste vandforsyning og hvortil gamle Rådvad-boere stadig årligt valfarter for at drikke »det eneste rigtige vand« – endda af særlige krus, som kun anvendes til dette formål. Bygningskomplekset indeholder i dag en mængde håndværkerværksteder, hvor gamle håndværk holdes i hævd. Turen sluttede nedenfor kroen kl.16.00, og herfra spadserede medlemmerne ad Krudtmølle-

Strandmøllen

stien tilbage til de ved Stampen efterladte køretøjer. Det var en god og lærerig tur.

Søndag den 21. april 2002 var det et rigtig flot forsommervejr, da vi mødtes med Jens Johansen på græsset nord for Strandmøllekroen. Denne tredje og sidste mølleåvandring skulle være omkring den yderste af de ni møller – nemlig *Strandmøllen* ved Øresunds kyst. Stående på græsskråningen med udsigt over Øresund og møllekomplekset fik vi en grundig redegørelse for Strandmøllens historie. Ikke mindst den navnkundige Drewsen-famile fik mange ord med på vejen. En mystisk mindesten på plænen ved Strandmøllekroen vakte medlemmernes opmærksomhed, og det førte til omtale om Hven og Thyge Brahe. Herefter gik turen syd om møllledammen, hvor vi på stibroen ved jernbanebroen hørte om togbroer og andre broer over Mølleåen. Vandringen sluttede med en tur rundt i møllehaven, hvor mange ejendommelige ruinagtige bygninger vakte stor forundring. En dejlig forårstur.

GENERALFORSAMLINGEN

Selskabets ordinære generalforsamling fandt sted onsdag den 29. maj 2002 på Sognegården i Søllerød. Efter at vores tidligere formand Erik Helmer Pedersen var valgt som dirigent, gav undertegnede en kort beretning om de i 2001 afholdte arrangementer. Disse er behørigt beskrevet i Søllerødbogen fra 2002, og skal derfor ikke gentages her. Derefter måtte jeg konstatere, at medlemstallet desværre stadig er svagt faldende, hovedsageligt på grund af dødsfald, så det ved udgangen af maj var nede på 977, vi er stadig en stor lokalforening, men vi har tidligere været ca. 50% større. Jeg benyttede også, som vanligt, lejligheden til at efterlyse fagligt

Ved udendørsforedraget den 21.4.2002, der fandt sted omkring Strandmøllen. Formanden introducerer turen. Foto Jens Johansen.

engagerede personer blandt medlemmerne, der kunne have lyst til at holde foredrag eller være guide på ture, som ikke nødvendigvis bør knyttes til det lokalhistoriske. Selskabets nye hjemmeside – *www.Histtop.dk* – gav jeg et godt ord med på vejen, idet jeg samtidig takkede Jesper Boysen fra Byhistorisk Arkiv for hans store hjælp med at oprette og ajourføre vores hjemmeside. Efter at have orienteret om nedenstående Sensommerudflugt og takket Selskabets tro og effektive sekretær Inge Lund Andersen for et forbilledligt samarbejde i det forgangne år, gik vi over til Selskabets økonomi. Et faldende medlemstal betyder naturligvis en mindre kontingentindtægt, ligeledes er indtægterne fra Selskabets bøger også faldende. På trods af et lille underskud på 149 kr. for 2001 valgte vi at fortsætte med et uændret årskontingent på 200 kr, og i øvrigt se tiden an.

Der var ikke indkommet forslag fra medlemmerne, så vi kunne gå direkte videre til valgene. Genvalgt blev undertegnede som formand samt bestyrelsesmedlemmerne Niels Peter Stilling, Peter M.M. Christensen, Torsten Søgaard og Birgitte Scherning Povlsen, der indtrådte i bestyrelsen i stedet for Karen Lunde Christensen, samt Gunnar Wallevik (1. suppleant) og revisor H. Berg Nielsen. Nyvalgt som 2. suppleant blev Birgit Hoé Knudsen. De ikke nævnte medlemmer var ikke på valg, da valgene gælder i to år.

Under eventuelt anmodede Preben Scheuer om, at Selskabet ville benytte sig af rullende mødedage til foredragene/turene, hvilket naturligvis vil blive imødekommet. Niels Peter Stilling benyttede lejligheden til at gøre opmærksom på Selskabets og museets seneste bogudgivelse »I tre borgmestres tid« af Ernst Goldschmidt.

Efter generalforsamlingen holdt Niels Peter Stilling et – som vanligt – spændende og inspirerende foredrag om kirker og kirkekunst i Skåne som oplæg til årets Sensommerudflugt.

SENSOMMERUDFLUGTEN

Til Skåne

Søndag den 1. september 2002 oprandt med det bedst tænkelige vejr for vor sensommerudflugt, nemlig dejlig sol, men ikke for varmt til at sidde i en bus. 117 medlemmer mødte op ved de to busser på vores lokale rådhusplads, som vi forlod præcis kl. 0900 med kurs mod Sverige. Også i år skulle turen nemlig gå til det tabte Danmark på den anden side af Øresund. Målet var denne gang fem af de gamle danske kirker, som efter Niels Peter Stillings mening havde noget særligt at byde på – og som sædvanlig tog han ikke fejl.

Bjäresjö

Den første vi besøgte var BJÄRESJÖ KIRKE 7 km nordvest for Ystad efter

halvanden times kørsel gennem det smukke landskab. Kirken regnes for en femstjernet attraktion. Kirken, som er bygget midt i 1100-tallet, fremstår stadig for en stor del med de oprindelige gullige sandstenskvadre blotlagt, men selvom det i slutningen af 1800-tallet opførte tårn til erstatning for det middelalderlige skæmmer bygningsværket, er det en smuk og spændende bygning. Inde i kirken blev man især betaget af de fantastiske kalkmalerier fra slutningen af 1100-tallet og den smukke sandstensdøbefont. En flot og spændende start på dagens kirkeprogram.

Tryde

Næste stop var TRYDE KIRKE i Tomelilla Kommune. Når den netop var blevet valgt blandt de mange muligheder, skyldes det én ting: døbefonten. Fonten, som er bevaret fra den oprindelige, nu nedrevne kirke, regnes for et højdepunkt i nordisk romansk kunst. Kunstneren – den såkaldte Trydemester – var så dygtig til sin metier, at hans arbejde, 700 år efter at han havde udført det, blev sendt på verdensudstilling i Paris i 1867, hvor den opnåede en bronzemedalje som Sveriges fornemste romanske kunstværk – og den var virkelig et syn værd.

Sct. Olof

Dagens tredje kirke var Nordens bedst bevarede valfartskirke SCT. OLOF 19 km nordvest for Simrishamn. Kirken var oprindelig en beskeden tårnløs bygning fra 1200-tallet. Senere tilbygninger og ændringer har gjort bygningen større, men den er stadig »kullet« – altså tårnløs. Det spændende er kirkens indre. I et protestantisk Nordeuropa er det nemlig lykkedes her at bevare sidealtre og gotiske skulpturer fra katolsk tid. Kalkmalerierne og ikke mindst inventaret var utroligt spændende at se nærmere på. Samtidig hørte vi om mange af de mere eller mindre troværdige sagn og historier, som knyttede sig til Sct. Olofskilde, et par hundrede meter væk, og hvor folk så sent som i 1700-tallet valfartede til for at søge lykke og helse.

Efter besøget i den tredje kirke var klokken blevet 13, og det var på tide at få sulten stillet på Brösarps Gästgiveri i Brösarp.

Lyngsjö

Herefter fortsatte vi til LYNGSJÖ KIRKE, som ligger 15 km syd for Kristianstad. Kirken, som hører til blandt Skånes bedst bevarede romanske kirker, er ikke blot udvendig smuk – den ligger som de andre uhyre smukt i terrænet – men indeholder også et enestående inventar. Det er døbefonten, som løber af med prisen. Atter i sandsten – hugget af Tove Stenmester i slutningen af 1100-tallet – i øvrigt den samme som var mester til fonten i Bjäresjö Kirke – og visende noget så spændende som mordet på den engelske ærkebiskop Thomas af Beckett i 1170. Morderen er udpeget på fonten, idet mester Tove på et skriftbånd over fontens kongeskikkelse har indridset REX HENRICUS altså kong Henrik Richard Løvehjertes og Johan »uden land«s far – tro det eller ej.

Medlemmer af Historisk-topografisk Selskab får tolket portalen på Linderöd Kirke af Niels Peter Stilling.
Foto: Jens Johansen, 2002.

Linderöd

Dagens sidste kirke var LINDERÖD KIRKE 30 km sydvest for Kristianstad. En ret beskeden romansk kirke ligeledes fra slutningen af 1100-tallet med senere påklistret »risengrødpuds »- hvorfor skulle vi se den? Udelukkende på grund af den over kirkedøren siddende portal. Vi så den meget tydeligt i den sene eftermiddagssol, som netop ramte den så stærkt fra vest, og fik forklaret, hvad de mange mærkelige figurer på dette tidlige og primitive værk var. Takket være de dygtige chauffører fra Holte Turistfart kunne vi, trods en forsinkelse i tidsplanen, præcis kl. 18.30 rulle op foran Rådhuset igen, mætte i hovederne efter en lang og særdeles smuk og interessant dag derovre i det gamle Danmark, som også kaldes Skåne. Tak til alle som var med til at gøre turen så vellykket.

EFTERÅRETS FOREDRAG

Efterårets foredragsrække blev indledt den 31. oktober 2002 med et BESØG PÅ BYHISTORISK ARKIV. Her fortalte en veloplagt arkivleder Jesper Boysen om arkivets samlinger og daglige arbejdsgang. Det spændende arrangement sluttede med, at vi så en af Werner Ruffs mange film fra lokalområdet. Det var en god og sjov oplevelse at se levende billeder fra kommunen i ældre dage. På et tidspunkt vil det givet være en god ide, at lade en større medlemsskare få mulighed for at opleve de gamle film efter en redigering.

Den 13. november 2002 var det så Søllerød Museums tur til at lave en introduktionsaften på MOTHSGÅRDEN. Det var registrator Peter M.M. Christensen, som ved hjælp af lysbilleder og omvisning på stedet gav medlemmerne et levende indtryk af museets arbejde og betydning i lokalsamfundet. Vi må i Søllerød Kommune prise os lykkelige over at have både et museum, et byhistorisk arkiv og Vedbækfundene på Gl. Holte-

gaard, men hvor ville det dog være ekstra dejligt, hvis vi også havde plads til at have den permanente lokaludstilling med dens mange spændende genstande fremme. Jeg vil benytte lejligheden til atter en gang at pege på den fine mulighed, der ligger i at inddrage Drewsens hospital i vort museumskompleks.

Det sidste arrangement i efterårsrækken var ment som et slags oplæg til et par forårsvandringer i kommunen. KULTURHISTORISKE VÆRDIER I SØLLERØD KOMMUNE hed lysbilledforedraget, som fandt sted den 28. november 2002 på Sognegården i Søllerød. Aftenen blev i øvrigt til en slags nyskabelse, idet Niels Peter Stilling og Jens Johansen havde valgt på skift at føre os gennem aftenens repertoire. Vi blev virkelig, af disse to fremragende foredragsholdere, ping-ponget gennem en lang række kulturmiljøer i vores dermed velforsynede kommune. Område for område fik vi påvist de mange herligheder, som gør vores lokalsamfund til et smukt og spændende sted at bo. Det blev en spændende og lidt anderledes aften

Igen et godt foreningsår nåede sin arrangementsmæssige afslutning. Det er ikke et svært job at være formand, når man i den grad er omgivet af hjælpsomme museumsfolk, bestyrelsesmedlemmer og interesserede medlemmer.

Selskabets regnskab 2002

Af Henrik Støtt

Driftsregnskabet for perioden 1. januar-31. december 2002
Balance pr. 31. december 2002

DRIFTSREGNSKAB

INDTÆGTER	2002	2001
Tilskud[1]	40.000,00	30.000,00
Bogsalg[2]	12.024,25	10.112,50
Renter	1.231,55	3.668,94
Indtægter i alt	247.550,80	241.726,44
UDGIFTER		
Søllerødbogen[3]	196.792,41	171.642,54
Administration[4]	46.742,70	38.215,30
Honorarer mv.[5]	6.798,68	4.267,00
Medlemsinformation[6]	15.184,38	15.968,02
Medlemsaktiviteter[7]	+ 8.914,25	11.639,85
Nye bøger	0,00	0,00
Finansielle omkostninger	63,00	0,00
Udgifter i alt	256.666,92	241.874,61
Årets resultat	– 9.116,12	– 148,17

BALANCE

EGENKAPITAL		
Egenkapital pr. 1. januar	211.963,44	212.111,61
Årets resultat	– 9.116,12	– 148,17
Egenkapital pr. 31. dec.	202.847,32	211.963,44
BEHOLDNING		
Driftskonto, BG bank	48.740,84	27.310,43
Driftskonto Nordea	8.537,16	0,00
Indskudskonto Nordea	145.171,07	183.653,01
Udlægskasse	398,25	1.000,00
Beholdning i alt	202.847,32	211.963,44

Holte, den 27. januar 2003
Henrik Støtt

Revisionspåtegning:

Vi har revideret årsregnskabet for Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune og har herunder konstateret, at regnskabet er i overensstemmelse med selskabets bogføring. Vi har endvidere konstateret tilstedeværelsen af selskabets kontante beholdning pr. 31. december 2002.
Regnskabet giver efter vor opfattelse et retvisende billede af selskabets resultat for 2002, dets aktiver og dets økonomiske stilling i øvrigt.
Revisionen har ikke givet anledning til bemærkninger.

Holte, den 14. marts 2003.
Som generalforsamlingsvalgte revisorer

N. Berg Nielsen Hans Holm

Noter

	2002	2001
1. *Tilskud*		
Tilskud Søllerød kommune	40.000,00	30.000,00
Andre tilskud	0,00	0,00
Tilskud i alt	40.000,00	30.000,00
2. *Bogsalg*		
Søllerødbogen, div. årgange	6.131,25	3.103,19
Søllerød som det var engang	2.768,25	1.830,50
Dreng i Holte	101,25	18,75
Limfjordsluft	0,00	0,00
Fra Røjels Bom	160,00	965,00
Skoleliv i Søllerød	30,00	43,75
Brandslukning i Søllerød	268,75	0,00
Poul Bergsøe og Kofoedsminde	40,00	0,00
Fr. de Coninck og Dronninggård	714,75	495,00
Søllerød set med malerøjne	285,00	125,00
Fra seks landsbyer til syv bydele	873,50	73,50
København-Vedbæk-Verden	200,00	540,00
Niartharum	260,00	231,81
50 år i lokalhist. tjeneste	15,00	0,00
Frederik 7 og Skodsborg	55,00	22,50
14 malerier fra Søllerødegnen	187,50	0,00
Nærumbanen 1900-1975	380,00	82,50
Bygn.kunst i Søllerød, 1970	80,00	105,00

Gårdmandsliv i Gl. Holte	375,00	1.053,00
Diverse udgåede	1.017,50	1.423,00
Kunstkort	0,00	0,00
Boghandlerrabatter	-1.918,50	- 0,00
Bogsalg i alt	12.024,25	10.112,50

3. *Søllerødbogen*

Trykning	180.123,66	152.917,29
Særtryk	5.737,50	6.302,50
Forsendelse	4.150,00	7.827,75
Diverse	6.781,25	4.595,00
Søllerødbogen i alt	196.792,41	171.642,54

4. *Administration*

Sekretærbistand	33.500,00	30.000,00
Porto	3.503,25	4.659,75
Kontorartikler	917,95	616,40
Møder	3.853,25	733,25
Kontingenter	2.500,00	2.500,00
Diverse	2.468,25	294,10
Administration i alt	46.742,70	38.215,30

5. *Honorarer mv.*

Honorarer, tjenesteydelser mm	0,00	0,00
Repræsentation	2.324,68	3.799,00
Gaver	4.474,00	468,00
Honorarer i alt	6.798,68	4.267,00

6. *Medlemsinformation*

Trykning af »Nyt«	5.762,50	8.813,02
Forsendelse af »Nyt«	6.843,75	7.155,00
Diverse	2.578,13	0,00
Medlemsinformation i alt	15.184,38	15.968,02

7. *Medlemsaktiviteter*

Deltagerbetaling	40.900,00	20.175,00
Transport	- 17.900,00	- 19.437,50
Lokaleleje	- 700,00	- 500,00
Foredragshonorarer	- 425,00	- 1.139,75
Diverse	- 12.960,75	- 10.737,60
Medlemsaktiviteter i alt	8.914,25	- 11.639,85

BESTYRELSEN FOR HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB FOR SØLLERØD KOMMUNE

Valgt ved generalforsamlingen den 29. maj 2002:

lektor Palle Schiff, *formand*, tlf. 45 80 44 43
chefkonsulent Henrik Støtt, *næstformand og kasserer*, tlf. 45 42 36 81
pens. overlærer Ole Sørensen, *sekretær*, tlf. 45 42 33 46
museumsinspektør Niels Peter Stilling, *redaktør*, tlf. 45 80 20 46
advokat Eigil Koefoed
etnolog Anita Mikkelsen
arkitekt MAA Jens Johansen
teknisk direktør Carl Steen Berggreen
cand. mag. Peter M.M.Christensen
cand. mag. Torsten Søgaard
etnolog MK Birgitte Scherning Povlsen

Suppleanter
arkitekt MAA Gunnar Wallevik
kultur- og fritidschef Birgit Hoé Knudsen

FORRETNINGSUDVALGET

Palle Schiff,
Ole Sørensen
Niels Peter Stilling
Henrik Støtt

BEVARINGSUDVALGET

Eigil Koefoed
Anita Mikkelsen
Gunnar Wallevik
Jens Johansen

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune
Søllerød Museum